

Politik Ekonomik Kuram, 2019 Cilt 3(1)

POLİTİK EKONOMİK KURAM
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt/Volume:3 Yıl/Year:2019 Sayı/Issue: 1

Politik Ekonomik Kuram, 2019 Cilt 3(1)

e-ISSN: 2587-2567

İmtiyaz Sahibi/ Published by

Doç. Dr. Ahmet Arif EREN

Editör Kurulu /Editorial Board

Doç. Dr. Ahmet Arif EREN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Sarıöz GÖKTEN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Kerem GÖKTEN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ahmet Arif EREN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Kerem GÖKTEN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Editör Yardımcıları/Associate Editors

Dr. Öğr. Üyesi Orhan ŞİMŞEK (Artvin Çoruh Üni.)

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk BUYRUKOĞLU (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Araş. Gör. Emre ATSAN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

Sekretarya/Secreteriat

Leyla Gizem Eren (Hitit Üni.)

Yayın Türü / Publication Type

Ulusal Hakemli Süreli Yayın / National Peer-reviewed Periodicals

Yayın Sıklığı / Publication Frequency

Yılda İki Sayı / two-annually

Basım Tarihi / Publication Date

Haziran / June 2019

Yayın Kurulu/Publishing Board

Prof.Dr.İşaya Üşür

Doç.Dr. Eren Çaşkurlu-Gazi Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Kerem Gökten-Ömer Halisdemir Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Arif Eren-Ömer Halisdemir Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Yavuz Yıldırım-Ömer Halisdemir Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Yeliz Sarıöz Gökten-Ömer Halisdemir Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Çağatay E.Şahin-Ordu Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Şükrü Apaydın- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Akademik Danışma Kurulu/Academic Advisory Board

Prof. Dr. Ufuk Serdaroğlu-Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. Hüseyin Özel-Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr. Mustafa Durmuş-Gazi Üniversitesi

Prof.Dr.İşaya Üşür

Prof Dr.Müslüme Narin -Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. A.Hakan Çermikli-Gazi Üniversitesi

Prof Dr. Ahmet Şahinöz-Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr. Metin Sarfati-Marmara Üniversitesi

Prof.Dr. Ersan Bocutoğlu-Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof.Dr.Bayram Ünal-Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof.Dr. Bayram Kaya-Giresun Üniversitesi

Prof.Dr. Arzu Akkoyunlu Wigley-Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr.Yakup Küçükale-Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof.Dr.Mustafa İsmihan-Atılım Üniversitesi

Prof.Dr.Ayşe Özcan-Gireseun Üniversitesi

Prof.Dr.Mustafa Kemal Aydın-Sakarya Üniversitesi

Prof.Dr.Habib Akdoğan-Hitit Üniversitesi

Prof. Dr. Ufuk Serdaroğlu-Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. Hüseyin Özel-Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr. Mustafa Durmuş-Gazi Üniversitesi

Prof.Dr.İşaya Üşür

Prof Dr.Müslüme Narin -Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. A.Hakan Çermikli-Gazi Üniversitesi

Prof Dr. Ahmet Şahinöz-Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr. Metin Sarfati-Marmara Üniversitesi

Prof.Dr. Ersan Bocutoğlu-Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof.Dr.Bayram Ünal-Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof.Dr. Bayram Kaya-Giresun Üniversitesi

Prof.Dr. Arzu Akkoyunlu Wigley-Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr.Yakup Küçükale-Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof.Dr.Mustafa İsmihan-Atılım Üniversitesi

Prof.Dr.Ayşe Özcan-Gireseun Üniversitesi

Prof.Dr.Mustafa Kemal Aydın-Sakarya Üniversitesi

Prof.Dr.Habib Akdoğan-Hitit Üniversitesi

Politik Ekonomik Kuram, 2019 Cilt 3(1)

Doç Dr.Muammer Kaymak-Hacettepe Üniversitesi

Doç Dr.Muammer Kaymak-Hacettepe Üniversitesi

Doç.Dr.Altuğ Yalçıntaş-Ankara Üniversitesi

Doç.Dr.Altuğ Yalçıntaş-Ankara Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Ayberk N. Berkman (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Ayşe Topal (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Balkan Demirdal (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Bige Küçükefe (Namık Kemal Üniversitesi)

Burcu Berke (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Celal Taşdoğan (Gazi Üniversitesi)

Çağatay Edgücan Şahin (Ordu Üniversitesi)

Çınar Can Evren (Gazi Üniversitesi)

Derya Deviner Erguvan (Artvin Çoruh Üniversitesi)

Dilek Çetin (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Emre Aksoy (Kırıkkale Üniversitesi)

Erşan Sever (Aksaray Üniversitesi)

Güliden Çamurcuoğlu (Gazi Üniversitesi)

Hatice Sevgi Zengin (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Kamil Sertoğlu (Doğu Akdeniz Üniversitesi)

Orhan Şimşek (Artvin Çoruh Üniversitesi)

Sinem Gözde Beşballı (Artvin Çoruh Üniversitesi)

Şükrü Apaydın (Nevşehir Hacıbekaş Veli Üniversitesi)

Taylan Taner Doğan (Kırıkkale Üniversitesi)

Umut Ulukan (Ordu Üniversitesi)

Yavuz Yıldırım (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Tarandığımız ve Dizinlendiğimiz İndeksler / Abstracted and Indexed in:

	<i>OpenAIRE</i>
	<i>Cosmos If</i>
	<i>Academic Keys</i>
	<i>Journal Factor</i>
	<i>i2or</i>
	<i>Neliti</i>
	<i>Scientific Indexing Services</i>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme Hilal Şeker, Baki Demirel.....	1-18
Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği İlişkisi Üzerine Bazı Tespitler Pelin Somel.....	19-37
Alfred Marshall’ın İnsani Kapitalizmi: Endüstri ve Girişim Özgürlüğü Yavuz Yayla.....	38-53
Dünya Bankası’nın Kayıp Halkası: Sosyal Sermaye Eda Ünalın.....	54-70
Çin’in Küresel Gıda Politikası ve Modern Gıda Rejimindeki Rolü Orhan Şimşek.....	71-82
Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sektörüne Etkileri Şükrü Cicioğlu, Celal Gökhan Çil.....	83-104
Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı: Türkiye Örneği Zehra Doğan Çalışkan.....	105-112
Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği Ahmet Kamacı, Hazal Kılıç.....	113-128
Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması Şehit Muksit Kaya.....	129-149

Editörden

Politik Ekonomik Kuram dergisi 2017 yılında kuruldu ve yılda 2 sayı olarak yayın hayatına devam ediyor. Dergipark bünyesinde yayınlanan dergimizin 2018 yılının birinci sayısında (2. Cilt 1. Sayı) 9 makale bulunmaktadır ve söz konusu sayı, 7 indexte taranmaktadır.

İlk makale, “2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme” başlığını taşımaktadır. Doç. Dr. Baki Demirel ve Öğr. Gör. Hilal Şeker’in kaleme aldığı çalışmada, 2008 Finansal Krizi sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları geleneksel olmayan para politikası üzerine teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Bu sayının ikinci makalesi, “Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği İlişkisi Üzerine Bazı Tespitler” başlığı ile Pelin Somel tarafından yazılmıştır. Somel çalışmasında Türkiye’deki çocuk yoksulluğu ve düzeyini araştırarak, dünyada çocuk yoksulluğuna ilişkin güncel çözüm önerilerinin Türkiye’de uygulanabilme imkânını ana hatlarıyla tartışmıştır.

Sayının üçüncü makalesinin yazarı Dr. Yavuz Yayla “Alfred Marshall’ın İnsani Kapitalizmi: Endüstri ve Girişim Özgürlüğü” başlıklı çalışmasında, Marshall’ın daha insani bir kapitalist sistemin, yazarın kendi ifadesiyle ekonomik özgürlük sisteminin mümkün olduğu yönünde ileri sürdüğü gerekçeler ve değerlendirmede esas aldığı kriterler incelenmiştir.

Sayımızda yer alan dördüncü makale Arş Gör. Eda Ünalın aittir. “Dünya Bankası’nın Kayıp Halkası: Sosyal Sermaye” başlığı ile kaleme alınmıştır. Çalışma neo-liberal politikaların uygulayıcısı olarak faaliyetlerde bulunan Dünya Bankası’nın sosyal sermayeyi kapitalist sistemin ürettiği sorunların temeline inmeksizine ele aldığı ve bu nedenle kalkınmanın kayıp halkası iddiasının da somut bir karşılığı olmadığı sonucuna ulaşmaktadır.

Dr. Orhan Şimşek tarafından kaleme alınan “Çin’in Küresel Gıda Politikası ve Modern Gıda Rejimindeki Rolü” başlıklı çalışma sayımızın beşinci makalesidir. Çalışmada küresel gıda rejiminde Çin’in artan rolü ve mevcut gıda sistemi üzerine etkileri incelenmiştir.

Bu çalışmanın altıncı makalesi Dr. Şükrü Cicioğlu ve Celal Gökhan Çil tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri Ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri” başlıklı yazıdır. Bankaları krizlere karşı korumak için geliştirilen Basel Kriterlerinin bankacılık krizi deneyimleri yaşamış olan ülkemiz üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Bu sayıda yer alan yedinci makale “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı: Türkiye Örneği” başlığı ile Dr. Zehra Doğan Çalışkan tarafından kaleme alınmıştır. Çalışma sonucunda Granger Nedensellik testi yardımıyla iş yapma kolaylığından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Bu sayının sekizinci makalesi Dr. Ahmet Kamacı ve Zehra Kılıç tarafından kaleme alınmıştır ve “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine Etkisi” başlığını taşımaktadır. Çalışmanın sonucunda kamu harcamaları büyüme ve işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Şehit Muksit Kaya tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması” adlı makale bu sayıda yer alan son makedir. Söz konusu çalışma, olası bir Türkiye uygulamasının kamu harcamalarına etkisini sosyal harcamalar ekseninde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Doç. Dr. Ahmet Arif EREN

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme

Hilal Şeker¹

Baki Demirel²

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 24.05.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 17.06.2019

Anahtar Kelimeler: para politikası, geleneksel olmayan para politikası, 2008 krizi

---

---

¹Öğr. Gör. Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, hilal.seker@amasya.edu.tr.

² Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, baki.demirel@gop.edu.tr.

Özet

2008 yılında ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan finansal kriz, sadece gelişmekte olan ülkeleri değil, aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de zor bir sürece sokmuş ve para politikası açısından iktisat literatürüne yenilikler getirmiştir. Türev piyasalarda ortaya çıkarak sadece finansal sektörü değil reel sektörü de etkisi altına almasıyla diğer krizlerden farklıdır. Bu krizle birlikte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, farklı şekillerde etkilenerek farklı deneyimler kazanmıştır. Söz konusu kriz, gelişmekte olan ülkeleri enflasyonist bir sürece sokmuşken, gelişmiş ülkeleri deflasyon problemiyle karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler yaşadıkları deflasyondan kurtulabilmek, ekonomik canlanma sağlayabilmek için, miktarsal genişleme gibi geleneksel olmayan para politikalarına başvurmuşlar, bu ise küresel likidite fazlası oluşmasına neden olmuştur. Küresel likidite fazlasının gelişmekte olan ülkelere yönelmesi ise fiyat istikrarlarını bozarak enflasyonist bir sürece girmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın amacı 2008 Finansal Krizi sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları geleneksel olmayan para politikası üzerine teorik bir çerçeve çizmektir.

A Theoretical Study Based on Monetary Policy After the Financial Crisis of 2008

Abstract

The financial crisis which started in USA in 2008 and spreaded all over the world has put not only the developing countries but also the developed countries into the difficult process and caused some innovations to economy literature in the terms of monetary policy. Appearing in derivate markets, this crisis is different from the other crisis as it effects not only the financial sector but also the real sector. Both the developed and developing countries have beend effected differently and gained different experiences because of this crisis. The crisis mentioned has caused the developed countries to have deflation problem while it has put the developing countries in inflationist process. Hence the developed countries implement non-traditional monetary policies such as quantity expansion in order to provide economic recovery and get rid of the deflation they have but it has caused global liquidity to be excessive. The excessive global liquidity that heads into the developing countries has caused them to involve in inflationist process, impairing the price stabilities. In this sense the aim of the study is to form a theoretical frame based on non-traditional monetary policy that developing and developed countries implemented after the financial crisis of 2008.

Key words: monetary policy, non-traditional monetary policy, crisis of 2008

1.Giriş

Finansal kriz iktisat literatüründe özellikle para politikası konusunda pek çok yeni düşüncenin oluşmasına neden olmuş ve merkez bankacılığı anlayışını da derinden farklılaştırmıştır. En belirgin değişiklik kuşkusuz fiyat istikrarının sağlanmasının finansal istikrarı da yanında getireceğine yönelik inanışın terk edilmesidir. Merkez bankaları sadece fiyat istikrarının ekonomik anlamda tek başına yeterli olamayacağını anlamış ve amaç fonksiyonuna fiyat istikrarına ek olarak finansal istikrarı da eklemiştir. Kriz öncesi pek çok ülkede finansal istikrarın sağlanmış olması finansal krizin ortaya çıkmasına engel olamamıştır. Merkez bankalarının tek amacı olan fiyat istikrarına, tek politika aracı olan faiz oranları ile ulaşılmasını gerekli kılan enflasyon hedeflemesi stratejisi, krizle birlikte yerini, birkaç amaca ulaşmayı sağlayacak farklı araçların kullanılabilirdiği esnek enflasyon hedeflemesi stratejisine bırakmıştır (Vural, 2013:1). Çalışmada önce kısaca 2008 krizinden bahsedilecek, ardından kriz sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uygulanan geleneksel olmayan para politikalarına ve sonuçlarına değinilecektir.

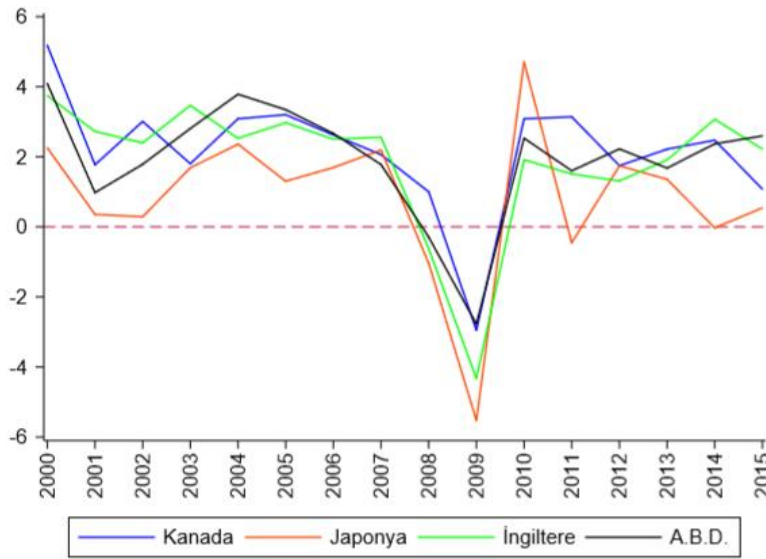
2.2008 Krizine Genel Bir Bakış

2008 krizi, finans kaynaklı bir kriz olup, ABD’deki bankaların yanlış kredi uygulamaları ve konut piyasasında kullanılan kredilerin geri dönmesindeki problemler nedeniyle ortaya çıkmış bir krizdir. Önce konut piyasasında başlayıp finansal piyasalara, buradan da reel sektörün her alanına yayılan bir krizdir. ABD 11 Eylül 2001 yılında yaşadığı terör saldırısı sonrası ekonomik canlanma sağlamak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını düşük tutmaya başlamıştır. Kredi maliyetleri bu sayede azalmış ve konut alımları cazip hale gelmiştir. Düşük ve orta gelirli kesim, bu kredilere fazlasıyla ilgi gösterince konut talebinde yaşanan ciddi artışlar fiyatların da seri şekilde yükselmesine neden olmuştur.

ABD’den ortaya çıkan güvensizlik dalgası yıllardır düşük enflasyon sorunu yaşayan Japonya’ya, yüksek kamu borcuyla birlikte düşük üretkenlik yaşayan Avrupa ülkelerine yayılmakla kalmamış, özellikle avro bölgesinde büyüme oranları çakılmış, periferi ülkelerde finansal stres oluşturup bankacılık sistemi sorgulanmaya başlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere ise bir emtia şişmesi kaynaklı refah dönemi yaşanırken, küresel yatırımcılar bu ülkelere geliyor ve yüksek büyümeden faydalanmayı amaçlıyordu. İşte finansal kriz sermaye akımlarının günden güne güçlendiği böylesi bir ortamda yaşanmaktaydı (Şen, 2018:258-260).

Fed’in politika faiz oranlarını bu kadar uzunca süre düşük tutmasıyla yaşanan kredi patlaması bankaların daha çok kar elde edebilmek için araştırma yapmaksızın kullandıkları krediler, verilen kredilerden doğan alacaklarını da teminat göstererek, emlak tahvilleri çıkarıp bunları daha yüksek faizle, riskli yatırımlardan yüksek kârlar elde etmeyi hedefleyen hedge fonlara satmaları, krizi tetikleyen unsurları oluşturmaktadır. Hedge fonlardan gelen kaynaklar da yeniden kredi olarak riskli kişilere dağıtılmıştır. 2004 yılında Fed konut fiyatlarındaki artıştan olumsuz etkilenen ekonomiyi rahatlatmak ve enflasyonu düşürmek için faiz artırımına gitmiştir. Bu ise krizin başlamasını tetiklemiş, konut piyasası durgunluk içine girmiş, konut fiyatlarını düşürmüştür. Bu gelişmeler en çok değişken faizli kredi kullananları ve konut sahiplerini zora sokmuş, kredi ödemelerini yapamaz hale getirmiştir. Verilen kredilerin dönüşünün olmaması, bankaların kaynak sıkıntısına girmeleri, finansal piyasalardaki güvensizlikle birlikte bankalar da borç alışverişini bırakmış, finansal sistem adeta durma noktasına gelmiştir. Finansal kuruluşların risk iştahı ve dikkatsizce verilen krediler, mali yapıyı bozarak tüm finansal sektörü etkilemiştir. Özellikle 12 Mart 2007’de ülkenin en büyük ikinci ipotekli kredi kuruluşu olan New Century Financial Corporation’ın iflas isteminde bulunması, Freddie Mac ve Fannie Mae’in hisse senetlerinin ciddi oranda değer kaybetmesiyle krizin etkileri iyice hissedilir olmuştur. Eylül 2008’de ABD hükümetinin bu iki kuruluşu el koyması, 158 yıllık yatırım bankası Lehman Brothers’ın batmasıyla kriz belirginleşmiş, ABD’nin konut piyasalarında başlayan kriz, bir süre sonra likidite krizine dönüşmüş ve ABD bankalarının risklerini yabancı yatırımcılara aktarması sonucu başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Vural, 2013:2-4). Aşağıdaki şekil ABD, Kanada, İngiltere ve Japonya ekonomilerindeki reel büyüme oranlarını göstermektedir. ABD için 2008 yılı üçüncü çeyrekte %0.4 izleyen dönemlerde ise %2.11, %1.38, %0.13 küçülme gözlenirken, Kanada için, 2008 yılı dördüncü çeyrekte %1.09, izleyen dönemlerde ise %2.24 ve %0.90, İngiltere için 2008 yılı ikinci çeyrekte %0.9, sonraki çeyreklik dönemlerde sırasıyla %1.44, %2.14, %0.4 ve %0.1 oranlarında küçülme yaşanmıştır.

Şekil 1: Reel Büyüme Oranları

Kaynak:OECD

3.Geleneksel Olmayan Para Politikaları

Yaşanan kriz dünyadaki çoğu ülke için, sermaye hareketlerinin olumsuz etkileri, yetersiz para politikası uygulamaları gibi nedenlerle, merkez bankalarının yeni politika araçları arayışına girmesine neden olmuştur. Geleneksel olmayan politikalar kullanılmaya başlanmış, özellikle krize kadar tek amacı fiyat istikrarı, tek aracı faiz oranları olan merkez bankaları amaç fonksiyonlarına finansal istikrarı da eklemiş, yeni politika araçları kullanmaya yönelmiştir (Vural, 2013:1-19).

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler söz konusu politikaları aynı şekilde uygulamamıştır. Çünkü gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları durum resesyon iken gelişmekte olan ülkeler enflasyon problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler ekonomik canlanma sağlamak için politika uygularken gelişmekte olan ülkelerin asıl amaçları özellikle sermaye hareketlerinin neden olduğu istikrarsızlığı gidermek için politika faiz oranını düşürmek, doğrudan araçlar kullanarak örneğin faiz koridoru, zorunlu rezerv oranlarını değiştirerek esnek politika uygulamaya çalışmaktır (Çaşkurlu ve Dağlaroğlu, 2010:9). Gelişmiş ülkeler için durum daha çok deflasyonla mücadele çerçevesinde geliştiği için miktarsal genişleme, kredi genişlemesi, faiz taahhüdü gibi araçlara başvurmuşlar (Atılgan, 2016:250), deflasyonun yanı sıra politika faiz oranlarının sıfıra yaklaşması nedeniyle likidite tuzağı ile

karşı karşıya kalmışlardır. Dolayısıyla artık kısa vadeli hazine bonosu, nakit para gibi tam ikame edilebilir durumdadır ve açık piyasa işlemleri gibi geleneksel politikalar etkinliğini kaybetmiş, parasal taban ve nominal faiz oranları üzerinde etkin şekilde kullanılamaz hale gelmiştir (Çaşkurlu ve Dağlaroğlu, 2010:45-47).

Böyle bir iktisadi durumda gelişmiş ülke merkez bankaları yaşadıkları deflasyondan kurtulabilmek için esnek politika uygulamasını tercih etmişlerdir. Amaç para arzının artırılarak taleple birlikte fiyatların ve dolayısıyla enflasyon beklentilerinin de artmasını sağlamaktır. Ancak yaşanan kriz bu amacın geleneksel politikalarla sağlanabilmesini imkânsız kılmıştır. Geleneksel politikalarla politika faiz oranı kullanılarak kısa vadeli faiz ve beklentilere yön vermek mümkündür. Aktarım kanalı faiz aracılığıyla servet, kredi, döviz kanalları ve enflasyonun etkileşimiyle işler. Beklentiler ve kısa vadeli faiz oranları etkinliğini kaybederse tüm mekanizma çökecek ve etkisizleşecektir. Resesyonda olan bir ekonomide merkez bankası faiz oranlarını sıfır bandının altına indirmek isterse geleneksel mekanizma etkinliğini kaybettiği için farklı araçlara ihtiyaç duyacaktır. 2008 finansal krizi sonrası başta FED olmak üzere pek çok gelişmiş ülke merkez bankası politika faiz oranlarını indirmiş ve reel faizlerin negatif olmasını sağlamıştır (Tunalı-Yalçınkaya, 2016:70).

Bu durum yapılan akademik çalışmalarda da desteklenmektedir. Smaghi (2009) çalışmasında, normal olmayan dönemlerde geleneksel para politikalarının yeterli olmadığını belirtmiştir. Yaşanan koşullarda geleneksel politikalarla faiz oranlarını daha fazla düşürmek mümkün olmamakla birlikte farklı araçlara gereksinimi artırmıştır (Vural, 2013:21). Lehman Brothers'ın iflasıyla birlikte, merkez bankaları politika faizlerinde sıfır alt bandıyla karşılaşmış (Tunalı, Yalçınkaya, 2016:61) ve miktarsal genişleme, kredi genişlemesi, faiz taahhüdü politikası, zorunlu karşılık oranı uygulaması, faiz koridoru politikası gibi geleneksel olmayan politika araçlarına başvurmuşlardır.

Aşağıdaki grafik bize bu durumu göstermektedir. Düşük faiz oranlarına rağmen ekonomik canlanma sağlanamamıştır. Özellikle varlık fiyatlarındaki sürekli düşüş, kredi sıkılaştırmaları, güvensizlik oluşumuna olanak sağlamış, finansal sektörde yaşanan kriz reel sektöre de yayılmış ve enflasyonun özellikle gelişmiş pek çok ekonomide sifira yaklaşmasına neden olmuştur. (Çaşkurlu ve Dağlaroğlu, 2010:48).

Şekil 2: Küresel Enflasyon

Kaynak: TCMB Ekonomik Gelişme Raporu, 2015

İşte bu ortamda merkez bankaları geleneksel para politikalarını uygulamaktan vazgeçmiş, likidite operasyonlarının miktarını ve amacını farklılaştırmış ve kredi piyasalarına direkt olarak destek vermeye başlamış, miktar genişlemesi, kredi genişlemesi, faiz taahhüdü politikası, zorunlu karşılık uygulaması, faiz koridoru uygulaması gibi geleneksel olmayan politikalara yönelmiştir.

3.1. Miktersal Genişleme

Merkez bankalarının piyasalara büyük tutarlarda likidite sağlamasına imkân veren bir uygulama olup, faiz oranlarını ana politika aracı olmaktan çıkarmıştır. Para miktarının artırılarak ekonomik canlanma sağlanması hedeflenmektedir. Bu politikayı geleneksel politikalardan ayıran temel özellik alınan varlık miktarının çok daha fazlası olmasıdır (Karaş, 2017:632). Bu sayede para arzı büyük miktarda artırılmakta ve uzun vadeli faizler düşürülerek enflasyon beklentilerini etkilemek amaçlanmaktadır. Şöyle ki, varlık fiyatları ve servetteki artış borçlanma maliyetleri ile talebi artırarak enflasyonun istenilen düzeye gelmesi sağlanacaktır (Joce et al, 2011:207). Aynı zamanda finansal istikrar ve fiyat istikrarının eşanlı olarak sağlanması da beklenmektedir (Perera, 2010:17).

Bowdler ve Radia (2012) çalışmalarında varlık alımları aracılığıyla merkez bankalarının ekonomiye para enjekte ederek uzun dönemli faiz oranlarının düşürülmesinin hedeflendiğini belirtmektedirler. Joyce et al. (2011) ise çalışmalarında varlık alımları ile politika faizini düşürmek arasında varlık fiyatlarının ve servetin artırılarak borçlanma maliyetinin düşürülmesi, tüketimin artırılması, enflasyon hedefine ulaşmak gibi ortak amaçlar olduğunu belirtmiştir. Rogers et al. (2014) niceliksel genişleme programı ile ekonomik iyileşmenin normal seyrinden daha hızlı gerçekleşebileceğini belirtirken Eggertsson ve Woodford (2003) geleneksel olmayan para politikasının, uzun vadeli tahvil faizlerini düşürmede önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

3.2.Kredi Genişlemesi

Kredi genişlemesi aslında miktarsal genişleme uygulamasına benzemektedir. Ancak kredi genişlemesinde, farklı olarak riskli olan menkul kıymetlerin merkez bankaları tarafından alınarak likidite yaratılması söz konusudur. Ayrıca bu uygulama merkez bankalarının bilançolarını değiştirirken, direkt bir para yaratılması olmamaktadır. Kısa vadeli hazine bonolarının ihraç edilerek riskli menkul kıymetlere likidite sağlanması hedeflenmektedir.

Aslında kredi genişlemesi, işlevselliği yok olan piyasaların değerlendirilerek yeniden düzenlenmesini amaçlamaktadır. Örneğin merkez bankaları kısa vadeli hazine bonolarını satarak benzer vadedekileri satın alır, riski olmayanları piyasada kalırken riskli olanları merkez bankasında tutulur. Bu uygulama kredi genişlemesine bir örnektir (Karaş, 2017:633). Merkez bankası kısa vadeli hazine bonosunu satıp, aynı vadede ticari menkul kıymet olarak kredi genişlemesi stratejisini uygulamaktadır. Merkez bankası bu uygulamayla bilanço büyüklüğünü ve vadesini değiştirmemekte, ancak bilanço kompozisyonu değişmektedir. Riskli varlıkları alarak risksiz olanları piyasaya sürülmesi söz konusu olduğu için kredi maliyetleri azalacaktır (Tunalı- Yalçınkaya, 2016:79).

3.3.Zorunlu Karşılık Uygulaması

Söz konusu uygulama bankaların, tutulan mevduatlar karşılığında merkez bankasına yatırmak zorunda oldukları tutarı ifade etmektedir. Özellikle parasal bir sıkılaştırma yapılmasına olanak sağlayan bu uygulama krizle birlikte gelişmekte olan pek çok ülke merkez bankasının

başvurduğu bir yöntemdir. Merkez bankaları, bankaların tuttıkları tutarı yükselterek sıkı bir politika uygulama yoluna gidebilirler. Ters durumda yani karşılık oranlarını düşürerek de daha esnek genişletici bir politika uygulayabilirler. Bu politika Glocker and Towbin (2011)’e göre, fiyat istikrarı mı finansal istikrarı mı sağlamak amacıyla kullanılıyor tartışmalıdır. Ancak özellikle faiz oranlarının sıfır bandında olduğu ülkeler için fiyat istikrarının ana hedef olduğu düşüncesi ön plandadır (Vural, 2013:29).

Krizle birlikte gelişmiş ülkelerin uyguladığı büyük miktar alımları yüzünden gelişmekte olan ülkelere sermaye akımları fazlalaşmış, artan toplam talebi dizginleyebilmek için pek çok ülke merkez bankası karşılık oranlarını artırarak hem talebi baskılamaya hem de kredi genişlemesini kontrol altına almaya çalışmıştır (Montoro, 2011:4). Bu açıdan bakıldığında özellikle krizle birlikte gelişmekte olan ülke merkez bankalarının başvurduğu önemli bir politika aracıdır denilebilir. Brezilya, Kolombiya ve Peru gibi ülkeler fiyat ve finansal istikrarı amacına varmak için bu politikayı kullanılmaktadır (Borio ve Shim, 2007).

3.4.Faiz Teminatı.

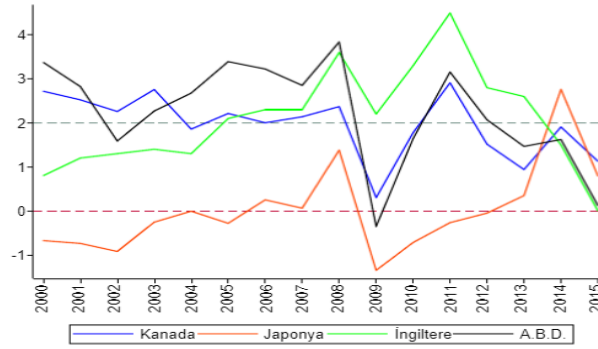
Faiz teminatı krizle birlikte kullanılmaya başlanmış geleneksel olmayan politika araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamada merkez bankası bir faiz oranı açıklar ve bu oranı uzun süre sıfır bandında tutacağına dair garanti verir. Hedeflenen ekonomik canlanma ve enflasyon oranına ulaşıldıktan sonra politika faiz oranı artırılır. Merkez bankaları bu şekilde davranarak iktisadi aktörleri kısa dönem faiz oranlarının artmayacağı konusunda ikna etmeye çalışırlar. Bunu başardıkları takdirde uzun dönem faiz oranlarında da düşüşler gözlenecektir ve istenilen ekonomik canlanma sağlanacaktır.

Aslında bu politika tamamen geleceğe dönük beklentilerin yönetilmesi ile ilgilidir. Çünkü amaç beklentileri etkileyerek uzun vadeli faizlere yön vermektir. Bu güveni sağlamak için merkez bankalarının teminat vermesi faiz teminatı uygulaması olarak adlandırılır (Eggertson-Woodford, 2003-2004). Merkez bankaları aynı zamanda gelecekte genel fiyatlar seviyesinin artacağına dair ekonomi aktörlerini ikna etme yoluyla da reel faiz oranlarını düşürmeyi hedefleyebilir (Krugman, 1998, Swenson, 2004).

Yapılan bazı akademik çalışmalar da bunu destekler niteliktedir. Örneğin Reifshneider ve Williams (1999) gibi. Bu çalışma bize göstermiştir ki; gerçekleşen enflasyonun hedeflenen değere ulaşana kadar faiz teminatı verilmesi piyasaların reel faize yönelik beklentilerini düşürecektir (Tunalı-Yalçınkaya, 2014:70). Ancak bunun olması merkez bankalarının güvenilirlik, şeffaflık ve bağımsızlık gibi kriterleri taşımaları ile mümkündür. Örneğin Bernanke, Reinhart ve Sack (2004), FED iletişim politikasının bekleyişler üzerindeki etkisini araştırmışlar ve FED’in kamuoyu üzerinde politika faiz oranına yönelik beklentileri ciddi biçimde etkileme gücüne sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Bu politikanın uygulanmasında dikkat edilecek önemli bir konu enflasyon oranlarıdır. Düşük faiz taahhüdü, talebi amaçlanan düzeyden daha çok artırırsa gerçekleşen enflasyonun beklenenden yüksek gerçekleşme durumu ortaya çıkabilir. Böylesi bir durum ise merkez bankalarının taahhütlerini yerine getirmelerine ve güvenilirliklerinin sarsılmasına yol açar. Çünkü yükselen enflasyonu hedeflenen seviyeye düşürmek için faiz artırımına gidilmesi kamuoyunda merkez bankalarının imajını zedeleyecektir (Vural, 2013:27).

Şekil 3: Enflasyon oranları

Kaynak: OECD

Yukarıdaki şekil bize gelişmiş ülkelerden Kanada, Japonya, ABD ve İngiltere ekonomilerinde enflasyon rakamlarının hedeflenen %2'nin altında olduğunu göstermektedir. Söz konusu ülkelerin merkez bankaları uzun vadeli faiz oranlarını düşük tutmak için kısa dönem faiz oranlarını sıfır bandında tutacaklarına dair teminat vermiştir. Krizle birlikte bu stratejiyi uygulayan başka ülkeler de olmuştur. Örneğin İsveç merkez bankası temel politika faiz oranı olan repo faiz oranını uzun bir süre düşük tutacağını belirtmiş, Yeni Zelanda, Şili merkez

bankaları da 2009 yılında aynı stratejiyi uygulamıştır (Vural, 2013:42-43). Bu politikayı uygulayan ülkelerde uzun dönem faiz oranlarının düştüğü gözlenmektedir.

3.5.Faiz Koridoru

Faiz koridoru, borç alma faizi, borç verme faizi ve politika faiz oranının merkez bankası tarafından belirlenmesiyle oluşmuş bir geleneksel olmayan para politikası aracıdır.

$$iba \leq i * \leq ibv$$

iba; borç alma faiz oranı likidite sıkıntısına düşen bir bankanın merkez bankasından borç alma karşılığında ödeyeceği faizin oranıdır.

ibv; borç verme faiz oranı likidite fazlası olan bir bankanın merkez bankasına mevduat olarak fazla likiditeyi vermesi karşılığında elde edeceği faiz oranıdır.

i* ise politika faiz oranını ifade eder. Genellikle bu koridorun orta noktasıdır (Tunalı-Yalçınkaya).

Gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışları arttığı zaman bu durumun özellikle kur üzerindeki etkisini hafifletmek için piyasanın ihtiyaç duyduğundan daha az fonlama yaparak firmaları dövizlerini satarak fon ihtiyaçlarını gidermeye yönlendirecektir. Sermaye akımları eğer çok güçlüyse koridoru aşağı doğru genişleterek, zayıfsa yukarı doğru genişleterek kur oynaklığını kontrol etme yoluna gidecektir (Kara, 2012:11).

Finansal kriz öncesi bu politikayı Kanada, İngiltere, Japonya, AMB, Norveç, Avustralya, İsveç ve Yeni Zelanda kullanırken, kriz sonrası ek olarak Endonezya, Polonya, Romanya, Macaristan, Sırbistan, Türkiye ve İzlanda gibi ülkeler de kullanmaya başlamıştır (Duramaz, Dilber, 2015:36).

4.FED ‘in Uyguladığı Geleneksel Olmayan Politikalar

Dünya üzerinde pek çok merkez bankası miktarsal genişleme stratejisini uygulamıştır. Öncelikle krizin etkilerini en aza indirebilmek amacıyla geleneksel para politikası çerçevesinde faiz indirimleri yapılmış, ancak bu indirimlerin istenilen etkiyi oluşturamaması üzerine gelişmiş ülke merkez bankaları niceliksel genişleme süreci (Quantitative Easing) başlatmıştır. Bu

uygulamada öncü FED olmuş, piyasaya geleneksel olmayan politika araçları kullanarak yüklü miktarda likidite sağlamıştır (Şentürk vd. 2016:148)

Temel mantığı para tabanını genişletmek olan parasal genişleme ya da İngilizce kısaltması ile QE, aslında bu zamana kadar uygulanan en ilginç para politikası deneyimidir. Parasal gevşeme, faizler sıfır ya da alt düzeye yapışık durumdayken, çıktı açıkları ve enflasyonun hedefe göre düşük kaldığı ekonomilerde enflasyon beklentilerini yönetebilmek ve toplam talebi canlandırabilmek adına dizayn edilmiş sıra dışı bir politika uygulamasıdır (Şen, 2018:266-268). FED, 26 Kasım 2008’de Bank of America’nın Merrill Lynch Yatırım Bankasını 50 milyar dolar karşılığında alınmasına onay vermiş, böylece birinci dönem miktarsal alımlarını başlatmıştır. 2009-2014 yılları arasında 2,5 trilyon doları aşan varlık alımlarıyla üç farklı program uygulamıştır (Labonte, 2016:13). Mart 2009’da 1,25 trilyon dolar tutarında varlık alımı yapacağını ilan etmiş ve birinci dönem miktarsal genişleme programı son bulmuştur. Yapılan bu alımlar faiz oranlarının 6,3’den 5.2’ye düşmesine, ekonominin canlanmasına neden olmuştur. Ancak işsizlik oranlarında bir düşüş yaşanmayınca FED 2010 kasımından itibaren bankaları kredi kullandırma konusunda ikna ederek ikinci miktarsal genişleme programını uygulamaya koymuştur. Yedi ay içinde 30 Haziran 2011’de sonlanmak üzere 600 milyar dolarlık hazine tahvili alacağını duyurmuş, yanı sıra 250-300 milyar dolarlık kısa vadeli hazine varlıklarına yatırım yapacağını ilan etmiştir. Faizleri düşürmek amacıyla Operation Twist uygulamasını başlatmıştır. Program değiş-tokuş şeklinde uygulanmış, 400 milyar dolarlık 6-30 yıl vadeli hazine tahvilleri alınarak üç yıldan kısa vadeli olanlar satılmıştır. FED bu sayede bilançosunu büyütmeden uzun vadeli tahvilleri alarak talep artışı sağlamış ve faizleri düşürmüştür. Uygulanan iki programda da istenilen etki elde edilememiştir, bunda ekonomik aktörlerin beklentilerinin negatif yönlü olmasının etkisi yüksektir. Ancak üçüncü program özellikle ekonominin reel kesimini canlandırmayı başarmıştır (Alper vd., 2015:3-4). Üçüncü miktarsal genişleme programını Eylül 2012’de uygulanmıştır. Yıl sonuna kadar her ay 85 milyar dolarlık uzun vadeli varlıklar ve 40 milyar dolar ipoteğe dayalı menkul kıymet alımları yapacağını açıklamıştır (Hancock ve Passmore, 2014:26). Tüm bu politikalar FED’in varlıklarını 2007’de 869 milyar dolardan 2014’de 4,5 trilyon dolara çıkarmıştır (Karaş, 2017: 634-636).

5.AMB'nin Uyguladığı Geleneksel Olmayan Politikalar

Kriz sonucunda Avrupa Birliği ülkeleri de etkilenmiş sermaye hareketleri sınırlanmış, bankalar zor duruma düşmüş ve özellikle hisse senedi piyasası çökmüştür. AMB 2007 ortalarından itibaren fiyat istikrarını sürdürmek amaçlı avro sistemi faiz oranlarını ciddi biçimde indirmiş, ek olarak pek çok geleneksel olmayan politika uygulamıştır. İlk olarak kabul edilebilir borç karşılığı varlık teminatı ile sabit faiz oranları uygulanarak sınırsız likidite imkânı avro bölgesindeki bankalara sunulmuştur. Ardından yeniden yapılandırma operasyonlarının vadeleri altı aya kadar uzatılmıştır. İpotek teminatlı menkul kıymet satın alma programı likiditeyi sağlamak, kısa vadeli faiz oranlarını yönetmek ve finansal istikrarı sağlamak amacıyla Mayıs 2009'da uygulanmıştır (Andriuskeviciute ve Balciunas, 2013:22).

Ancak 2010 yılında Yunanistan'ın kamu borçları nedeniyle konkordato ilan etmesi piyasalarda tedirginliğe yol açmış, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya üzerindeki etkileri nedeniyle avro bölgesinde ciddi bir borç krizi hasıl olmuştur. 2010 mayısında devlet tahvillerinin ikinci el satışlarının durması, talebin neredeyse hiç olmaması dış borçların sürdürülebilirliğini oldukça zayıflatmış, AMB ise menkul kıymet piyasaları programını başlatmıştır. Kamu ve özel menkul kıymet piyasalarında müdahaleler gerçekleştirerek aktarım mekanizmasını devreye sokmak adına önemli rol oynamıştır (CourThimann ve Winkler, 2013:13).

AMB Eylül 2012'de OMT (Outright Monetary Transactions) programını uygulamaya sokmuştur. Özellikle başvuran ülkeler için nihai kredi merci olacağını ve problem yaşayan Avro ülkeleri için tahvil satın alacağını duyurmuştur. Ayrıca Menkul Kıymet Piyasaları Programı ile sınırsız tahvil satın alınması planlanmıştır. 2012 sonunda Menkul Kıymet Piyasaları Programı uygulanarak AMB'nin bilançosundaki devlet tahvillerinin büyüklüğü 208,3 milyar avroya ulaşmıştır. Ayrıca 2011 kasımında faiz oranlarında indirim uygulamış ve %1 değerine indirmiştir. Neredeyse 2011 kasımında 523 bankaya 490milyar avro, 2012 şubatında 800 bankaya 530 milyar avro borç vermiştir. FED gibi yüklü miktarda varlık alımları yaparak krizle mücadele etmeye çalışmıştır (Karaş, 2017:636).

QE aslında pek çok ülkede uygulanmış bir politikadır ve hala da uygulanmaya devam etmektedir. Özellikle kur kanalını aktif kullanmak isteyen İsviçre merkez bankası ülke milli

hasılasının üç katı kadar varlık alımı yapmıştır. Japonya Merkez Bankası 1990’lı yıllardan itibaren düşük büyüme ve deflasyonist baskı, yüksek işsizlik oranları ve ek olarak Asya Krizi neticesinde 2001-2006 yıllarını kapsayan ilk niceliksel genişleme programı ile 400 milyar yen değerinde uzun vadeli devlet tahvili alımları yapmıştır. İkinci kez 2010 ekiminde 35 trilyon yen olarak açıklanan program 2012 aralığında 101 trilyon yen olarak güncellenmiştir. İngiltere Merkez Bankası, Nisan 2008’de Özel Likidite Planını uygulayarak, bankalara üç yıl vadeye kadar ipotēge dayalı menkul kıymetlerini kısa vadeli iç borçlanma senetleriyle değiştirme opsiyonu sağlamış, 200 milyar sterlin değerinde orta ve uzun vadeli devlet iç borçlanma senedi ve tahvil alımı yapmıştır (Tunalı-Yalçınkaya, 2016:92). Merkez bankaları bu yollarla 13 trilyon dolardan fazla bilanço genişlemesi yaşamışlar ve doğal olarak küresel sisteme çok büyük etkide bulunmuşlardır (Şen, 2018:273).

6.Fiyat İstikrarından Finansal İstikrara

Krizden önce merkez bankalarının neredeyse yirmi yıla yakın zamandır fiyat istikrarını tartışmasız tek hedef olarak belirlediklerini görmekteyiz. Bu amaca ulaşmak için de politika faiz oranını kullanarak gelecekteki kısa vadeli faiz oranlarına yönelik beklentilere yön vererek, uzun dönem faiz oranları ve varlık fiyatlarını da düzenlemekteydiler. Merkez bankaları küresel finans krizine kadar fiyat istikrarını başarılı bir şekilde sağlamışlardır. O zamana kadar fiyat istikrarının aynı zamanda finansal istikrarı da sağlamada yeterli olduğu görüşü kabul edilmişken, kriz sonrası finansal istikrarın sağlanmasının fiyat istikrarıyla elde edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu ise merkez bankalarının finansal istikrar üzerine öncekinden çok daha fazla odaklanmalarına neden olmuştur (Kaya, Tokucu, 2014:2-4). Küresel krizle birlikte büyük oranda fiyat istikrarını amaçlayan geleneksel para politikası üzerinde sağlanan uzlaş, yerini uygulanan politikalarda az önce bahsedilen şekilde değişikliğe bırakmıştır. Merkez bankaları daha önce kullandıkları politika faiz aracı ile finansal istikrara yön veremeyecekleri için, araç çeşitliliğine giderek daha önce açıklamış olduğumuz geleneksel olmayan araçları da kullanmaya başlamış, politika amaçlarını da fiyat istikrarının yanına finansal istikrarı da koyarak genişletmiştir.

Krizden evvel fiyat istikrarı makro, finansal istikrar ise mikro açıdan düşünülmüş ve bu amaçlara ulaşılması ile beraber ekonominin finansal istikrara ulaştığı kabul edilmiştir. Farklı politika enstrümanları ve farklı kurumlar bu konuda sorumlu tutulduğu için merkez bankaları

finansal istikrara daha uzak bir duruş sergilemiştir. Ancak krizle birlikte yaşanan gelişmeler, önceki yapıdaki finansal istikrarın mikro düzeyde yapılacak düzenlemeler ile denetleyici ve düzenleyici bir kurumun sorumluluğuna bırakılması, fiyat istikrarının ise makro bir bakış ile merkez bankasının sorumluluğuna bırakılması şeklinde olan ayırımın değişmesine neden olmuştur. Finansal istikrarın sağlanabilmesi adına, kriz öncesi uygulanan mikro ihtiyati düzenlemelere ek olarak, alınacak makro ihtiyati önlemler ile kullanılacak politika enstrümanları arasında sağlanacak koordinasyon, politika setinin elini kuvvetlendirmektedir (Atılğan, 2016:250). Özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan geleneksel olmayan politika araçların olumsuz bir etkisi olarak ortaya çıkan likidite fazlası ve sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerin makro ekonomik dengelerini tehdit edici düzeylere ulaşması, aynı zamanda krizin oluşturduğu sıra dışı durumların etkisini kaybetmeye başladığının düşünülmesi gibi sebeplerle geleneksel olmayan para politikasından vazgeçmeye eğilimi oluşmuştur.

Kriz sonrası hem FED hem ECB artık gündemine finansal istikrarı da almak zorundaydı. FED üyeleri yeni yollar bulma telaşındaydı. ECB başkanı Draghi sonraki yıllarda krizi yatıştırmış ve finansal istikrar ve fiyat istikrarı arasındaki bağı hemen kabul etmiş ve birbirleriyle bağlantılı olduğunu yaptığı konuşmalarda dile getirmiştir. Kriz sırasında elbette bu konuda tartışmalar oldukça yoğun yaşansa da merkez bankaları olan bitene ayak uydurmak ve önlem almak zorundaydı. Kısaca finansal krizin grift yapısı ve finansal istikrarın fiyat istikrarına etkisinin göz önüne alınmasıyla beraber merkez bankaları için yepyeni, alışılmadık politikaların uygulanması gerekli hale gelmiş ve para politikası adına, yeni bir dünyanın kapıları aralanmış oluyordu (Şen, 2018:260-263).

7.Sonuç Yerine

Krizler ülke ekonomilerini, yapılarına göre farklı biçimlerde etkilemektedir. Ülkelerin ekonomik koşulları krizlerden etkilenme derecelerini belirlemektedir. Son yaşanan finansal kriz de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri farklı şekillerde etkilemiş dolayısıyla uygulanan para politikası reçetesi de her ülke için farklı bir hal almıştır. Gelişmiş ülkelerin yaşadıkları resesyona bağlı olarak esnek politikalar izlemesi, gelişmekte olan ülkelerinse enflasyonist süreçle baş edebilmeleri için sıkı politikalar tercih etmesi buna bir örnektir.

Krizle birlikte uygulanan geleneksel olmayan politikaların etkin olup olmadıkları aslında finansal piyasalar ve makro ekonomik etkiler olmak üzere iki alanda kendini göstermektedir. Finansal etkiler şöyle özetlenebilir; Merkez bankaları uyguladıkları bu politikalarla sistematik

riskleri düşürmüş ancak bankaların kredi verme imkanlarını yeterince genişletmemiş, dolayısıyla da ekonominin canlanması için gerekli kredi olanakları oluşturulamamıştır. Sağlanan likidite ile beraber hem Euro bölgesinde hem ABD’de kredi miktarlarında ciddi ölçüde azalışlar yaşanmıştır. Özellikle uygulanan geleneksel olmayan politika araçları içinde niceliksel genişleme ve kredi genişlemesi küresel anlamda bir likidite fazlasına yol açmış, faiz teminatı uygulaması nedeniyle gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının düşük tutulması ile likidite akışı gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Özellikle 2009-2014 yılları arasında söz konusu akış tavan yapmış, bu yüklü fon girişi nedeniyle yatırımların artması, genel faiz seviyesinde düşüş, borçlanma vadelerinde uzama gibi pozitif etkilerle birlikte, varlık fiyatlarında artış, kısa vadeli borçlarda artış, kredi kullanımında artış gibi negatif etkiler oluşmuştur.

Finansal krizler genel olarak makro ekonomik performans üzerinde diğer krizlerle kıyaslandığı zaman çok daha derin etkiler bırakmaktadır. Allen-Gale (2000), Calvo-Mendoza (1996), Reinhart (1999), ve Taylor (2015) yaptıkları çalışmalarda finansal krizlerin diğer krizlere nazaran daha derin etkiler doğurduğunu kanıtlamışlardır. 2008 krizi de ardından derin makro ekonomik etkiler bırakmıştır. Özellikle ciddi oranlarda istihdam kayıpları sadece ABD’de değil pek çok ülkede yaşanmıştır. Bilhassa miktarsal genişleme, kredi genişlemesi gibi uygulamalar merkez bankalarının hem bilanço büyüklüklerini hem kompozisyonlarını değiştirmiştir. Krizden sonraki esnek politikalar fiyatlar üzerinde etkiler yaratmış, özellikle gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun yükselişe geçmesine, ek olarak enflasyonist beklentilere sebebiyet vermiştir. Geleneksel olmayan politikaların çıktığı, fiyatlar ve aktarım kanallarına olan etkileri sınırlı ampirik çalışmayla ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların ortak noktası parasal aktarım kanallarının krizle birlikte etkinliğini kaybettiği noktasında birleşmekte ve bu yüzden geleneksel olmayan politikaların yükselişinin gündeme geldiğidir.

Kaynakça

Andriuskeviciute D., Deimante ve Balciunas, Norbertas (2013). *The Monetary Policy of the European Central Bank in the Period of Sovereign Debt Crisis*, Ekonomika, 2013 Vol. 92(2), s.20-31.

Atılğan M.H. (2016). *Yeni Para Politikası Anlayışı ve Finansal İstikrar*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF dergisi, c:6, s:2, 249-268

Borio, C. ve Shim, I. (2007). *What can macro-prudential policy do to support monetary policy?* BIS Working Papers 242, Bank for International Settlements

Şeker, H, Demirel B. (2019), "2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme", Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

Bowdler, C. ve Radia, A. (2012). *Unconventional monetary policy: the assessment*. Oxford Review of Economic Policy, 28(4):603-621.

Courtmann P., Winkler B. (2013). *The ECB's Non-Standard Monetary Policy Measures. The Role of Institutional Factors and Financial Structur*, European Central Bank Working Paper, S. 1528, April 2013

Çaşkurlu E., Dağlaroğlu T.(2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Krize Karşı Geliştirmiş Oldukları Ekonomi Politikaları*. İktisadi Araştırmalar Vakfı.

Duramaz S., Dilber İ. (2015). *Küresel Kriz Sürecinde Para Politikasında Yeni Bir Araç Olarak Faiz Koridoruna Genel Bir Bakış*, Maliye Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1

Eggertsson, G. B. ve Woodford, M. (2003). *The Zero Bound on Interest Rates and Optimal Monetary Policy*. Brookings Papers on Economic Activity, 34(1):139-235.

Eggertsson, G. B. ve Woodford, M. (2004). *Optimal monetary and fiscal policy in a liquidity trap*. Working Paper 10840, National Bureau of Economic Research.

Ersoy H., Işıl G. (2016). *Küresel Kriz Sonrası Merkez Bankası Para Politikaları ve Finansal Sistem Üzerine Etkileri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:15 Özel Sayı:29 Bahar 2016/1 s.349-374

Hancock D., Passmore W. (2014). *How the Federal Reserve's Large-Scale Asset Purchases (LSAPs) Influence Mortgage Backed Securities (MBS) Yields and U.S. Mortgage Rates*, Finance and Economics Discussion Series Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board, Washington D.C.

Joyce, M., Tong, M., ve Woods, R. (2011). *The United Kingdom's quantitative easing policy: design, operation and impact*. Bank of England Quarterly Bulletin, 51(3):200-212.

Kara H.(2012). *Küresel Kriz Sonrası Para Politikası*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No:12/17

Karaş Z. (2017). *2008 Küresel Krizi Sırasında Merkez Bankaları Tarafından Uygulanan Geleneksel Olmayan Para Politikaları*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C.10, S.48

Kaya Z. ve Tokucu E. (2014). *Son Finansal Kriz Öncesi ve Sonrası Para Politikalarında Gelişmeler ve Merkez Bankalarının Değişen Rolü*, Avrasya Ekonomileri Üzerine Uluslararası Konferans

Krugman, P. R. (1998). *It's Baaack: Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap*. Brookings Papers on Economic Activity, 29(2):137-206.

Labonte M. (2016). *Monetary Policy and the Federal Reserve: Current Policy and Conditions*, Congressional Research Service Report, RL30354, January 28,2016.

Şeker, H, Demirel B. (2019), "2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme", Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

Lars E.O. Svensson, (2012). *Comment on Michael Woodford ,Inflation Targeting and Financial Stability.* Sveriges Riksbank Economic Review, pp.33-34

Montoro, C. (2011). *Assesing the Role of Reserve Requirements under Financial Frictions.*

Joyce, M., Tong, M., and Woods, R. (2011). *The United Kingdom's quantitative easing policy: design, operation and impact.* Bank of England Quarterly Bulletin, 51(3):200–212.

Perera, A. (2010). *Monetary Policy in turbulent Times: Impact of Unconventional Monetary Policies.* Central Bank of Sri Lanka Working Paper.

Rogers, J. H., Scotti, C., ve Wright, J. H. (2014). *Evaluating AssetMarket E_ects of Unconventional Monetary Policy: A Cross-Country Comparison.* International Finance Discussion Papers 1101, Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.).

Smaghi, L.B.(2009). *Conventional and Unconventional Monetary Policy, Keynote Lecture,* International Center for Monetary and Banking Studies, Geneva, 28 April 2009.

Svensson, L. E. (2004). *Targeting rules vs. instrument rules for monetary policy: What is wrong with mccallum and nelson?*, Working Paper 10747, National Bureau of Economic Research

Şen G. (2018). *2008 Finansal Krizi ve Sonrası Gelişmeler. 1923'den Günümüze Türkiye'de Para-Kredi ve Kur Politikaları.* Ekin Basın-Yayımları, Bursa

Şentürk M., Kayhan S., Bayat T., *Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.* Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz, 2016; 9(3)

Tunalı H., Yalçınkaya Y.(2016). *Geleneksel Olmayan Para Politikası Uygulamasında Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi,* İktisat Fakültesi Mecmuası, C.66, 61-112

Vural U. (2013). *Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi,* TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği İlişkisi Üzerine Bazı Tespitler¹

Pelin SOMEL²

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 15.04.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 29.05.2019

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk İşçiliği, Çocuk Yoksulluğu.

---

¹Bu çalışma Kocaeli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde hazırlanan “Türkiye’de Yoksulluk Kapsamında Çocuk İşgücü” başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

² Kocaeli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, İletişim somelpelin@gmail.com

Özet

Dünyanın birçok yerinde insanlar yoksulluk içinde yaşamaktadır. Yoksulluk olgusu ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşsa da sisteme ilişkin bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk probleminin çocuklar üzerinde etkileri daha derin şekilde görülmekte ve çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri olumsuz şekilde etkilenmektedir. Genellikle çocukluk döneminde yoksulluğa maruz kalan çocuklar gelecekte de yoksullukla karşı karşıya gelebilmektedir. Böylece yoksulluk nesilden nesile aktararak devam eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksul aileler perspektifinden bakıldığında çocuk işçiliği aile gelirine katkı sağladığı için çocuklar gelir kaynağı olarak görülmektedir. Bu durum çocuk işçiliğinin önlenmesi sürecindeki en önemli engellerden biridir. Çocuk işçiliğinin en kötü şartlarda gerçekleştiği hali bugünün çocuklarının geleceğin yetersiz ve yoksul bireylerine dönüşmesine sebep olmaktadır. Bu sorun sadece yoksul ailelere özgü değil, toplumun genelini ilgilendiren önemli bir sosyal gerçekliktir. Bu çalışmada Türkiye’deki çocuk yoksulluğu ve düzeyi araştırılarak, dünyada çocuk yoksulluğuna ilişkin güncel çözüm önerilerinin Türkiye’de uygulanabilme imkânı ana hatlarıyla tartışılmıştır.

Poverty and Some Observations on Child Labor Relations in Turkey

Abstract

In many parts of the World people live in poverty. Although poverty varies according to the level of development of countries, it is basically a problem. Children feel the deepest form of poverty and the physical and mental development of poor children is negatively affected. Children who are often exposed to poverty in childhood are faced with poverty in the future. So, poverty is an ongoing problem that has been transferred from generation to generation.

As child labour contributes to family income, poor families see their children as a source of income. This is an important element for child labour. The situation in which child labour occurs in the worst conditions causes the children of today to turn in to the poor and poor people of the future. This problem is not only peculiar to poor families, but also an important social reality that concerns the public. In this study, the solution proposals for child poverty in the World and child poverty and level were investigated in Turkey.

Keywords: Poverty, Child Labor, Child Poverty

1.Giriş

Türkiye’ de TÜİK verilerine göre 15 milyon 247 bin çocuk vardır. Bu çocukların 890 bini 2006 verilerine göre çalışmaktadır. Bu sayı 2012 yılında 893 bine yükselmiştir. (TÜİK, 2013).Yine TUİK Hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2017 yılında 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı %20,3 olarak belirtilmiştir(TUİK ,2018).Yine DİSK’in 2015 yılında hazırladığı Türkiye’de çocuk işçiliği gerçeği raporuna göre 1999-2006 yıllarında çocuk istihdam oranı 2 milyon 270 binden 890 bin düzeyine düşmüşken 2006-2012 yıllarına gelindiğinde yaşanan düşüşün yükselişe geçtiği ve 893 bin’ e ulaştığı aktarılmaktadır.2015 yılına gelinde ise %56’yı bulan çocuk istihdamı göze çarpmaktadır. Bu durumun sebebi temelde yoksulluk ve eğitim politikalarındaki eksikliklerin çocuk işçiliğini besleyen temel unsurlar olarak karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır. Eğitsel, sosyal kültürel ve fiziksel gelişim süreçlerini sekteye uğratan bu sorun çocuk işçilerin ücretsiz ya da ucuz emek gücü olarak sömürüye açık bir hale gelmesine sebep olmaktadır. Bu durumun önüne geçmek için dünya çapında birçok proje yürütülmektedir. Bunun en belirgin örneği olarak ILO’nun asgari yaşam sözleşmesi ve çocuk işçiliğinin En kötü biçimlerinin belirlenmesine yönelik oluşturulan (IPEC) projesi ele alınabilir.

Çocuk işçiliği, yoksulluk ve güvencesizlik zeminde yükselen istihdam stratejilerinin yapısal olarak ürettiği bir sonuç olarak görülmektedir (DİSK :2015). Dolayısıyla bu çalışmamızda ki amaç tespit edilen veriler ışığında Türkiye ‘de çocuk işçiliğini, yapılan mücadeleyi ve gelinen noktayı araştırmaktır.

Türkiye’ de yoksulluk, eğitim imkanlarına ulaşmada sıkıntılar, çocuk işçilerin ucuza çalıştırılması, çarpık kentleşme, çocuk işçi sorununa işveren ve ailelerin bakış açısı ve devletin yetersiz denetimleri çocuk işçi sorununu güçleştirmektedir. Araştırmada, Dünyada ve Türkiye’deki çocuk işliği konusunda yapılan çalışmalardan söz edilmekte çözüm önerileri sunulmaktadır

2.Yoksulluk, Çocuk ve Çocuk İşçiliği

İnsanlık tarihi boyunca, farklı dönemlerde farklı kültürlerde, farklı coğrafyalarda, hatta farklı coğrafyaların farklı bölgeler ve kesimlerinde çocuk ve çocukluk dönemlerine farklı anlamlar

yüklenmiştir. İlk insan topluluklarından günümüz toplumlarına değin tüm örgütlenme biçimleri çocuğa ve çocukluk dönemine farklı şekillerde yaklaşmıştır. Toplumlar dönüştükçe, çocuk ve çocukluk dönemine olan yaklaşım da dönüşmüştür. Bu sebeple çocuk ve çocukluk dönemi iç içe geçmiş birlikte ele alınması gereken kavramlardır. Dolayısıyla çocuk kavramının çocukluk döneminin algılanışıyla şekillendiği ileri sürülebilir. Toplumların sosyal, kültürel, ekonomik evrimleri, bilim ve teknolojinin gelişmesi sonucunda bu kavramlar farklı boyutlarıyla birlikte ele alınmaya başlamıştır.

Çocukluk, bilim insanlarının, filozofların, dini önderlerin, devlet yöneticilerinin ve çocuklarla ilgilenen hemen her kurumun kendi bakış açısını ortaya koyarak tanımlamaya çalıştığı özel bir dönemdir. Yaşamın doğal ve değişmez dönemlerinden biri olan çocukluk döneminin, toplumsallaşma ile ilişkili bir süreç olduğu, diğer toplumsal süreçler gibi toplumun hâkim norm ve değerlerinden etkilendiği belirtilmektedir. Çocuk ve çocukluk kavramları öncelikle, uzun yıllar boyunca yetişkin olunmayan ve kişilerin söz konusu dönemde sağlıklı şekilde kendi kararlarını alamadıkları biyolojik bir döneme işaret etmektedir. İnsan hakları konusunda yapılan çalışmalar, teknolojik gelişmeler ve hümanist görüşler çerçevesinde bugünkü çocuk ve çocukluk kavramlarının temeli oluşmuştur (Sağlam-Aral, 2016: 44).

Tanilli, her uygarlığın belli bir iktisadi yapının biçimlendirdiği bir değerler sistemi olduğunu söylemektedir. Yine iktisadi yapının insanların doğayla mücadelesini ve o mücadelenin ortaya çıkardığı ilişkileri içine aldığı, insanların yaşamak ve bununda ötesinde, “doğayı aşabilmek” için çalışıp üretmek, bunun içinde bir takım üretim araçları kullanmak, çalışmak zorundadır (Tanilli, 1981: 4). İnsanların doğayı dönüştürerek, hayatta kalma mücadelesinin bir aşaması olarak yerleşik hayata geçiş gerçekleşmiştir. Avcı-toplayıcılıkta olduğu üzere gündelik çözümler, artan insan nüfusunun gelişen ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalınca üretme ihtiyacı doğmuştur. Üretme ihtiyacının sonucu olarak tarlalar ekilip biçilmeye başlanmış, bu tarlalarda çalışacak emek gücüne ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda çocuklar tarlalarda çalıştırılmaya başlanmıştır.

Harari (2015:91), tarım devriminin insanlık için ileriye doğru atılmış büyük bir adım olarak gösterilse de avcı toplayıcıların doğanın sınırlarına daha çok hâkim olduklarını aktarmaktadır. Bununla birlikte tarım devrimi yeni ve kolay bir yaşam biçimi sağlamaktan ziyade, çiftçilere daha zor ve daha az tatmin edici bir yaşam oluşturmuştur. Tarım devrimi insanlığın elindeki

toplam gıda miktarını kesin olarak artırmış, ancak daha iyi bir beslenme veya daha iyi bir yaşantı yaratmadığını ifade etmiştir. Bu durum nüfus patlamasına yol açmış, seçkin bir kesim yaratmıştır. Çiftçiler kötü besinler ve kötü şartlarla baş başa kalmıştır (Harari, 2015: 91). Bu tablo, çocuklarında emek gücü olarak algılanmasına sebep olmuştur. Öte yandan salt tarım toplulukları değil, sanayi toplulukları da çocukları işgücü olarak görmüştür. Çocuklar burjuvazinin emek maliyetini minimize etme isteği çerçevesinde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu durum ailenin de çocuk ve çocukluk dönemini algılayışını şekillendirmiştir. Tarım topluluklarından sanayi devrimine, sanayi toplumundan günümüzün post-modern anlayışına kadar ki toplumsal değişim sürecinde çocukluk süreci gerek çocukların aileleri gerekse hâkim sınıflar tarafından her zaman sömürüye açık korumasız yapısı istismar edilmiştir. Özellikle yoksul ailelerin çocukları gerek ailenin gerekse sermayenin kâr amacıyla kullandığı bir olgu olarak günümüzde de geçmişte de temel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Sanayi devrimiyle beraber çalışma sürecinin evin sınırları dışında gerçekleşme başlaması, çalışma koşulları ile birlikte çocuk işçiliğinde de ciddi dönüşümlere sebep olmuştur. Aile gelirine katkı sağlamak ve zamanla bir meslek edinmek için çalışan çocuklar ucuz işgücü olarak görülerek sömürüye açık bir hale gelmiştir. Kapitalist üretim biçiminin ana üretim merkezleri olan fabrikaların ucuz emek gücü talebi karşısında çocuk emeği kullanımı artmış, vasıfsız sömürüye açık bir hale gelmiştir.

Çocuk işçiliği kavramı ise çocuğun çalışıp çalışmamasından ziyade, çalışan çocukların faaliyetlerinin hangilerinin sosyalizasyon ve eğitim, hangilerinin bunları engelleyici ve sömürücü olduğu yönünde değerlendirilmesi gerektiği vurgularıyla öne çıkmıştır. Çocuk çalışmasıyla ile çocuk işçiliği arasındaki temel farklar, çocuk işçiliğini oluşturan temel unsurları olarak iş sözleşmesine dayanarak çalışma, herhangi bir işte çalışma, karşılık uğruna çalışma ve işverene bağımlı olarak çalışmak şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda çocuk işçi, “çocukluk dönemi içinde, bir hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte ücret karşılığı çalışan kişi” olarak tanımlanmıştır (Çöpoğlu, 2018: 368).

Çalışan çocuk kavramı ise, çocuk çalışması ve çocuk işçiliğini de içinde barındıran bir üst kavramdır. Dolayısıyla çocuk çalışması ile çocuk işçiliğini birbirinden ayırmak gerekir. Çalışan çocuk denildiğinde, çocuğun eğitimini, fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaksal ve sosyal

gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen çalışmalar ifade edilmektedir. Buna karşın Fişek (2010: 24) çocuk işçiliğini, çocuğun eğitimini, fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen çalışmalar olarak belirtilmektedir. Buraya kadar ki açıklamalardan hareketle ailenin gelir düzeyinin, çocuk işçiliğinin belirleyici bir unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla konunun yoksulluk boyutu üzerine düşünmek gerekmektedir.

Yoksulluk üzerine gerek sosyal bilimciler gerekse de DB vb. Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalara dayalı geniş bir literatür oluşmuş olsa da yoksulluğun nasıl ölçüleceğine dair bir mutabakat söz konusu değildir. Tüm dünya ülkelerinde varlığını sürdüren bir olgu olan yoksulluk, gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere göre değişmektedir. Yine yoksulluk, içinde bulunulan ülkelerde ise yerleşim yerine, cinsiyete vb. faktörlere göre farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla bu noktada üzerinde uzlaşmaya varılmış yoksulluk ölçütlerinden söz etmek gerekmektedir.

TÜİK (21867 sayılı Haber Bülteni Metaveri) kapsamındaki tanımlara göre yoksulluk araştırmaları hane halkı bütçe anketlerine dayandırılmaktadır. Her yıl 2002 yılından beri düzenli olarak anketler yapılmaktadır. Bu kaynağa göre yoksulluk iki şekilde anlatılmaktadır. Dar çerçevede düşünülecek olursa yaşamını sürdüremeyecek ve barınacak yeri olamama durumu diye tanımlanırken; geniş anlamda, ancak yaşamını sürdürebilecek barınacak yer bulabilecek kadar bir düzeyi yoksulluk olarak tanımlamıştır. Yine mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk kavramlarından söz edilmektedir. Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari yaşamını sürdürebilecek refah düzeyinde olamaması durumu iken göreceli yoksullukta ise bireylerin asgari refah düzeyinin belli bir oranının altında gelir ve harcamaya olmasıdır denmektedir. Refah ölçüsü olarak da amaca göre harcama veya gelir düzeyi seçilebilir. Yoksulluk açığı yoksulluğun derecesi hakkında bilgi vermektedir. Bir kişinin yoksulluk açığı “yoksulluk çizgisi ile geliri arasındaki farka” eşittir. Yoksulluk açığı ise toplumdaki ortalama yoksulluk açığının yoksulluk çizgisine oranına eşittir. Yoksulluk açığının 100’e yaklaşması yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir (TÜİK, hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk istatistik verilerine göre 2006-2017). Özne yoksulluk kavramı, ise Coşkun’ a (Coşkun,2012:184) göre toplum tarafından belirlenen duruma işaret etmektedir ve yapılan anketler aracılığıyla yoksulluk sınırının belirlendiği yoksulluk türüdür. Gelir düzeyi ve refah düzeyi arasında bir bağ kurularak yoksulluk çizgisi hesaplanır. (Coşkun :2012, 184) İnsani yoksulluk ise katlanabilir bir yaşam

için gerekli fırsat ve seçenekleri ifade eden bir yoksulluk türü olarak tanımlanmıştır. Gelirle ilişkilendirilmeyen bu yoksulluk kavramında sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine ulaşamamaktan yani sosyal ve kültürel imkanlara sahip olmaktan söz edilmektedir (Aktan, 2002:7). Burada amaç yoksulluk verilerinin tespit edilmesi yani yoksul olan ve olmayanın ayrılmasıdır. Yani aradaki çizgiyi tespit etmektir.

Mutlak yoksulluk sınırının, yaşam standartlarıyla bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. Buna göre belirli bir yaşam standardının altında kalanlar yoksul olarak adlandırılır. Göreli yoksulluk sınırı ise toplam nüfusunun belirli bir oranının veya medyan gelirin yarısından az gelir elde edenlerin yoksul olarak kabul edilmesi demektir. Öznel yoksulluk sınırı ise yapılan anket çalışmalarında hane halklarının asgari ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gerekli asgari gelir miktarının düzeyi hakkında vermiş oldukları yanıtlardan oluşmaktadır (Kulaksız, 2014: 94).

ILO’ya göre özellikle kuşaklararası yoksulluk döngüsünün kırılması, tam istihdam ve iş fırsatları yaratmayı gerektirmektedir. Düzgün ve üretken işlerin yoksulluğu azaltmada kilit rol oynayacağı fikrinin, ILO yaklaşımının ana hedefi olduğu söylenebilir (ILO)

3. Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuklar

Türkiye’nin en önemli toplumsal sorunlarından biri yoksulluktur ve 2009 TUIK rakamlarına göre 12 milyon 751 kişi mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. (Kulaksız, 2014:98) Bu kesimler arasında göçmenler, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar vardır. Gelir eşitsizliklerinin artması ve eşitsizliklerin kalıcılaşması, çocuk yoksulluğunun nesiller arası aktarılmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk kavramını incelerken gelir dağılımı ve gelir eşitsizlikleri kavramlarını da incelemek gerekir. (Çalışkan,2010: 92) araştırmasında gelir dağılımını, belirli bir dönemde üretilen milli gelirin, bireyler, hane halkları, toplumsal guruplar arasında bölünmesidir diye tanımlamaktadır. Gelir dağılımı fonksiyonel, sektörel, bireysel (hane halkı), ikincil gelir dağılımı olarak sınıflandırılabilir.

Bireysel gelir dağılımı, milli gelirin toplumu oluşturan birey ya da hane halkları arasındaki dağılımını gösterir. Bireyin bu gelirden aldığı pay ücret, rant, faiz vs. olabilir. Bireysel gelir

dağılımında hane halkları arasındaki eşit olmayan dağılım, gelir eşitsizliğini gündeme getirmektedir.

Bölgesel gelir dağılımı, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasında farkı açığa çıkarmak için kullanılır.

Sektörel gelir dağılımının da ise, milli gelirden pay alan tarım ve sanayi sektöründeki farkları ortaya çıkarır denmektedir. Ülkenin gelişmişliği sanayi sektöründeki artışla tanımlanır.

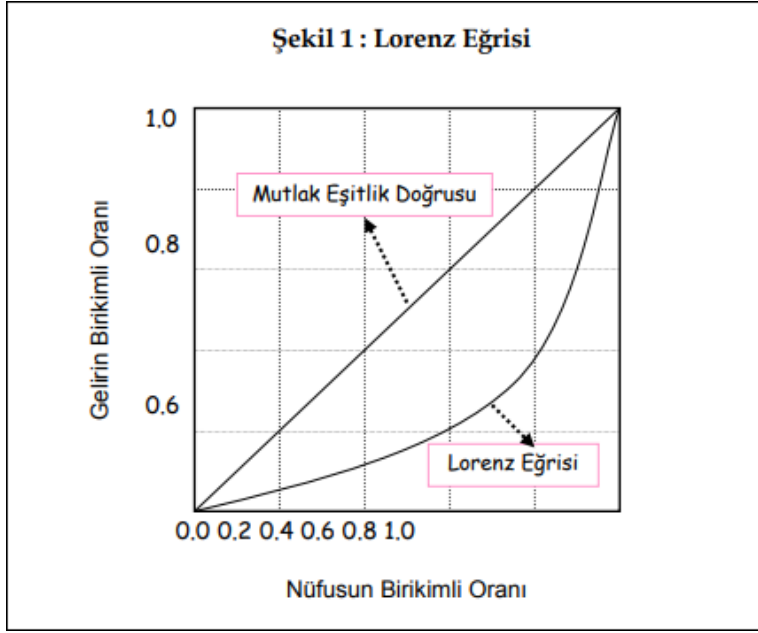
İkincil dağılımda ise bireylerin elde ettikleri ilk gelir ile son gelir arasındaki farktır. (yeni vergiler vs.)

Gelir dağılımını etkileyen faktörler ülkenin ekonomik yapısı, fırsat eşitliği, ekonomi politikaları, sektöre dağılım, emek piyasasının örgütlenme biçimidir ve işsizliktir. İşsizlik yoksulluğu doğurur. İstihdamın artırılması, gelir eşitsizliğinin dengelenmesi yoksullukla mücadelede önemli bir adımdır.

Gelir eşitsizliğini ölçmede yüzdelik dilimleme, Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı kullanılır. Yüzdelik dilim gelir eşitsizliğini ölçmede iyi bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Millî gelirden pay alan hane halkları yüzdelik dilimlere bölünerek, en yüksek ve en düşük gelirli olanlar sıralanır.

Lorenz Eğrisi ise milli gelirin onu elde eden nüfus arasındaki gösteren ölçme aracıdır. Grafikte yatay eksen nüfusun birikimli payını, dikey eksen ise gelirin birikimli payını gösterir. Gelirin tam eşit dağılması halinde köşegen çizgi olan mutlak eşitlik doğrusu ile çakışır. Gini katsayısı ise Lorenz Eğrisinden hesaplanır. Mutlak eşitlik doğru ile eğri arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan alana oranı Gini katsayısıdır.

Tablo 1: Lorenz Eğrisi

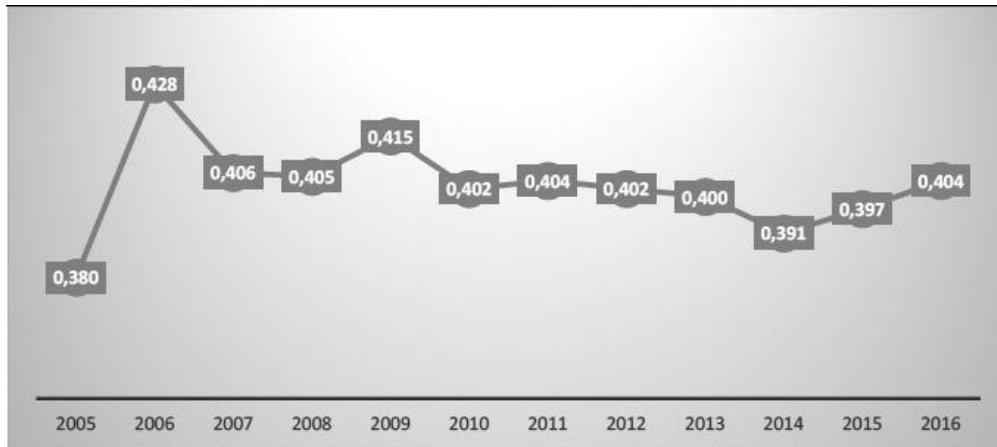
(Çalışkan,2010: 92- 98).

29 Mayıs 2018 Disk Raporuna göre Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer alıp 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı bozulmakta, 0'a yaklaştıkça düzelmektedir.

Değerler 0,200 ile 0,500 arasında seyretmektedir.

Tablo 2 'de görüldüğü gibi 2005'te 0,380 düzeyinde olan Gini katsayısı 2006'da 0,428'e yükselmiş, daha sonra inişli çıkışlı bir seyir izleyen Gini katsayısı 2014 yılında 0,391'e gerilemiş ancak sonra tekrar bozularak 0,404 seviyesine yükselmiştir. Gelir eşitsizliğinin yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye Gelir Eşitsizliği-Gini Katsayısı (2005-2016)

(Disk ,2019)

Türkiye'de hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre yapılan araştırma sonuçları ise aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3: Hane halkı Fert Geliri ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine ve eğitim durumuna göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranı, Türkiye, 2006-2017											
[15 yaş ve üstü - 15 years or over]											
Yıllar Years	Yoksulluk riski Risk of poverty	Yoksul sayısı (Bin kişi) Number of poors (Thousand person)					Yoksulluk oranı (%) Poverty rate (%)				
		Okur-yazar olmayanlar Illiterate	Bir okul bitirmeyenler Literate with no degree	Lise altı eğitimliler Less than high school	Lise ve dengi okul mezunları High school or equivalent	Yükseköğretim mezunları Higher education	Okur-yazar olmayanlar Illiterate	Bir okul bitirmeyenler Literate with no degree	Lise altı eğitimliler Less than high school	Lise ve dengi okul mezunları High school or equivalent	Yükseköğretim mezunları Higher education
2006											
	%50 - 50%	1 969	1 004	3 783	463	24	32,8	27,8	5,4	14,3	0,7
	%60 - 60%	2 486	1 327	5 605	825	48	41,4	36,7	9,7	21,2	1,3
2017											
	%50 - 50%	1 451	843	3 566	599	139	25,4	21,7	11,7	5,5	1,5
	%60 - 60%	2 005	1 200	5 632	1 036	296	35,1	30,9	18,5	9,6	3,3
Yoksulluk sınırı olarak gelire dayalı görel yoksulluk sınırları kullanılmıştır.											

TUİK. (2006- 2017. Hane halkı Fert Geliri ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı)

Tabloya 1'e göre yoksulluğun eğitim düzeyi ile ilişkilendirilebileceği görülmektedir. Yoksulluk kalkınma sürecinde karşı karşıya olunan en önemli problemlerden biridir, bir diğer problem olarak eğitim(sizlik) öne çıkmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 10.Uluslararası Çalışma İstatistikleri Konferansında benimsenen temel tanım ve kavramların işgücü anketleri, Ekim 1988'den itibaren düzenli yapılmaktadır. Son istatistik çalışması 2012 yılında yapılmış olup TUİK verileri bu yıla aittir. Yine ILO, 1991 yılından itibaren çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi programı (IPEC)'i başlatmıştır ve Türkiye'de 1992 yılında bu çalışmalara başlanmıştır. (Tuikgov.tr)

Aşağıdaki tabloda çalışan çocuklar çalışma nedenlerine göre gösterilmektedir.

Tablo 2: Çocuk İşgücü Yaş Durumu ve Nedenleri

Yaş durumu ve nedenlerine göre (Bin)						
Yaş Grubu	Hane halkının gelirine katkıda bulunmak	Hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak	İş öğrenmek meslek sahibi olmak	Ailelerin isteği	Kendi ihtiyaçlarını karşılamak	Diğer
Toplam	41,4	28,7	15,2	6	6,8	1,8
6- 14	29,8	48,6	5,5	12	3,1	1
15- 17	46,9	19	20,1	3	8,7	2,2
Kent	45,5	10,5	25,3	4,5	11	3
6- 14	39,2	29,1	13,9	8,9	7,6	0
15- 17	46,9	5,9	28,3	3,1	11,8	3,7
Kır	37,9	43,4	7,1	7,3	3,4	0,8
6- 14	26,2	56,1	2,3	13,1	1,4	0,9
15- 17	47	33,7	10,8	2,9	5	0,4

pedagojidernegi.com (Çalışan çocuklar)

Tablodaki verilere göre çocukların %41,4’ü salt ekonomik katkı nedeniyle çalıştırılmaktadır. Yine hane halkının ekonomik faaliyetlerine katkıda bulunmak amacıyla ek olarak ailelerin ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla varlığı, söz konusu faaliyetlerde işçilere asgari seviyede bir ücret ödemek yerine çocuğun çalıştırılması durumuna işaret etmektedir.

4. Türkiye’de Çocuk İşçiliğini Önlemek İçin Alınan Önlemler

Birleşmiş Milletler (BM)Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gibi çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar çocuk işçiliğine karşı faaliyetler yürütmektedir.

UNICEF ve DB Grubu hükümetlere aşağıdaki konularda çağrıda bulunmaktadır:

- a- Çocuk yoksulluğunun ulusal ve bölgesel düzeylerde rutin olarak ölçülmesi ve aşırı yoksulluğa 2030 yılına kadar son verilmesine yönelik çabaların bir parçası olarak, “Yoksullukla Mücadele Ulusal Planlarında çocuklara odaklanması,
- b- Çocukları yoksulluğun etkilerinden koruyacak beslenme, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere ulaşılmasında yoksul ailelere doğrudan yardımcı olan nakit transferi programları da dâhil olmak üzere, çocuklara duyarlı sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi ve çocukların yoksulluk döngüsünü kendi yaşamlarında kırma fırsatlarının artırılması,
- c- En yoksul konumdaki çocuklara yarar sağlayan, ayrıca kuraklık, salgın hastalık ya da istikrarsızlık gibi olumsuzluklar sonucunda insanların yoksulluğa düşmelerine neden olan koşulların oluşmasını engelleyen, eğitim, sağlık, temiz su, sanitasyon ve altyapı gibi alanlardaki yatırımlara öncelik tanınması ve son olarak,
- d- Politika kararlarının, ekonomik büyümenin en yoksul durumdaki çocuklara yarar sağlayacak sonuçlar verecek şekilde alınması.

Bu uyarılar çerçevesinde Türkiye pek çok sözleşmeyi imzalayarak ve yasal düzenlemelere gitmiştir ve çocukların çalıştırılmasına karşı mücadele eden ülkelerden bir olmuştur.

UNICEF, hükümetler arası bir kuruluştur. İlgili hükümetlerle geliştirdiği beş yıllık program ve projeleri o ülkedeki kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve medya ortakları ile birlikte uygulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ile temel anlaşma 1951 yılında yapılmıştır.

Gelişen yıllar boyunca temel anlaşmalar eylem planına dönüştürülmüştür (Unicef.org.tr) Amaç, Ülke Programı Eylem Planı’na (ÜPEP)’ e göre çocuk haklarının uygulanması için yapılan çalışmaları, ulusal kalkınma politikaları ile birleştirmektir.2006-2010 yıllarını kapsayan ÜPEP 2006’da imzalanmıştır.2010 yılına kadar Türkiye’ de yoksulluğun azaltılmasını hedeflemiştir. Söz konusu planda çocuklar için koruyucu ortamın geliştirilmesi, daha olumlu gelişmeleri ve korunmaları için kanunlara uyulmasının teşvik edilmesi, dikkat çeken maddelerden bazılarıdır. UNICEF, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı ile uzun soluklu çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca ÜPEP kapsamında Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, TUİK, Dünya Sağlık örgütü yerel medya ve özel sektör kuruluşları ile çalışılmıştır ve STK’larla da çalışmaya devam edecektir (UNICEF. org.tr, 2019). UNICEF, Türkiye Hükümeti ile 2016- 2020 yıllarını kapsayacak olan Çocuk Dostu Şehirler programı adlı ortak bir çalışma daha yürütmektedir.

Aşırı yoksulluğa 2030 yılına kadar son verilmesi ve refahın her ülkede daha adil paylaşılması için birlikte çalışırken, DB Grubu dünyadaki gelişmekte olan ülkelere finansman ve teknik yardımlar sağlanması açısından son derece önemli bir kaynak durumundadır. Grup, bugün eğitim ve HIV/AIDS’e karşı mücadelede dünyadaki en büyük dış finansman kaynağı; biyolojik çeşitlilik, su ve sanitasyon projelerinde de en büyük uluslararası finansman kaynağı durumundadır. Grup 189 üye ülkeyle birlikte dünyadaki en dayatıcı kalkınma sorunlarını göğüslemek üzere çalışmalar gerçekleştirmektedir

DB ve UNICEF (2016) tarafından yapılan “Aşırı Yoksulluğa İlişkin Çocuklara Odaklanma” analizine göre çocukların aşırı yoksulluk içinde yaşama olasılığının yetişkinlerin iki katı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca dünyada 385 milyon çocuk aşırı yoksulluk içinde hayatını sürdürmektedir. Yine aynı çalışmada, beş yaşından küçük çocukların beşte birinden fazlasının aşırı yoksul ailelerde olduğu görülmektedir. Yine aynı Bu çalışmada 2013 yılında gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların %19,5’i kişi başına ortalama günlük gelirin 1,90 \$ ya da daha altında gelir sahibi olan ülkelerde yaşadığı bildirilmektedir. Yine DB ‘nin temel araştırması olan “Yoksulluk ve Paylaşılan Refah 2016: Eşitsizliğe Karşı Mücadele Raporu’na göre 2013 yılında dünyada yarısı 18 yaşından küçükler olmak üzere 767 milyon insan günde, 1,90 \$’dan az kazanarak yaşamını sürdürmektedir. Çocuk yoksulluğu ile ilgili küresel tahminler, gelişmekte olan ülkelerin toplam nüfusunun %83’ünü temsil eden 89 ülkeye ait verileri temel almaktadır.

Çocuklara dönük yapılan en önemli çalışmalardan bir diğeri ILO ile yapılan sözleşmelerdir. Türkiye ILO’ya 18.07.1932 tarihine üye olmuştur. Türkiye’de ILO tarafından onaylanan 59 sözleşmeden 55’i yürürlüktedir. Üç sözleşme ise Türkiye tarafından onaylanmamıştır. ILO sözleşmeleri 177’si teknik, dördü yönetim, sekizi temel olmak üzere 189 adettir.

ILO’nun 182 numaralı en kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasına ilişkin sözleşmesi ILO’nun temel haklara ilişkin sekiz sözleşmesinden biridir. ILO’nun 1.06.1999 tarihinde yapılan 87.Oturumunda; ulusal ve uluslararası eylemler için temel en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin, ailelerin ihtiyaçlarına cevap vererek ücretsiz temel eğitimin önemine ve buna maruz çocukların bütün bu işlerden uzaklaştırılmaları gereğini ve onların rehabilitasyonlarını ve sosyal uyumlarının sağlanmasının öneminden bahsedilmiştir. Oturumda çocuk işçiliğinin, büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ifade edilmiştir. Sözleşmenin kabul tarihi 17.06.1999’dur. Türkiye’de yürürlüğe girdiği tarih ise 2.08.2001’dir. ILO’nun 182 numaralı sözleşmesi bir acil eylem sözleşmesidir. Çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığını kabul ederek özellikle 1930 tarihli zorla çalışma sözleşmesinde ve 1956 tarihli birleşmiş milletler kölelik ve köle ticareti uygulamaları ortadan kaldırılması ek sözleşmesinde yer verildiğini hatırlatarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin 1. Maddesi bu sözleşmeyi uygulayan her ülke acil sorun olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve kaldırılmasını temin edecek ivedi tedbirleri alır denmektedir.

Sosyal politikanın kritik konular biri olan çocuk emeğine ilişkin çalışmaların önemli bir noktasını hukuksal düzenlemeler oluşturmaktadır. Makal bu kapsamda en önemli görevin engelleyici, düzenleyici ve denetleyici işlevleri ile sistemin aktörlerinden biri olan devletin üzerinde olduğunu belirtmiştir. Devletlerin çoğu yasama yoluyla çocuk emeğine ilişkin koruyucu düzenlemeler yapma yoluna giderken, anayasalarında konuya ilişkin ilkelere yer verilmiş, yasa, tüzük ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Yasama yoluyla yapılan farklı iş tipleri için en az çalışmaya giriş yaşlarını belirlemek, bazı iş faaliyetlerinde çocuk istihdamını engellemek ve buna izin verilen durumlarda da ücretler ile aralarında iş süreleri ve işçi sağlığı ve güvenliğinin de bulunduğu çalışma koşullarını koruyucu minimum standart koyarak düzenlemeye çalışmıştır. Yine Makal konuya ilişkin emek piyasasında hiçbir pazarlık gücüne

ve kendilerini korumak için gerekli hiçbir araca sahip olmayan çocuklar açısından bu yasal düzenlemelerin önemini vurgulamıştır. (Makal, 2018 :325).

Günümüzde ise 4857 sayılı iş kanunu geçerli olup, çocuklar konusunda Ülkemizde çalışma hayatını düzenleyen ve bu kanuna göre hazırlanan uluslararası mevzuat ve normlarla uyum içerisinde. Mevzuatla ilgili en önemli sıkıntı, tarım sektöründe işgücünün denetiminin, ancak 50’den fazla, daimî statüde, tam zamanlı işçi çalıştıran işyerlerinde yapılabilmesidir. Kanunda öncelikle “genç işçiler” ve “çocuk işçiler” ayrımına yönelik bir tanımlama yapılmıştır. Bu bağlamda 4857 sayılı İş Kanunu’na göre; on sekiz yaşından küçükler “çocuk” ve “genç işçiler” olarak iki kategoriye ayrılmaktadır (Acu,2014:30).

4857 Sayılı Kanun’u detaylı incelersek;

Bu kanun 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. 1. maddesinde belirtildiği üzere amacı, işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenlemektir. Bu kapsamda çocukların çalıştırılmasına ilişkin düzenlemeler madde 71’de yer almaktadır. Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağına ilişkin madde 71 ‘de 2015 yılında yapılan değişiklik kapsamında (6645/38 Madde) On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, On dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar için;

- Bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.
- On dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler.

Yine aynı madde çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınması ve çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremeyecek nitelikte olması gerektiğini belirtmektedir.

- On sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler

- On beş yaşını tamamlamış, ancak on sekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler
- On dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler
- On altı yaşını doldurmuş fakat on sekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit işlerde çalıştırılabilecekleri

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yine bu maddeye göre belirlenmiş;

- Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde beş ve haftada otuz saatten fazla olamaz.
- Bu süre, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.
- Okul öncesi çocuklar ile okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir.
- Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda dördüncü fıkrada öngörülen süreleri aşamaz.

Ayrıca, Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinin kapsamı, bu faaliyetlerde çalışacak çocuklara çalışma izni verilmesi, yaş grupları ve faaliyet türlerine göre çalışma ve dinlenme süreleri ile çalışma ortamı ve şartları, ücretin ödenmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar;

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı
- Millî Eğitim Bakanlığı ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun

Görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği aktarılmıştır.

İlgili Kanun’a göre Yer ve su altında çalıştırma yasağı madde 72 ile

- Maden ocakları ile kablo döşemesi
- Kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında

Çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaklanmıştır.

Gece çalıştırma yasağı ise madde 73’te ele alınmış Sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaklanmıştır.

5.Sonuç ve Öneriler

DİSK’in2015 yılındaki Türkiye ‘de Çocuk İşçiliği Raporuna göre; Çocuk işçiliği, insani gelişim açısından ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada her beş çocuktan biri çalışmak zorundadır. Bu çocuklar sağlıklı bir çevreden ve temel hak ve özgürlüklerden mahrum kalmaktadır. Fiziksel, sosyal, kültürel, duygusal ve eğitsel gelişimleri sekteye uğramaktadır. Bu durum çocuk işçilerin ücretsiz işçi ya da ucuz emek gücü olarak algılanarak sömürüye açık hale gelmesine neden olmaktadır. Çocuk işçiliğinin önüne geçmek için dünya birçok proje yürütülmektedir. Bunun en belirgin örneği olarak ILO’ nun “Asgari Yaşam Sözleşmesi ve En Kötü biçimlerinin belirtilmesine yönelik” oluşturulan (IPEC) projesidir. Güvencesizliğin çalışma yaşamını daha fazla baskı altına aldığı bu süreçte, kalıcı adımların atılması için emek yanlı programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye ‘de bu tip projeler içinde yer alsa da mevcut istihdam stratejileri çocuk işçiliğine çözüm bulamamaktadır.1999- 2006 yıllarında çocuk istihdam oranı 2 milyon 270 binden 890 bin düzeyine düşmüş iken bu 2006-2012 yıllarına gelindiğinde yaşanan düşüşün yükselişe geçtiği 89 bine ulaştığı görülmektedir.

Günümüzde geçerli olan 4857 sayılı İş Kanunu 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin çalışabileceği işler, on sekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışacağı işler, on dört yaşını doldurmuş zorunlu eğitimini çocukların çalışabileceği hafif işler, on altı yaşını doldurmuş fakat on sekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin 71. Maddesi çocuk çalıştırma yaşı ve çocukların çalıştırılma yasağına ilişkin düzenlemeler içermektedir.

2015’ e gelindiğinde %56 oranında çocuk istihdamı görülmektedir. Bu artış Türkiye’ de çocuk emeğinin en kötü biçimde yaşanmasına sebep olmaktadır. Bununla beraber yoksulluk ve eğitim politikaları çocuk emeğinin acımasız döngüsünü besleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk İşçiliğinin azaltılmasına yönelik artan çabalara rağmen çocuk işçiliği henüz ortadan kaldırılamamıştır ve çocuk işçilerin çok geniş kesimi tarım sektöründedir. Tarım

sektörü en tehlikeli sektörler arasında yer almaktadır. Türkiye” de çocukların çalıştırılmasının temel nedeni olarak yoksulluk gelmektedir. 6- 17 yaş arasında çalışan çocuklardan %39,3 okula devam ederken aynı zamanda hane halkına işine katkı sağlamak için %24,5 çalışmaktadır. Çalışan çocuklardan %58,7si hane halkı gelirine katkıda bulunmak için çalışmakta ve okula gitmemektedir.

TÜİK (2018) hane halkı işgücü anketlerine göre 15-17 yaş gurubundaki çocuklarda iş gücüne katılma oranı %20,3 olarak belirtilenmiş iken 2018 yılında %21,1’ e yükselmiştir.

2012 yılında yasalaşan 4+4+4 yasası ilköğretim yasası 6-13 yaş aralığına çekilmiş ilk öğretim bitiş yaşı aynı zamanda çocuk işçiliğinin yaygınlaşma yaşını fiilen 13 ‘e düşürmüştür. Yine esneklik başlığı altında evden ve uzaktan okumayı yasal hale getirme çabası ev içinde çalışan çocuğu ilgilendirmektedir.

Çocuk işçiliği yoksulluk ve güvencesizlik zemininde yükselen istihdam stratejileri yapısal olarak ürettiği bir sonuç olarak görülmektedir. Dolayısıyla çocuk işçiliği ile mücadele, bu strateji ile mücadeleden geçmektedir.

Burada önemli olan yoksulluk kavramı ile mücadele etmek yanında yapılan tüm yasal düzenlemeler ve tedbirlerin denetlenmesi bu konuda ailelerin bilinçlendirilmesi, eğitimin önemslenmelidir. Aynı zamanda işverenlerin bilinçlendirilmesi, çocuk işçi çalıştırması konusunda hukuki tedbirlere uyulması sağlanmalı ve hatta cezai tedbirler sertleştirilmelidir.

Kaynakça

- Alırdemir, E. 2017. Çocuk Hakları Çalışmaları. İstanbul: On iki levha.
- Alper, Y.1993.Çocuk İşçilerin Sosyal Güvenlik Hakları. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Baştan Yılmaz, T.1994. Formel ve Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkisi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Coşansu, İ.1992.Türkiye’de Çocuk İşgücünün Demografik ve Sosyo-Ekonomik Boyutları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çelik, A.2014.Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye. İstanbul: Kitapevi
- Fisunoğlu, M.1994.Çalışan Çocukların Durumu ve Sanayiye Etkisi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Güven, S.2001.Sosyal Politikanın Temelleri. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Harari, Y.2015. Sapiens. İstanbul: Kolektif Kitap.

Işıkçı, Y.2015. Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu: Hegem Yayınları.

İnal, K.2010. Türkiye'de Çocuk Emegi. İstanbul: Ütopya Yayınevi.

Makal, A.2018. Ameleden İşçiye: İletişim Yayıncılık.

Öztürk, 2011. Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı. İstanbul: Vakfı Yayınları.

Özpolat, V. 2011. Türkiye'nin Çocuk Mağduriyeti Haritası. Ankara: Pegem Yayınları.

Şirin, S. 2019.Yetişin Çocuklar. İstanbul: Doğan Kitap

Tanilli,S .1984. Yüzyılın Gerçeği ve Mirası: Say Yayınları

Urhan, B.1996.Az gelişmişlik Çocuk İstihdamı İlişkisi ve Türkiye'de Çocuk İşgücüne İlişkin Sorunlar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Aktan, M., Vural.Y.2002.Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri [online] <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>

Acu,C.2014.Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk, Çocuk İşgücü Sorunu Ve Çocuk [online].https://www.academia.edu/9474937/%C3%87OCUK_%C4%B0%C5%9EG%C3%9CC%C3%9C_SORUNU_VE_%C3%87OCUK_REFAHI_POL%C4%B0T%C4%B0KALAR_I_Child_Labour_and_Child_Welfare_Policy/ ,(Erişim Tarihi, 17.01.2018).

DİSK-AR: Türkiye'de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu.2015. [online].<http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2018/05/AKP-D%C3%B6neminde-Emek-DISK-RAPORU.pdf> .(erişim tarihi 22.05.2019).

Coşkun.M.N.2012.Türkiye'de Yoksulluk Bölgesel Farklılık ve Yoksulluğun Profili.M.[online].<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81643/1/72058034X.pdf>(erişim tarihi 21.05.2019).

Çöpoğlu,M. 2018. Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik [online].<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/45756>(Erişim Tarihi:6.04.2019).

Çalışkan. Ş.2010.Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk.[online]. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/9313>(erişim tarihi 22.05.2019)

Durgun.Ö.2011.Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu üzerine bir inceleme [online] <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/40436> (Erişim Tarihi, 26.03.2019).

Ensari, S.2010.TUİK'inYoksulluk Analizi Üzerine [online]. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/150757>(Erişim Tarihi,2.04.2019).

Gül Sallan, S., Kahraman, F.2015.Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma [online]. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/86123> (Erişim Tarihi.5.04.2019).

ILO.Çocuk işçiliği raporu.2013.[online].<https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--en/index.htm> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

Kulaksız. Y.2014.Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü [online]. <http://app.csgeb.gov.tr/cdd/pdf/sayi5/files/assets/common/downloads/page0093.pdf>,(Erişim Tarihi,17.01.2018).

TUİK. 2018. Hane halkı Fert Geliri ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı.Veri tabanları-istatistiksel tablolar- Yoksulluk istatistikleri gelire dayalı yoksulluk istatistikleri. [Online]. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (Erişim tarihi, 21.05.2019).

TUİK. 2012.Çocuk İşgücü Yaş Durumu ve Nedenleri. [online].<https://pedagojidernegi.com/wp-content/uploads/2017/10/%C3%87al%C4%B1%C5%9Fan-%C3%87ocuklar-2012.pdf>(Erişim Tarihi:6.04.2019).

TUİK.YoksullukÇalışması.2015.[online]<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21867>.

UNICEF ve Dünya Bankası projesi. Aşırı yoksulluğa son çocuklara odaklanma. [online]. <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22695>(Erişim Tarihi:6.04.2019).

Üzümcü, A.Kokat,M.2014.Türkiye’deYoksulluk Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadel Sosyal Yardımların Gelişimi.[online]<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/180216> (Erişim Tarihi ,08.04.2019).

4857 Sayılı İş Kanunu [online].<http://iskanunu.com/sizin-sorduklariniz/2600-genc-ve-cocuk-iscilerin-calisma-saatleri-ve-tatilleri/>,(Erişim Tarihi, 17.01.2018).

World Bank.(2018).Türkiye’de İnsan Sermaye Endeksi.[ONLINE]. <http://pubdocs.worldbank.org/en/354481539258948067/HCI-2pagerTUR-TR.pdf> (Erişim Tarihi :06.04.2019).

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Alfred Marshall'ın İnsani Kapitalizmi: Endüstri ve Girişim Özgürlüğü

Yavuz YAYLA¹

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 15.05.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 21.06.2019

Anahtar Kelimeler: Alfred Marshall, Ekonomik Özgürlük, Kapitalizm.

---

¹ Arş. Gör. Dr., OMÜ İİBF, İktisat Bölümü

Özet

Bu çalışmada Neoklasik iktisadın önemli temsilcilerinden biri olan Alfred Marshall’ın kapitalizme bakış açısı bağlamında yazarın kendi ifadesiyle “*endüstri ve girişim özgürlüğü veya ekonomik özgürlük*” sistemi ele alınmış yazarın kapitalist sistemi daha insani hale getirmek üzere önerdiği hususlar ve tartışmaya açtığı konular eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda, çalışmada, Marshall’ın, İngiltere’de yaşanan sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ekonomik özgürlük düzeniyle bağlantılı olarak ekonomi politik ve ekonomi üzerine düşünceleri, ekonomik özgürlüğün karşısına konumlandığı, sosyalist sistem ile devletçi sisteme bakış açısı ele alınacaktır. Bu konularla bağlantılı olarak ayrıca, Marshall’ın bu dönemde toplumda mevcut olan yoksulluk ile genel olarak eşitsizliklere yaklaşımı, toplumda yaşayan bireylerin ve özellikle girişimcilerin karakterleri, insan doğası üzerinden yapmış olduğu çıkarımlar ve değerlendirmeler incelenecektir. Bu bağlamda çalışmada Marshall’ın daha insani bir kapitalist sistemin, yazarın kendi ifadesiyle ekonomik özgürlük sisteminin mümkün olduğu yönünde ileri sürdüğü gerekçeler ve değerlendirmede esas aldığı kriterler incelenecektir.

Alfred Marshall's Human Capitalism: Freedom of Industry and Enterprise

Abstract

In this work, the perspective of Alfred Marshall who is one of the prominent representatives of the neo-classical economics on capitalism that is the Freedom of Industry and Enterprise or Economic Freedom system with his own words together with the points which the author emphasizes and discusses to make the capitalist system more humanist, with a critical approach. In this context, the paper will consider the thoughts of Marshall on political economy and the economics in relation with the economic freedom emerging after the industrial revolution in Britain, and his perspective on the socialist system and etatism which he puts at the opposite side of the economic freedom. With reference to these points, the approach of Marshall to the poverty and the inequalities in general in the society during this period, the characters of the members of the society and particularly the entrepreneurs, and the implications he made over the nature of the human beings in the frame will be considered. In this context, the grounds and the criteria for the assessment to be claimed for the possibility of a more humanitarian capitalist system that is the economic freedom system with his own words will be examined.

Keywords: Alfred Marshall, Economic Freedom, Capitalism

1.Marshall’da Ekonomi Politik ve Ekonomi

Marshall’ı ekonomi politik çalışmaya iten sebepler konusunda Keynes şöyle bir anekdot anlatmaktadır: Marshall, metafizik üzerine çalışmalarını bırakıp etik üzerine çalışmaya başladıktan sonra şöyle demektedir “toplumun mevcut durumunun haklılığının önemsiz olduğunu düşündüm. Şimdi Ahlaki Bilimler olarak adlandırılan şeylerin büyük bölümünü okuyan bir arkadaş sürekli şöyle dedi: ‘Ah! Politik Ekonomiye anladığınız, bunu söylemezsiniz.’ Ben de okudum. Mill’in Politik Ekonomisi ve bu konuda çok heyecanlandım. Maddi rahatlıktan ziyade fırsat eşitsizliğinin özelliğine dair şüphelerim vardı. Daha sonra, tatillerimde birkaç şehrin en fakir mahallelerini ziyaret ettim ve birbiri ardına sokaktan geçerek en fakir insanların yüzlerine baktım. Daha sonra, Politik Ekonominin yapabileceği kadar kapsamlı bir çalışma yapmaya karar verdim.”² Kısaca Marshall’ın şehrin arka sokaklarında gördüğü eşitsizlik, fakirlik ve sefalet onu ekonomi politik çalışmaya yönlendirmiştir.³

Ekonomi politik kavramını Neo-Klasik literatürde son kez kullanan *Marshall*’a göre “ekonomi politik veya ekonomi olağan iş dünyasında insanlığın⁴ bir çalışmasıdır. Elde etme ve maddi refah gereksinimlerinin kullanımıyla en yakından ilgili olan bireysel ve sosyal eylemin bir bölümünü inceler.”⁵

2. Endüstri ve Girişim Özgürlüğü veya Ekonomik Özgürlük

Marshall’a göre “Çoğu zaman, modern endüstriyel yaşam biçimlerinin, daha rekabetçi olmakla, öncekilerden ayırt edildiği söylenir.”⁶ Fakat bu *Marshall*’a göre tatmin edici değildir. Çünkü *Marshall*’a göre, “Rekabetin katı anlamı, bir kişinin bir başkasına karşı yarışması gibi

---

² Keynes, John Maynard, 1925, “Alfred Marshall, 1842-1924”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.). *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, 1966, s. 10.

³ Ayrıca *Marshall*’ı ekonomi politik çalışmaya iten bir başka nedeni de Keynes şu şekilde nakleder: “Yaşlı ve bilge adamlar bana üretimin kaynaklarının insanların büyük bedenine boş zamanlarını ve ders çalışma fırsatını vermek için yeterli olmadığını söyledi ve bana Politik Ekonomi okumam gerektiğini söylediler.” (Keynes, 1925, s. 10.) *Jacob Viner*, *Marshall*’ın ekonomi politik çalışmaya başlamadan önce etik ile uğraştığını belirtmektedir. *Viner*’a göre *Marshall*’ın “etik konusundaki ilk ilgisi ahlaki felsefenin metafiziksel yönleriyle ilgili entelektüel bir ilgiden ziyade vicdanı için bir rehber arayışından” kaynaklanmıştır. *Viner*, *Jacob*, “Marshall’s economics in relation to the man and to his times”, *The American Economic Review*, v. 31, n. 2, 1941, s. 227.

⁴ Çevirilerde yer verdiğimiz ‘insan’ aslında *Marshall*’da ‘erkek’ cinsiyetine gönderme yapmaktadır. Bu nedenle yazının amacını açsa da belirtmek gerekir ki *Marshall* çözümlerinde genellikle cinsiyetçi bir tavır sergilemiştir.

⁵ *Marshall*, Alfred, 2013, *Principles of Economics*, Palgrave Macmillan, 2013, London, s. 1.

⁶ *Marshall*, 2013, s. 4.

görünüyor, bir şey için satış veya alım teklifi için özel referans.”⁷ *Marshall*’a göre, böyle bir rekabet modern çağın başlangıcına göre şüphesiz daha yoğun ve daha yaygındır. Fakat bu olgu ona göre sadece ikincil bir durumdur ve hatta “modern endüstriyel yaşamın temel özelliklerinden kazara ortaya çıkan bir sonuç olabilir.”⁸

Marshall’a göre “rekabet” terimi modern çağda endüstriyel yaşamın karakteristik özelliklerini tanımlamada uygun değildir. Marshall, iyi ya da kötü, ancak tartışmasız gerçeği belirten herhangi bir ahlaki nitelik ifade etmeyen bir terime ihtiyacımız olduğunu belirtir. Çünkü modern işletme ve endüstrinin, daha özsaygılı, daha fazla sağduyulu, daha bilinçli ve özgür bir seçim ile karakterize edildiğini belirtmektedir. Fakat bu durumu nitelendirecek yeterli bir terimin bulunmadığını da belirten *Marshall*’a göre daha iyisi bulununcaya kadar “*Sanayi ve Girişim Özgürlüğü* veya kısaca *Ekonomik Özgürlük*”⁹ kavramı kullanılmalıdır. Böylece Marshall, kapitalizm kavramsallaştırmasını kullanmaktan imtina eder.

Parson’a göre Marshall’ın tanımladığı *Sanayi ve Girişim Özgürlüğü* yada kısaca *Ekonomik Özgürlük*, daha çok küçük rekabetçi firmaların baskın olduğu ve her biri kendine has özgü riski altında sürekli olarak üretken faktörlerin çeşitli kombinasyonlarını deneyen girişimci ve becerikli bir iş adamının rehberliğinde ki bir sistemdir.¹⁰ Bu sistem, durgun ve geleneklere bağlı bir toplumu, rasyonel deneyleri yeni yöntemlerle değiştirir ve sahip olduğu esnekliği ve özgürlüğü, kamu veya özel bürokratik örgütlerin katılımı ile keskin bir şekilde tezat oluşturur.¹¹ *Marshall*, özgür girişimin karşıtı olan bu ikinci türü, Merkantilist tekel düzenlemelerinde ve çok büyük ölçekli işletmelerin yanı sıra devlet kontrolü ve sosyalizm eğilimi örneklerinde bulmuştur.¹²

Marshall ana eserlerini, rekabetçi kapitalizm başarısının zirvesindeyken yapmıştır. Yüzyıldan biraz daha fazla bir süre içinde, “serbest girişim” veya “ekonomik özgürlük” sistemi, endüstriyel teknikte, ulaşırmada ve iletişimde devrim yaratmış ve ülkenin üretken gücünü,

---

⁷ Marshall, 2013, s. 4.

⁸ Marshall, 2013, s. 4.

⁹ Marshall, 2013, s. 8.

¹⁰ Parsons, Talcott, “Wants and Activities in Marshall”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 46, No. 1, 1931a, s. 123.

¹¹ Parsons, 1931a, s. 124.

¹² Parsons, 1931a, s. 124.

aslında üretim bilgisini arttırmıştır.¹³ Böyle bir gelişmenin etkisi ise Marshall’ın özgür girişime hayranlığını arttırması olmuştur. Marshall’ın eserlerine genel olarak baktığımızda özellikle tarihsel tespitlerinde ve çözümlerinde Marx’ın etkisi görülmektedir.

Marshall’a göre, “Endüstri ve girişim özgürlüğü, eylemine ulaştığı sürece, herkesin, emeklerini ve sermayesini, kendilerine avantaj sağlamak için döndürebilecekleri istihdamı bulmalarına neden olma eğilimindedir ve bu yine, kendisinin istediği şeyi elde etme yollarını kazanabileceği, belirli bir görevde özel bir beceri ve tesis edinmeye çalışmasına neden olur.”¹⁴ Sonuçta *Marshall*’a göre, çok ince bir iş bölümü olan karmaşık bir endüstriyel organizasyon ortaya çıkar. Marshall’a göre, çok geri kalmış ülkelerde bile son derece uzmanlaşmış ticaret biçimleri bulunmaktadır; ancak bu toplumlarda iş bölümü yeterli ölçüde gelişmemiştir. Ayrıca endüstriyel toplumlarda “iş, iş yönetimi ve iş risklerinin planlanması ve düzenlenmesi bir grup insan tarafından karşılanırken, bunun için gereken el işi emeğe dayalı işçilik tarafından yapılır.” *Marshall*’a göre doğan yeni yapının ayırıcı özellikleri bunlarla sınırlı değildir. Ayrıca “Bu iş bölümü biçimi genel olarak modern dünyanın ve özellikle de İngiliz ırkının karakteristiğidir. İnsanın gelişiminde sadece geçiş aşaması olabilir; onu varoluş haline getiren bu özgür girişimin daha da büyümesiyle elinden alınabilir. Fakat şimdiki zaman, modern medeniyetin temel gerçeği olan modern ekonomik sorunun çekirdeği olarak iyiliğe ve kötülüğe dikkat çekiyor.”¹⁵ Marshall, modern ekonominin doğuşu ve gelişimini bir yandan överken aynı zamanda doğan yeni yapının çekirdeğinde yer alan kötülüğü de vurgu yapmaktadır.

Shove’nin de vurguladığı üzere, Marshall, Batı’nın modern ekonomisinin karakteristiği olan rekabet özgürlüğünün -ya da onun deyimiyle girişim özgürlüğü- çok yeni bir büyüme yolu olduğunun ve dünyanın pek çok kısmına henüz yayılmadığının kesinlikle farkındaydı.¹⁶

Marshall’a göre modern yaşamın kazara yarattığı olumsuzluklara rağmen modern yaşam bireysel hakların tanınması açısından başlangıcındaki durumuna göre daha olumludur. Çünkü “bireylerin diğerlerine ve topluma karşı hakları daha keskin bir şekilde tanımlanmıştır.” Üstelik “Farklı şeylerin ve farklı emeğin göreceli değerlerini yöneten sebeplere yeni bir hassasiyet ve

¹³ Shove, F. Gerald, 1942, “The place of Marshall’s principles in the development of economic theory”, *The Economic Journal*, v. 52, n. 208, p. 294-329, s. 317.

¹⁴ Marshall, 2013, s. 8.

¹⁵ Marshall, 2013, s. 617.

¹⁶ Shove, 1942, s. 308.

yeni bir öncelik”¹⁷ vermekle ahlaki açıdan da kendisini daha ileri bir noktaya taşımıştır. Marshall’a göre bu sebepler rekabet kavramı etrafında şekillenmektedir. Bu nedenle Marshall, rekabet terimini de aklayıcı bir biçimde yaklaşmakta ve yeni bir tanım getirmektedir. Marshall’a göre, “Rekabet terimi kötülükten zevk alıyor, başkalarının iyiliğine kesin bir bencillik ve kayıtsızlık ima ediyor.”¹⁸ Ona göre bencillik ve kayıtsızlık artık tarihte kalmıştır: “Modern sanayi biçimlerinin daha erken zamanlarına göre daha az bilinçli bencillik vardır; ayrıca daha az bilinçli fedakârlık vardır.” Marshall’a göre artık “Modern çağın özelliği, bencillik değil, aynı zamanda tedbirlilik.”¹⁹

3.Karakter ve Yoksulluk: Çalışanların Sefaleti

Marshall, Residuum’un arka sokaklarında gördüklerinden dehşete düşerek etik çalışmalardan ulaşıp kendisini ekonomi politik çalışmalara vermiştir. *Viner*’in Marshall’dan aktardığı üzere Marshall şöyle demektedir: “Son yirmi beş yıldır yoksulluk sorununa kendimi adadım ve çalışmalarımın çok az bir kısmı bununla ilgili olmayan herhangi bir soruşturmaya adanmıştır.”²⁰

Marshall, İngiltere’de Sanayi Devriminin doğuşunun onsekizinci yüzyıla kadar yavaş yavaş ve kademeli olarak geliştiğini ama sonradan hızlı ve şiddetli dönüşümlerin başladığını belirtir. Böylece bir ‘eğitilmemiş canavarın’ ortaya çıktığını belirtir: “Böylece serbest rekabet, ya da daha doğrusu endüstri ve girişim özgürlüğü, büyük bir eğitimsiz canavar gibi, kendi yolunda ilerlemesi için serbest”²¹ bırakılmıştır. *Marshall*’a göre yeni güçlerin yetenekli ancak kültürsüz iş adamları tarafından kötüye kullanılması, her tarafta kötülöklere yol açmıştır. Kısaca *Marshall*’a göre sistemin hataları kültürsüz iş adamlarından kaynaklanmaktadır, sorun sistemin kendisinde değildir. *Elliott*’un da belirttiği gibi *Marshall*’a göre, sınaî ilerleme, ‘doğru adamları doğru yerlere sokma’ ve onlara ‘serbest el’ ve ‘kendilerini en üst düzeyde kullanmaları için yeterli teşvik’ vermeye bağlıdır.²² Kültürsüz iş adamları annelerin görevlerini ihmal etmesine, çocukların çalıştırılmasına ve hastalanmasına ve sonuçta rekabetin aksamasına neden

---

¹⁷ Marshall, 2013, s. 4.

¹⁸ Marshall, 2013, s. 5.

¹⁹ Marshall, 2013, s. 5.

²⁰ Viner, Jacob, 1941, “Marshall’s economics in relation to the man and to his times”, *The American Economic Review*, v. 31, n. 2. s. 228.

²¹ Marshall, 2013, s. 9.

²² Elliott, E. John, 1990, “Alfred Marshall On Socialism”, *Review of Social Economy*, Vol. 48, No. 4, s. 456.

olmuştur.²³ Yine *Marshall*’a göre, bunlara ilave olarak, yasaların düşüncesizce hazırlanması, İngilizlerin ahlaki ve fiziki enerjisini daha fazla düşürmek için, üretim disiplininin taş kalpli umursamazlığından daha fazlasını yapmıştır. Çünkü bu yasalar nedeniyle yeni düzen için uygun nitelikteki insanların ortaya çıkmasına engel olarak kötülüğü arttırmış ve “serbest girişimciliğin ortaya çıkmasından kaynaklanan iyiliği”²⁴ azaltmıştır. Yeni düzenin yeni yasalarının eski düzenin dayanışmacı gelenek ve görenekleri karşısında yıkıcı etkilerine karşı Marshall bir Don Quixote tavrı sergilemektedir.

Marshall’a göre “Gözlerimizi, vasıfsız emeğin sağladığı karanlık sahneye çevirelim. Uzun saatler süren sert ve entelektüel olmayan uğraşlardan sonra, kutu gibi evlerine, bedenleri tükenmiş ve kafaları sersem ve halsiz olarak geri dönen geniş kitlelere bakalım. İnsanların alışılmış bir şekilde günde sekiz, on ya da on iki saat boyunca ağır bedensel çalışmaları sürdürmektedirler. Bu bize çok tanıdık bir gerçekliktir ama bu sürecin dünyanın ahlaki ve zihinsel tarihini ne ölçüde yönettiğini çok az fark ediyoruz.”²⁵

Marshall’a göre böyle bir ezici çalışma sonucunda “beyin beslenmez ve beyin güçlü olmadığı zaman zihin düşünemez.”²⁶ *Marshall* ayrıca böyle bir çalışma şekli içerisinde yoğun biçimde çalışan insanları nasıl sanat ve bilgidен mahrum bıraktığını da vurgular: “Sağır doğan adam, müzik zevkini bilmez, ama bunu bilenler arasında yaşar ve buna inanır. Fakat fakir işçi, ne bilgide sevinç olduğunu, ne de sanatta bir zevk olduğunu anlamadan yaşayabilir ve ölebilir. Düşünebilmenin ve şeyler hakkında ve birçok insanla birlikte hissetmenin ne kadar muhteşem olduğunu düşünmemiş olabilir.” Ve bir hayat böylece yaşanmadan akar gider. Fakat bu kişi “Yine de tamamen kutsanmamış olabilir. Sağlıklı ve mutlu bir evde sakin ve huzurlu bir akşam geçirebilir ve bu nedenle insana verilen en iyi mutluluğu kazanabilir. Mümkün, ama ne yazık ki! eğer eğitimsiz kalırsa, çok sağlıklı bir eve sahip olması muhtemel değildir.”²⁷ Sağlıklı biçimde kendini geliştireceği bir mekân arayışı ise beyhudedir. Çünkü “Bir insan, bir kulüpte olduğu gibi kamusal ilişkide evin zevklerini tamamlayacak ve yükseltecek, onu alçaltmayacak toplumsal ilişkinin zevklerini arayabilir. Yapabilir: ama eğer çalışması zorluysa ve bu yüzden

---

²³ Marshall, 2013, s. 9.

²⁴ Marshall, 2013, s. 9.

²⁵ Marshall, Alfred, 1873, “The future of the working classes”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.). *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, 1966, s. 105.

²⁶ Marshall, 1873, s. 106.

²⁷ Marshall, 1873, s. 106.

beyni donuksa, orası da sadece daha kaba zevkler aramaya uygundur - içki, aşağılayıcı jestler ve gürültü.”²⁸

Marshall, bir şiirden alıntı yapar: “Kalp hasta ve beyin tıkanı. Sevgi ya da umut için kutsanmış eğlence yok, ama sadece keder için zaman.” Ve böylece işin, çalışmanın nasıl baskıcı olabileceğini belirtir: “Kuşkusuz burada işin nasıl baskıcı olabileceğini ve ‘işçi sınıflarını’ yeterince korumadığını görüyoruz.”²⁹

Burada *Marshall* ilginç bir motto söylemeye varır: “İnsan yaşamak için çalışmalı: yaşamı, fiziksel, ahlaki ve zihinsel çalışmaları güçlendirilmeli ve çalışmaları ile dolu tutulmalıdır. Ama ya iç hayatı neredeyse çalışması tarafından ezilmişse?”³⁰

Marshall, şehirde ve ülkede yeteli yiyeceğe ulaşamayan ve yeterli düzeyde giysi ve evi olmayan çok sayıda insanın olduğundan bahseder. Ayrıca bu insanların ücret karşılığı çalışmaya devam edebilmeleri için eğitimlerini yarıda bıraktıklarını ve uzun saatler boyunca yetersiz beslenmiş bedenleriyle yorucu bir çalışma yaptıklarından ve bu yüzden de yüksek zihinsel yeteneklerini geliştirme olanağını bulamadıklarından bahsetmektedir.³¹ Fakat özellikle, yoğun kalabalık yerlerde, aşırı fakirliği çevreleyen koşullar bireysel yeteneklere zarar verme eğilimindedir. İşte büyük şehirlerimizin kalıntısı olarak adlandırılan (Residuum) bu yerlerde³² fiziksel, ahlaki ve entelektüel yetersizlikler nedeniyle çalışmaları karşılığında ücret alamayan insanların durumu daha da vahimdir.³³

Bu vahim duruma rağmen *Marshall*’ın “Ekonomik özgürlük sistemi, muhtemelen zihin ve beden açısından oldukça sağlıklı olanlar için hem ahlaki hem de maddi açıdan en iyisidir.”³⁴ *Marshall* ikircikli bir tavır sergilese de ona göre temel sebep ekonomik özgürlük sistemi değil yoksulluğun kendisidir: “Kuşkusuz fiziksel, zihinsel ve ahlaki sağlık sorunları, kısmen yoksulluktan ve benzeri başka nedenlerden kaynaklanıyor: ama ana sebep yoksulluktur.”³⁵ *Marshall*, kapitalist sistemin yani kendi ifadesiyle girişim özgürlüğü sistemine dayanan

---

²⁸ Marshall, 1873, s. 107.

²⁹ Marshall, 1873, s. 107.

³⁰ Marshall, 1873, s. 108.

³¹ Marshall, 2013, s. 2.

³² Marshall, 2013, s. 2.

³³ Marshall, 2013, s. 594.

³⁴ Marshall, 2013, s. 594.

³⁵ Marshall, 2013, s.594.

ekonomik yapının toplumsal eşitsizliği ve sömürü mekanizmasını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğünü analiz etmek yerine yoksulluğu yoksul olmak ile açıklamaktadır.

İnsanın karakter sorunu Marshall’ın düşüncesinde çözümlenmelerinde önemli bir yer işgal etmektedir. *Elliott*’un da belirttiği gibi Marshall’ın toplumsal iyiliği kavramsallaştırması, insanın temel doğasına dayanmaktadır.³⁶ *Parsons*’un da belirttiği gibi “Çünkü insanın karakteri, günlük çalışmaları ve sağladığı maddi kaynaklar, dini idealleri olmadığı sürece, diğer herhangi bir etkiye göre şekillenmiştir.”³⁷ Ayrıca *Parsons*’a göre Marshall açıkça şunu ifade etmektedir: “fayda-teori konusu olan istek-memnuniyet mekanizmasının incelenmesi, ekonominin sadece bir kısmı ve hatta daha az önemli olan kısımdır. Daha önemlisi, ekonomik koşulların insan karakteri üzerindeki etkisidir.”³⁸ Ayrıca “Marshall, bu etkinin bir yönünü, yoksulluğun karakter üzerindeki aşağılayıcı etkisinde ve doğrudan sanayi verimliliğinde”ki³⁹ alçaltıcı etkide bulmuştur.

Parsons’a göre, Marshall’ın karaktere olan ilgisinin farklı bir aşaması burada birincil ilgi alanıdır; gizli motivasyonlar için değil, esasen kendileri için sona eren belirli ekonomik faaliyet türlerinin insan karakterinin en asil niteliklerinin ve ifadelerinin ana alanlarının oluşumundaki ana etkenler olduğuna inancı belirgindir. Ne tür faaliyetler ve karakterin Marshall’ın aklında bulunduğu somut bir açıklaması, esas olarak yakından ilişkili oldukları “serbest endüstri ve girişim” resminde bulunur. Bu resim ise “İki erdem kümesinden oluşurlar; bir yanda, enerji, inisiyatif, girişimci; diğer yanda, rasyonellik, tutumluluk, endüstri, onurlu ticaret”⁴⁰ yer almaktadır. Kanımızca, Marshall, açıkça feodal yapının onur ve kahramanlıkla anılan şövalyelik erdemlerini kendi deyimiyle *Girişim Özgürlüğü* sisteminin asli aktörü olan burjuva sınıfına ait kılma yönünde düşüncesindedir.

Marshall sık sık yeni düzeni karakter okuması üzerinden değerlendirir ve toplumsal huzursuzluğun bir kaynağını karakterde bulur: “Karakterin bireyselliğini yüceltiyorlardı ve insanları daha önceki zamanlarda bir arada tutan sosyal ve endüstriyel bağların yerini alacak modern bir alternatif bulmak için acele etmiyorlardı.”⁴¹ Dolayısıyla *Marshall*’a göre, yeni

³⁶ Elliott, E. John, 1990, “Alfred Marshall On Socialism”, *Review of Social Economy*, Vol. 48, No. 4, s. 456.

³⁷ Parsons, 1931a, s. 107.

³⁸ Parsons, 1931a, s. 107.

³⁹ Parsons, 1931a, s. 107.

⁴⁰ Parsons, 1931a, s. 107.

⁴¹ Marshall, 2013, s. 620.

düzenin toplumsal huzursuzluk yaratması girişimci sınıfa yüklenemez. Bununla birlikte Marshall “sınırlandırılmamış rekabetin ani yayılmasının yol açtığı acıların büyük bir kısmının nedeni onlardır” diyerek yeni güçlere de bir parça sorumluluk yüklese de asıl suçlu onlar değildir. Suçlu örneğin sömürgelerin kaybı, büyük Fransız Savaşı, kötü hasat ve “hepsinden de kötüsü halkın bağımsızlığını ve gücünü zayıflatan kötü düzenlenmiş yasaların uygulanmasına ilişkin bir yöntemin kabul edilmesiydi.”⁴²

4.Marshall’da Sosyalizm ve Devletçilik

Marshall’a göre yukarıda da belirttiğimiz üzere, özgür girişimin karşıtı olan düzenlemeler, Merkantilist tekelci düzenlemeler ile çok büyük ölçekli işletmeler, devlet kontrolü ve sosyalizm gibi sistemlerde belirginleşmektedir.

Marshall, eski düzenin bazı yönlerine övgüler düzerken yeni düzenin eski düzenin iyi yanları almamasını eleştirir: “Eski düzenlemeler, zamanın sosyal, ahlaki ve ekonomik fikirlerinin ifadesiydi; eski düzenlemeler düşünülerek değil pratikte ortaya çıkmıştı. Neredeyse değişmeyen ekonomik koşullar altında yaşayan ve ölen nesillerin deneyimlerinin neredeyse içgüdüsel sonuçlarıydı. Yeniçağda değişiklikler öyle hızlı geldi ki, uyum sağlamak için zaman yoktu. Her insan, geçmiş zamanların deneyimlerinden az çok rehberlikle, kendi vicdanlarında doğru olanı yapmak zorundaydı: eski geleneklere tutunmaya çalışanlar hızla tükenmişti.” *Marshall’a göre* yeni girişimlerin yarışı esasen şanslı, güçlü, istekli ve girişimci insanlar arasında oluyordu. Yeni girişimciler kendi enerjileriyle elde ettikleri başarılarla baktıklarında, fakir ve zayıf olanlara talihsizlikleri yüzünden acımak yerine suçlanacaklarını varsaymaya hazırlardı.

Marshall, ekonomi politikten önce etik konularında çalışan bir entelektüel olarak bu çalışmaların kendisine kattığı vicdanı yanı sıra sürekli ilgi alanında olan yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarının çözümünde de bir yol bulmaya çalışmaktadır. *Elliott’a göre*, Marshall, sosyalizmin hem sıcak yürekli hem de akıllıca olduğuna ve sosyalistlerin yazılarına inanıyordu.⁴³ Ama sosyalizm onun için bu yollardan biri değildir. Çünkü “Sosyalistleri okudum: Kalbi olan bir kimsenin sempati duyması gereken çok şey buldum, ancak yine de ekonomi bilimini gerçekten

---

⁴² Marshall, 2013, s. 619.

⁴³ Elliott, s. 451.

kavrayan bir Sosyalist bulamadım. Sosyalizmde ilerici gelişme ilkesi yoktur. Sorun benden önce zaten vardı: Toplum, maddi zenginlik eksikliğinden kaynaklanan bu kötülüklerden nasıl kurtulur?”⁴⁴

Parsons’a göre “ekonomik tarih Marshall için, esasen özgür girişimciliğin gelişim tarihi”⁴⁵dir. Ayrıca *Parsons*’a göre, Marshall çizgisel olmayan bir toplumsal evrim düşüncesine inanmaktadır. Evrimin, kendine özgü faaliyetler dizisinin ve karakter niteliğinin gelişmesinden başka bir yöne yönlendirilebileceğini bile düşünmemektedir. Hatta Marshall’a göre “Sosyalizm bile ilerleme çizgisinden bir adım değil, onun ötesinde bir durgunluk ve durgunluğa doğru bir adımdır.”⁴⁶ Hatta *Marshall*, özgür girişimden farklı olan tüm olguların özgür girişimin oluşumundaki farklı aşamalar olarak değerlendirir.⁴⁷

Marshall, Marx’ın acı çekenlere karşı duyduğu sempati saygımızı hak ediyor⁴⁸ demesine rağmen, *Parsons*’un da belirttiği gibi Marshall, sosyalizmin, iyi bir yaşam için en ciddi tehdit olduğunu düşünüyordu.⁴⁹ Marshall’a göre “henüz gelişmiş hiçbir sosyalist plan, yüksek girişimin ve bireysel karakter gücünün sürdürülmesi için yeterli hüküm sağlamamaktadır.”⁵⁰ Çünkü *Marshall*’a göre, sosyalist unsurları açısından üç özellik sergilemektedir: akıllıca olmayan harcamalar; servet ve gelirin adaletsiz dağılımı ve yoksulluk.⁵¹

Marshall, kitlelere yoksulluğun, eşitsizliğin üzerinden gelebilmesi için dini önerir: “Din bu niteliğe sahiptir: aynı şekilde bütün insanlara aittir; ve dinin zevkleri, insanların yapabileceği en yüksek zevklerdir. Dindar olan fakir adam, olmayan zengin adamdan çok daha mutludur.”⁵² Ancak *Marshall*’a göre dini mutluluğa bile etki eden bir çeşit yoksulluk vardır: “yıpranmış ve boş vakti olmayan insan”⁵³ın yoksulluğu. Dinin bu etkisine rağmen Marshall yine insan

---

⁴⁴ Keynes, 1925, s. 16.

⁴⁵ Parsons, 1931a, s. 130.

⁴⁶ Parsons, Talcott, 1931b, “Economics and sociology: Marshall in relation to the thought of his time”, *Quarterly Journal of Economics*, n. 46, p. 316-347, s. 331.

⁴⁷ Parsons, 1931b, s. 331.

⁴⁸ Marshall, 2013, s. 488.

⁴⁹ Parsons, Talcott, 1931a, s. 124. Bkz. “Sosyalist hareketi yalnızca bir tehlike değil, aynı zamanda insan refahı için en büyük mevcut tehlike olarak görüyorum.” Pigou, Arthur Cecil (Ed.), 1966, *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, s. 462.

⁵⁰ Pigou, 1966, s. 50.

⁵¹ Elliott, 1990, s. 452.

⁵² Keynes, 1925, s. 16.

⁵³ Keynes, 1925, s. 16.

karakterine gönderme yapar: “işlerin sorumlu yönetiminde, hala insan doğasına yapışan kusurları görmezden gelmek kötülükten daha kötüdür.”⁵⁴

Bürokrasi de Marshall’a göre ilerleme ve özgürlükleri engelleyen bir sistemdir. *Marshall*’a göre “girişimciler eğer kendi riskleri altında çalışıyorsa, enerjilerini kusursuz bir özgürlükle ortaya koyabilir. Fakat girişimci eğer bir bürokrasinin hizmetçisi ise, özgürlüğünden emin olamaz; bir süreliğine biraz özgürlük verilebilir ve daha sonra ilk denemesinde gerçek ilerleme yoluna girememesi durumunda yönetimde bir değişiklik veya sabırsızlık duyulmasına neden olabilir ve zincirleri sıkıca bastırmasalar bile titremeye başlar.”⁵⁵

Ayrıca, *Marshall*’ın önem verdiği rasyonellik, tutumluluk, onurlu alışveriş içeren serbest girişimcilik sınırlandırıldığında bir yandan, tembellik, hareketsizlik, geleneklere bağlılık, hırs eksikliği; diğer yandan, lüks, gösteriş, israf, güvenilmezlik ortaya çıkacaktır.⁵⁶

Marshall’a göre, “Kollektivist kontrolün serbest girişim için kalan alanı önemli ölçüde daraltacak kadar genişlemesi, bürokratik yöntemlerin baskısının yalnızca maddi zenginlik kaynaklarını değil, aynı zamanda insan doğasının yüksek niteliklerinin çoğunu da”⁵⁷ bozacaktır.

Parson’a göre Marshall’ın devletin rolü hakkındaki anlayışı hiçbir şekilde tamamen olumsuz değildi. Marshall’a göre, “Mill’in dediği gibi, hükümetçe ve hükümet tarafından korunmadığı sürece, sanayi tam bir özgürlük ve verimlilik elde edemez.”⁵⁸ Fakat yine de, “kesinlikle ve kesinlikle bireysel özgürlüğe inanan biriydi.”⁵⁹ Bu nedenle de devletin ekonomik fonksiyonlarının daha da genişlemesine kesinlikle karşıydı.⁶⁰

5.İnsani Ekonomik Özgürlük ya da İnsani Kapitalizm

---

⁵⁴ Marshall, 2013, s. 7.

⁵⁵ Marshall, Alfred, 1907, “The social possibilities of economic chilvary”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.). *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, 1966, s. 333.

⁵⁶ Talcott Parsons-Wants and activities in Marshall, s. 107.

⁵⁷ Marshall, 1907, s. 334.

⁵⁸ Marshall, Alfred ve Mary Paley Marshall, 1879, *The Economics of Industry*, Macmillan and Co, London, s. 12.

⁵⁹ Parsons, 1931a, s. 124.

⁶⁰ Parsons, 1931a, s. 124. Marshall’a göre, “Hükümet çalışmalarının durmaksızın yaratılması ve inisiyatif alması gereken üretim dallarındaki her yeni uzantısı prima facie anti-sosyal olarak kabul edilir.” içinde Marshall, Alfred, 1907, s. 339.

Eski ve yeni toplumsal yapıları karşılaştıran *Marshall*’a göre, “Modern bir toplumda, daha dar bir alana odaklanılmasına rağmen, aile şefkatinin yükümlülükleri daha yoğun hale gelir ve komşular yabancılarla aynı esaslara daha fazla dayanıyor. Komşular ve yabancılarla girilen normal ilişkilerde, adalet ve dürüstlük standardı, ilkel insanların bazılarının komşularıyla olan ilişkilerinde olduğundan daha düşüktür ama yabancılarla olan ilişkilerinde olduğundan çok daha yüksektir.”⁶¹ Üstelik *Marshall*’a göre yeni düzen bir açıdan daha geleneksel topluma göre daha üstündür: “Modern rekabetin doğduğu ülke (İngiltere), sahip olduğu gelirin daha büyük bir bölümünü yardımsever kullanımlara ayırıyor ve Batı Hint Adaları’ndaki kölelerin özgürlüğünü satın almak için yirmi milyon harcamıştır.” Böylece, Marshall, İngiltere’nin sömürgeleştirme faaliyetlerini eleştirmek yerine sömürgeleştirme yoluyla elde ettiği gelirin bir kısmını sömürge ülkelerde yardımsever amaçlarla kullanmasını övmektedir.

Marshall’a göre, “Servet eşitsizlikleri, genellikle temsil edildiklerinden daha az olsa da, ekonomik organizasyonumuzda ciddi bir kusur”⁶² olarak varlığını devam ettirmektedir. Ve “Ekonomi biliminin birçok nesiller boyunca eğilimi, aşırı yoksulluk ve muazzam zenginliğin yan yana bulunmasının ahlaki bir gerekçesi olmadığına yönelik inancın güçlenmesi olmuştur.”⁶³ Marshall’a göre, aşırı eşitsizlik yalnızca ekonomik ilerlemeyi bozamaz; onu kısıtlar, üstelik, eşitsizlikte adamakıllı yapılacak azalmalar sadece ilerlemeyi insanlaştırmakla kalmaz; geliştirirler.⁶⁴

Marshall’a göre, “Ekonomik ilerleme, koşulsuz ve bireysel bir sorumluluk gerektirir ancak mülk haklarının aşırı servet eşitsizliğine yol açan haklarının korunmasını gerektirmez.”⁶⁵

Parsons’a göre, Marshall, serbest girişimciliğin etkin bir örgütlenme sistemi olduğuna inanıyordu⁶⁶ ama bununla birlikte “Marshall’ın serbest teşebbüsü, hiçbir şekilde varoluşsuz bir mücadele değildir. Etik normlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Tekrar ve tekrar, sadece son zamanların karakter ve ahlakındaki büyük iyileşmenin ekonomik kalkınmayı mümkün kıldığını”⁶⁷ yinelemiştir. *Marshall*’a göre, “Dürüstlük ve karşılıklı güven, servetin büyümesi için gerekli

---

⁶¹ Marshall, 2013, s. 5.

⁶² Marshall, 2013, s. 594.

⁶³ Marshall, 2013, s. 594.

⁶⁴ Elliott, 1990, s. 455.

⁶⁵ Marshall, Alfred, 1890, “Some aspects of competition”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.), 1966, *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, s. 282.

⁶⁶ Parsons, 1931a, s. 128.

⁶⁷ Parsons, 1931a, s. 124-125.

şartlardır.”⁶⁸ Yine *Parsons*’un Marshall’dan aktardığına göre “İşletmelerin büyüklüğündeki büyük artış, ortalama bir insanın ahlâkında ve dürüstlüğünde büyük bir iyileşme olmasaydı imkânsız olurdu.”⁶⁹

Joan Robinson, Marx, Marshall ve Keynes üzerine kaleme aldığı makalesinde Alfred Marshall’a ilişkin olarak şu tespitte bulunur: “Marshall kapitalizmin şikâyetçi yanını...temsil eder.” ve kapitalist sistemi “kabul edilebilir bir ışıktâ göstererek kabul edilebilir hale getirmek istiyor.”⁷⁰ Alfred Marshall, bir deniz kazası ardından ıssız adaya düşmüş bir Robinson Cruose vari kendi insani kapitalizmini ya da kendi ifadesiyle girişim özgürlüğü düzenini Cuma ile birlikte yaratmanın hülyasını kurmuştur.

5.Sonuç

Neoklasik iktisatçı Alfred Marshall, İngiltere’de doğan Sanayi Devrimin yarattığı yeni toplumsal düzenin –ki ısrarla kapitalizm demekten kaçınmaktadır- iyi ve kötü yanları, yarattığı ağır çalışma koşulları, düşük ücretler, eşitsizlik gibi toplumsal sorunlar üzerine tarihsel örneklerle düşünmekte ve kendi ifadesiyle endüstri ve girişim özgürlüğü ya da kısaca ekonomik özgürlük sistemini değerlendirmektedir.

Marshall’a göre ekonomik özgürlük sisteminde yaşanan olumsuzluklarda sistemin bir payı olsa da sorunların asıl kaynağı, olumlu karakter özelliğine sahip olmayan kötü niyetli kişiler, kötü kaleme alınmış ve modern dönem öncesi var olan olumlu gelenekleri, dayanışma ruhunu modern yasal düzenlemelere yansıtmayan hukuk sistemi, kötü hasat gibi içsel faktörler ve sömürgelerin kaybı, büyük Fransız Savaşı gibi dışsal faktörlerdir. Ayrıca, Marshall sistemin sürükleyicisi olan iş adamları içerisinde yer alan bazı kültürsüz işadamlarının da sistemde hataların oluşmasına neden olmaktadır. Kısaca, Marshall’a göre sorun sistemin kendisinde, işleyiş mekanizmasında değildir.

---

⁶⁸ Marshall, Alfred ve Mary Paley Marshall, 1879, *The Economics of Industry*, Macmillan and Co, London’dan aktaran *Parsons*, 1931a, s. 125.

⁶⁹ *Parsons*, 1931a, s. 125.

⁷⁰ Robinson, Joan, “Marx, Marshall and Keynes: Three views of capitalism” içinde Joan Robinson, *Contributions to Modern Economics*, Elsevier Inc, Academic Press, New York, 1978, s. 61. “Bu üç isim, kapitalist sisteme karşı üç tutumla ilişkilendirilmiştir. Marx devrimci sosyalizmi temsil eder, Marshall kapitalizmin şikâyetçi savunmasını ve Keynes kapitalizmin hayal kırıklığına uğramış savunmasını temsil eder.”

Yayla Y. (2019), “Alfred Marshall’ın İnsani Kapitalizmi: Endüstri ve Girişim Özgürlüğü”, Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

Kanımızca Marshall’a göre, ekonomik özgürlük sisteminin asli sürükleyicisi olan iş adamları zamanının ve hatta geleceğin de ‘şövalyesidir, hero’sudur: Eski gelenekleri yok eden, geleceğe bakan, yenilikleri yaratan, özgüvenli, işçilere karşı adaletliliğiyle işadamı yani asıl adıyla burjuvazi ahlaki sorumluluk yüklenmiş kişidir, iyi bir dünyayı yaratmak için çabalayan kişidir.

Alfred Marshall, yeni düzenin yeni yasalarının eski düzenin dayanışmacı gelenek ve görenekleri karşısında yıkıcı etkilerine karşı bir yandan Don Quixote tavrı sergilerken diğer yandan Robinson Cruose vari kendi insani kapitalizmini ya da kendi ifadesiyle girişim özgürlüğü düzenini Cuma ile birlikte yaratmanın hülyasını kurmuştur.

KAYNAKÇA

Elliott, E. John, 1990, “Alfred Marshall On Socialism”, *Review of Social Economy*, Vol. 48, No. 4.

Marshall, Alfred, 2013, *Principles of Economics*, Palgrave Macmillan, London.

Marshall, Alfred ve Mary Paley Marshall, 1879, *The Economics of Industry*, Macmillan and Co, London.

Marshall, Alfred, 1873, “The future of the working classes”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.), 1966, *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley.

Marshall, Alfred, 1890, “Some aspects of competition”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.), 1966, *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley.

Marshall, Alfred, 1907, “The social possibilities of economic chilvary”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.). *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, 1966.

Robinson, Joan, 1978, “Marx, Marshall and Keynes: Three views of capitalism” içinde Joan Robinson, *Contributions to Modern Economics*, Elsevier Inc, Academic Press, New York.

Keynes, John Maynard, 1925, “Alfred Marshall, 1842-1924”, içinde Pigou, Arthur Cecil (Ed.). *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, 1966, s. 10.

Yayla Y. (2019), “Alfred Marshall’ın İnsani Kapitalizmi: Endüstri ve Girişim Özgürlüğü”, *Politik Ekonomik Kuram*, Cilt 3(1)

Parsons, Talcott, 1931a, “Wants and Activities in Marshall”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 46, No. 1.

Parsons, Talcott, 1931b, “Economics and sociology: Marshall in relation to the thought of his time”, *Quarterly Journal of Economics*, n. 46, p. 316-347.

Pigou, Arthur Cecil (Ed.), 1966, *Memorials of Alfred Marshall*. New York: Augustus M. Kelley, 1966.

Shove, F. Gerald, 1942, “The place of Marshall’s principles in the development of economic theory”, *The Economic Journal*, v. 52, n. 208, p. 294-329.

Viner, Jacob, 1941, “Marshall’s economics in relation to the man and to his times”, *The American Economic Review*, v. 31, n. 2.

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Dünya Bankası'nın “Kayıp Halka”sı: Sosyal Sermaye¹

Eda ÜNALAN²

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 14.05.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 11.06.2019

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Dünya Bankası, Kalkınma.

---

¹ Bu çalışma, 2015 yılında ODTÜ 14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan “Dünya Bankası'nın Sosyal Sermaye Yaklaşımı” başlıklı çalışmanın makaleye çevrilmiş halidir.

² Araştırma Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, eda.unalan@bilecik.edu.tr

Özet

1990'lı yılların başından itibaren kalkınma anlayışı Post-Washington Uzlaşısı ile birlikte, piyasa öncelikli yaklaşımı terk ederek piyasanın sağlıklı bir şekilde işleyişi için kurumların rolüne ağırlık vermiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak kalkınma literatürüne kazandırılan kavramlardan bir tanesi de sosyal sermayedir. Sosyal sermaye kavramını en çok vurgulayan ve bunun üzerine çalışmalar yürüten kurumlardan birisi ise Dünya Bankası olmuştur. Bu çalışmada, Dünya Bankası nezdinde sosyal sermaye kavramı ele alınacak, kavramın literatürde sıklıkla vurgulanan gerekliliği ve öneminin aksine, ağırlıklı olarak Dünya Bankası'nın Sosyal Sermaye Girişimi Çalışma Grubu tarafından hazırlanıp 1998-2001 yılları arasında yayınlanan raporları üzerinden eleştirel bir tartışma yürütülecektir.

Sosyal Sermaye Girişimi'nin hazırladığı raporlarda, "sosyal sermaye" iddialı bir şekilde kalkınmanın kayıp halkası olarak nitelendirilmektedir. Ancak çalışmada, neo-liberal politikaların uygulayıcısı olarak faaliyetlerde bulunan Dünya Bankası'nın sosyal sermayeyi kapitalist sistemin ürettiği sorunların temeline inmeksizin ele aldığı ve bu nedenle kalkınmanın kayıp halkası iddiasının da somut bir karşılığı olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

The World Bank's Lost Ring: Social Capital

Abstract

Since the early 1990s, the concept of development, along with the Post-Washington Accord, abandoned the market-priority approach and focused on the role of institutions for the smooth functioning of the market. One consequence of this process is the term of social capital, which is introduced to development studies. One of the institutions that emphasized the term of social capital and carried out studies on it was the World Bank. In this study, the term of social capital will be discussed at the World Bank and contrary to the necessity and importance of the term in the literature, a critical discussion will be conducted on the reports prepared by the World Bank's Social Capital Initiative Working Group and published between 1998-2001.

In the reports prepared by the Social Capital Initiative, social capital is considered assertively the missing link of development. However, in the study, it is concluded that neoliberal policies, which carry out activities as implementers of the Bank, handled social capital without falling into the basis of the problems produced by the capitalist system and therefore the claim of the missing link of development is not realistic.

Key Words: Social Capital, World Bank, Development

1. Giriş

1980’li yıllar neo-liberal iktisat programlarının, Washington Uzlaşısı kararları çerçevesinde, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla pek çok az gelişmiş ölkere “Yapısal ve İstikrar Uyum Programı” adı altında dayatıldığı yıllar olarak bilinmektedir. Devletin rolünün minimize edilerek, piyasa serbestliğine dayanan bir modelin inşa edilmesi için az gelişmiş ölkelerden beklenenler; kamu harcamalarının azaltılması yoluyla yeniden düzenlenmesi ve mali disiplinin sağlanması, ticaretin ve finansın liberalizasyonu, yabancı doğrudan yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirme ve düzenlemelerle rekabetçi piyasaların inşa edilmesi gibi adımlardan oluşmaktadır. Washington Uzlaşısı’nın az gelişmiş ölkelerde yoksulluğun daha da derinleşmesine ve halk ayaklanmalarına yol açan sert uygulamaları pek çok eleştiriye maruz kalmıştır³. Öte yandan, Doğu Asya ekonomilerinin başarılı olması, tartışmaların eksenini piyasaların kendi haline bırakılmasından piyasaların yönetilmesine ve bunu sağlayacak kurumların rolü ve önemine kaydırmıştır (Harriss, 2001: 79). 1990’lı yılların başında yürütölmeye başlanılan bu tartışmalar Washington Uzlaşısından Post-Washington Uzlaşısına geçişin de temelini hazırlamıştır. Ancak Post-Washington Uzlaşısı da özünde Washington Uzlaşısı ile aynı neo-liberal temele dayanmaktadır. Farklı olan yanı ise piyasanın iyi işleyebilmesi için devletin yeniden göreve çağırılmasıdır. Harriss’in ifadesiyle, bu radikal bir yeniden düşünmeden ziyade eski Washington Uzlaşısı’nın genişletilmesidir (Harriss, 2001:81). Post Washington Uzlaşısı’nın bu “geniş” evreni Dünya Bankası nezdinde, kalkınma literatürüne yönetim, sosyal sermaye gibi kavramları dahil etmiş ve bu kavramları sivil toplum, yerelleşme, katılımcılık, şeffaflık, vb. argümanlarla daha şişkin bir hale getirmiştir. Bu çalışmanın amacı dünyada 1990’lı yıllarda başlayan dönüşüm süreci içerisinde Dünya Bankası özelinde, sosyal sermaye kavramını tartışmaktır. Tartışmanın ekseninde ise 1998-2001 yılları arasında Dünya Bankası’nın Sosyal Sermaye Girişimi tarafından yayınlanan çalışma raporları yer almaktadır.

---

³ Örneğin; 1982 yılında Ekvador’da Dünya Bankası’nın dayatmaları sonucu benzin fiyatları %120 arttı, una verilen sübvansiyon kaldırıldı, sigara, bira ve araba fiyatları zamlandı, toplu taşıma ücretlerine %25 zam yapıldı, bu zamlara karşı ulaşımda, eğitimde ve diğer kesimlerde grevler ve ciddi ayaklanmalar başladı. 1984’te Tunus’ta ekmek ve irmik fiyatlarının ikiye katlanması ülkenin güneyinde ayaklanmaya yol açtı. Ayaklanmalar onlarca insanın ölümüyle, kanlı bir şekilde bastırıldı. 1985’te Bolivya’da yine zamlar sonucu 15 gün süren grev ve gösteriler oldu (Toussaint, 1999:331).

Dünya Bankası’nın sosyal sermaye serüveninin 1990’lı yıllarda Post-Washington süreci ile başlaması çalışmada bu ikili arasındaki ilişkiye biraz daha geniş bir yer vermeyi haklı kılmaktadır. Kalkınmanın sorunlarını piyasa kusurlarına indirgeyen Post-Washington Konsensüsü yaklaşımının meyvesi olan sosyal sermaye kavramının bu sebeple piyasa kusurları ile ilişkisini kurmak da oldukça mümkündür (Fine, 2008:217). Bu yaklaşımın somut halini çalışma raporları içerisinde piyasa kusurlarının ve bunun sosyal sermaye ile ilişkisinin tartışıldığı bölümlerde görmek mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde, Dünya Bankası Çalışma Raporları içerisinde yer aldığı haliyle; sosyal sermayenin kamusal mal olma niteliği, dışsallıkları ve asimetrik bilgi sorunu ele alınmaktadır.

Sosyal sermaye, sosyal bilimler içerisinde sosyologlar ya da siyaset bilimciler tarafından sıkça referans verilen bir kavramdır. Ancak Dünya Bankası’nın sosyal sermayeyi kalkınma literatürüne dahil etmesi, hatta kalkınma sürecinde “kayıp halka” olarak ifade etmesi, kavramın iktisatçılar arasında da popüler hale gelmesini tetiklemiştir. Özellikle, Dünya Bankası nezdinde ele alınmış biçimi Fine’in ifadesiyle toplum bilimlerinin ekonomi tarafından sömürgeleştirilmesinin bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir (Fine,2008:277). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Dünya Bankası’nın sosyal sermaye yaklaşımı, sermayenin sosyal bir olgu olduğunun reddi ve ekonomi-toplum ayrışmasının bir sonucu olarak tanımlanan, ekonomik alanın sosyal alan üzerindeki tahakkümü şeklinde ele alınmaktadır. Bu genel tartışmanın raporlarla ilişkili alt başlıklarını ise sosyal sermayenin bir sermaye olarak tanımlanması ve diğer sermaye türleriyle kurduğu ilişki oluşturmaktadır.

1990’lı yılların ortaları itibariyle Dünya Bankası bünyesinde yeterli sosyal sermayeye sahip olunmasıyla ülkelerdeki yoksulluğun azalması, büyümenin artması, vb. ekonomik sonuçlar arasında pozitif bir korelasyon olduğuna dair pek çok ampirik çalışma yürütülmüştür. Ancak bu çalışmalar, ampirik çalışmalara ve sonuçlarına odaklanmayı değil sosyal sermaye kavramı özelinde Dünya Bankası’nın “yeni” kalkınma anlayışının sosyal bilimler içerisinde hangi noktaya tekabül ettiğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Neo-liberal politikaların bir uygulayıcısı olarak var olan Dünya Bankası’nın hem kavramı ele alma biçimi hem de kalkınma sorunlarına kapitalist sistemin kökenine inmeksiz getirdiği çözüm önerileri bir arada düşünüldüğünde; sosyal sermayenin kalkınma sürecinde gerçekten bir “kayıp halka” mı olduğu sorusu tartışmalı hale gelmektedir.

2. Sosyal Sermaye Yaklaşımlarına Genel Bir Bakış: Bourdieu, Putnam ve Coleman

Sosyal sermaye tartışmalarının en çok bilinen üç ismi Bourdieu, Putnam ve Coleman’dır. Bu üç isimden Coleman, rasyonel tercih tarafında, Bourdieu ise tarihsel temelli kültürel teori tarafında yer alan iki sosyal sermaye filozofuyken; Putnam onu sadeleştiren, popülerleştiren bir öncüdür (Harriss, 2001: 22)⁴. Bourdieu, 1986 yılında kaleme aldığı “The Forms of Capital” adlı kitabında sermayeyi ekonomik, kültürel ve sosyal olmak üzere üç forma ayırmaktadır⁵. Bourdieu’nun odak noktası, bu sermaye türlerinin nasıl birbirine dönüştüğü ve sermayenin yeniden üretimi sürecinde bireylerin ve sosyal grupların bu sürece nasıl adapte olduğudur. Bourdieu, sosyal sermayeyi; ortak algı ve bilginin, az ya da fazla kurumsallaşmış ilişkilerin ve sabit bir ağa sahip mevcut ya da potansiyel kaynakların bir toplamı olarak ifade etmektedir (Feldman ve Assaf, 1999: 10). Bu tanımlamasına ek olarak toplumdaki herkesin sosyal sermayeye aynı düzeyde erişemediğinin de altını çizmektedir.

Sosyal sermaye çalışmalarının öncülerinden sayılan Putnam ise 1993 yılında yazdığı “The Prosperous Community — Social Capital and Public Life” adlı makalesinde sosyal sermayeyi “ağlar, normlar, güven ve ortak çıkarlar için koordinasyon ve iş birliğini kolaylaştıran sosyal organizasyonların özellikleri” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Putnam’a göre beşerî ve fiziksel sermaye ile birleşmesi sosyal sermayeyi sağlamlaştırmaktadır (Feldman ve Assaf, 1999:30). Putnam’ın sosyal sermaye literatürüne katkısı kavramsal tartışmalardan çok ampirik çalışmalar ile olmuştur. En çok bilinen çalışmalarından biri 1970 yılında İtalya’nın bölgesel kalkınmasına ilişkin yaptığı ampirik çalışmadır. Bu çalışmada Putnam; sivil katılımı güçlü, aktif toplumsal kuruluşlara sahip bölgeler ile sosyal, kültürel ilişkilerde sivil katılımı zayıf bölgeler arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Putnam’ın çalışmadan çıkardığı sonuca göre; ekonomik etkinlik ve kalkınma için sivil katılımı ve normları içeren sosyal sermaye bir ön koşuldur. Putnam,

---

⁴ Öte yandan; Dünya Bankası sosyal sermaye çalışmalarında Putnam ve Coleman’a sıkça referans verilmesine karşın Bourdieu yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu, Bourdieu’nun, sosyal sermaye çalışmalarında metodolojik bireycilik ve rasyonel tercih yaklaşımını benimseyen Dünya Bankası yaklaşımının dışında konumlanması ile açıklanabilir.

⁵ Ben Fine’in Bourdieu’dan aktarımına göre, sermaye; ekonomik, kültürel ve sosyal-sembolik olarak üçe ayrılmaktadır. Bourdieu’nun ifadesiyle: “sosyal sermaye, grup üyeliğine ve bağlantılara dayanan kaynaklardan meydana gelir. Sembolik sermaye ise, farklı sermaye türlerinin meşruiyet kazandıkları zaman aldıkları biçimdir.

ABD’nin sosyal güven ve toplumsal katılım açısından uğradığı erozyona dikkat çektiği tartışmasında ise; sosyal sermayenin, ideolojik ayrımlar arasında bir köprü kuracağını ve kurulan ortaklığın sosyal açıdan güçlülük yaratacağını vurgulamaktadır (Feldman ve Assaf 1999). Putnam, sosyal sermayeyi toplum içerisindeki yatay ilişkiler olarak ele almaktadır. Ayrıca sosyal sermayenin içeriğine yönelik yaptığı katkılarda sosyal sermayeyi sadece pozitif dışsallık yaratan yönleriyle ele alması dikkat çekici olmuştur.

Coleman, 1988 yılında yayınlanan “Social Capital in the Creation of Human Capital” adlı makalesinde sosyal sermayeyi ekonomi ve sosyoloji ile birlikte anlama çabasında olmuştur. Coleman’a göre sosyal sermaye tek yönlü olmayıp; sahip olduğu pek çok farklı yönleri ile birlikte tanımlanabilecek bir kavramdır. Bu farklı yönler aynı zamanda sosyal yapının unsurlarını oluşturmaktadırlar. Coleman’ın sosyal sermayesi üç farklı biçim almaktadır. Bunlardan birincisi, sosyal çevrenin güvenilirliğine bağlı olan zorunluluklar ve beklentiler; ikincisi, sosyal yapı genelinde bilgi akışının kapasitesi ve üçüncüsü, etkin yaptırımlarla birlikte normların varlığıdır (Feldman ve Assaf, 1999:11). Coleman, ampirik çalışmalarında sosyal sermayeyi açıklamak için beşerî sermayenin oluşumundan faydalanmıştır. Çalışmalarından biri, ABD’deki lise öğrencilerinin başarılı olmaları ve okuldan ayrılma nedenleri üzerinedir. Ölçütü ise; finansal, beşerî ve sosyal sermayedir. Çalışmanın sonucuna göre okuldan ayrılma veya devam etme tercihinde fiziksel ve beşerî sermaye yanında sosyal sermaye düzeyi de önemli bir etkidir. Coleman, iki yıl sonra 1990 yılında yayınlanan “Foundations of Social Theory” adlı kitabında ise sosyolojiyi ekonominin “rasyonel tercih” konseptiyle birleştirerek bireysel, kurumsal ve sosyal davranışlara teorik bir zemin oluşturma çabasını geliştirmiştir. Bu kitabın ana kurgusu sosyal davranışları açıklamada sosyal sermaye analizi yapmaya yöneliktir (Feldman ve Assaf, 1999:12)

Coleman’ı sosyal sermaye yaklaşımında, Putnam’dan ayıran özelliklerinden biri toplumdaki ilişkilere dikey boyut kazandırmasıdır. Sosyal sermaye ilişkileri Putnam’ın belirttiği gibi sadece toplumsal gruplar arasında ortaya çıkmamaktadır. Coleman, yasal çerçeve ve organizasyonda devletin rolüne de dikkat çekmektedir. Sosyal sermayeyi tanımlayan normlar, güven, karşılıklı çıkar gibi kavramların Putnam ya da Coleman’ın teorik zemininde çıkış noktası kişisel çıkar maksimizasyonudur. Sosyal ağlar, bireyci bakış açısının bir sonucu olarak gereklilik kazanmaktadır. Özellikle; Putnam üzerinden sosyal sermaye kavramına yönelik yapılan eleştirilerden en dikkate alınması gerekeni de tarihsizlik anlamına gelen kişisel çıkar

yaklaşımıdır. Örneğin Putnam, İtalya üzerinde yaptığı araştırmada İtalya’nın kuzeyinin, güneyine göre daha gelişmiş olmasını sahip olduğu sosyal sermayeye bağlar; bu iki bölge arasındaki devlet yapısının farklılığına, politik süreçlerine, vb. değinmiştir (Harriss, 2001: 43). Böylesi bir perspektif üzerinden İtalya’nın kuzeyinin daha fazla sosyal sermayeye sahip olduğuna yönelik değerlendirmeler, kuzey bölgesinin güçlü kurumlara sahip olmasının dışında da büyük oranda yetersiz kalmaktadır.

3. Dünya Bankası’nın Gözünden Sosyal Sermaye

Dünya Bankası’nın kalkınma odaklı çabalarına ilişkin sosyal sermaye tartışmalarının Kasım 1998’te başlayan “Sosyal Sermaye E-posta Tartışma Grubu”, bir katılımcının anekdotu ile başlamıştır. Amatör olarak sosyal sermaye ile ilgilenen katılımcı, ABD’deki sivil katılım üzerine Clinton’un politik danışmanlığını yapan Bill Galston ile konuşmaya gitmiş ve kendisine sosyal sermayenin kökeni ve gelişimi üzerine tatmin edici bir teori bulunmadığını dile getirmiştir. Bill Galston ise kendisine -kavramın yaslandığı zemin düşünüldüğünde- ironik bir biçimde bugün mevcut sosyal sermayenin çok az olduğunu ve bu durumun daha fazla bireycilikten kaynaklandığını; sosyal sermayenin ise karşılıklı ilişkiye dayandığını ifade etmiştir⁶.

Dünya Bankası’nın 1990’lı yıllarda kalkınma amaçlı desteklediği projelerden birisi olan sosyal sermaye çalışmalarının ilk somut adımı, 1996 yılında çalışmalarına başlanan Social Capital Initiative (SCI) çatısı altında atılmıştır. SCI’nın amaçları üç aşamada tanımlanmıştır; proje etkinlikleri üzerinden sosyal sermayenin etkisini incelemek, dışarıdan desteğin sosyal sermayenin oluşum sürecine olan katkısını ispatlamak ve sosyal sermayenin katkısını ölçmek için kullanılan yöntem ve gözlemlerin geliştirilmesine yardımcı olmak.

SCI tarafından bu amaçlar doğrultusunda, 1998-2001 yılları arasında yirmi dört tane çalışma raporu hazırlanmıştır. 1998 yılı Nisan ayında hazırlanan ilk çalışma raporunda ağırlıklı olarak sosyal sermayenin tanımlanmasına ve SCI’nın tanıtımına yer verilmiştir. Ayrıca bu rapor, Dünya Bankası tarafından hazırlanan 12 farklı projenin de sunumunu yapmıştır. 1998 yılı

⁶

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0..contentMDK:20190527~menuPK:408663~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015~isCURL:Y.00.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2015)

haziran ayında yayınlanan ikinci çalışma raporunda ise; ilk raporda yer alan 12 projenin uygulaması ve sonuçlarına yönelik değerlendirmelere daha kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. SCI'nın diğer raporları da ağırlıklı olarak yukarıda belirtilen konu başlıkları üzerinden ülke uygulamalarına yer vermektedir. Bunun yanında, raporlarda sosyal sermayeye yönelik kavramsal tartışmalar ve sosyal sermayenin ölçülmesi de yer almaktadır. SCI tarafından 2001 yılında yayınlanan son çalışma raporu ise önceki raporlarda yer alan kavramsal tartışmaları bir araya getirmiş ve bu tartışmaları süreç boyunca yürütülen ampirik çalışmalar ile desteklemiştir. Dünya Bankası'nın süreç boyunca fon sağladığı sosyal sermaye projeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Collier, 2001: 2):

1. Collective Action for Conserving and Development Watersheds in Rajasthan, India (Anirudh Krishna and Norman Uphoff).
2. Social Capital and the Firm: The Case of Agricultural Traders in Madagascar (Marcel Fafchamps and Bart Minten).
3. Trust and Social Cohesion in the Provision of Agricultural Extension in Mali (Catherine Reid and Lawrence Salmen).
4. The Role of Social Capital in Determining the Effectiveness of Community-based Water Projects in Central Java, Indonesia (Jonathan Isham and Satu Kahkonen)
5. Social Capital and Solid Waste Management: The Case of Dhaka, Bangladesh (Sheoli Pargal, Mainul Hug and Daniel Gilligan)
6. Social Capital Networks and Household Welfare in Russia (Richard Rose)
7. Building Social Capital through Assistance to Women's Groups and Primary Schools in Kenya (Mary Kay Gugerty and Michael Kremer)
8. Induced Social Capital and Federations of the Rural Poor in the Andes (Antony Bebbington and Thomas Carroll)
9. The Relevance of Social Capital for Community-based Development: The Case of Coal Mining Areas in Orissa, India (Enrique Pantoja)
10. Social Capital and Violent Conflict: Case Studies from Cambodia and Rwanda (Nat Colletta and Michelle Cullen)
11. Ethnicity, Capital Formation and Conflict in Africa (Robert Bates)
12. Cross-cultural Measures of Social Capital: The Social Capital Assessment Tool (Anirudh Krishna and Elizabeth Shrader)

Sosyal sermaye yaklaşımında teorik zemin olarak Putnam ve Coleman’a yaslanan Dünya Bankası’nın sosyal sermaye temalı sayfasında yer verdiği açıklamalara göre; sosyal sermaye, bir toplumun sosyal etkileşimlerini şekillendiren kurumlar, ilişkiler ve normlara işaret eder. Artan kanıtlar ekonomik zenginleşme ve sürdürülebilir kalkınmada toplumdaki sosyal uyumun önemini göstermektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye, sadece toplumun dayanağını oluşturan kurumların toplamı değil; aynı zamanda onları bir arada tutan bir zamktır⁷.

Dünya Bankası’nın 1998 tarihli “Social Capital: The Missing Link?” başlıklı Sosyal Sermaye Girişimi Çalışma Raporu içerisinde Grootaert, ekonomik kalkınma ve büyümenin temelini doğal sermaye, fiziksel sermaye ve beşeri sermaye dayandırır; özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda beşeri sermayenin artan önemine dikkat çekmektedir. Ancak buna ek olarak; ekonomik büyüme sürecinde bugüne kadar sadece sermayenin bu üç türünün fark edildiğini vurgulamakta ve sosyal sermayeyi bu üçlemenin kayıp halkası olarak ilan etmektedir. Çalışma Raporları’nın kaleme alındığı 1990’lı yılların Dünya Bankası’nın sosyal sermayeyle henüz tanıştığı yıllar olduğunu hatırladığında Grootaert’in bu iddialı ilanından sonra kavram üzerine henüz bir ortaklığın oluşturulamadığı, bunun için ampirik çalışmaların yürütüldüğü ve ekonomik büyüme üzerindeki sonuçlarının analiz edildiği yönündeki uyarısı da anlam kazanmaktadır.

Kalkınma sürecini tarihsel gelişimi ile birlikte ele aldığı bir yazısında Thorbecke, sosyal sermayenin Dünya Bankası tarafından kurgulanış biçimini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sosyal sermaye, beşeri sermayeyi tamamlayacak bir kavram olarak tasarlanmıştır. Eğer bireyler toplumsal olarak dışlanır, marjinalleştirilir veya sistematik olarak ayrımcılığa maruz kalırsa, dışında bırakıldıkları (sosyal) ağların desteğine güvenemezler. Alternatif olarak, bir grup organizasyonuna üyelik çeşitli biçimler alabilen faydaları (örneğin, kayıt dışı kredi edinme, iş aramada yardım) beraberinde getirmektedir. Yoksulluk tuzağından kurtulmak için bir araç olarak yoksul hane halklarının sosyal sermaye elde etmesi özellikle önemlidir” (Thorbecke, 2009:153).

7

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20185164~menuPK:418217~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015,00.html>
(Erişim Tarihi: 10.09.2015)

Dünya Bankası, genel bir sosyal sermaye tanımını yaptıktan sonra, kavramı yatay, dikey ve kurumsal ilişkiler bağlamında ele almaktadır. Öncelikle; toplumdaki bireyler arasında, sosyal ağlar ve normlardan oluşan, toplumun verimliliğini ve refahını arttıran yatay ilişkiler bulunmaktadır. Daha sonra ise bu yatay ilişkileri bir ileri noktaya taşıyan dikey ilişkiler söz konusudur. Yatay ilişkilerde, toplumdaki bireylerin ortak bir kimliği ve amacı vardır. Ancak, toplumdaki bireyler; inanç, etnik kimlik, sosyo-ekonomik durum, vb. farklılıklarla ayrılmaktadır. Dolayısıyla yatay ilişkiler, bu farklılıkları dikkate alarak toplumdaki bireyler arasında bir "köprü" işlevi görmeyi amaçlamaktadır. Son olarak değinilen kurumsal ilişkilerde ise; toplumun sosyal yapısının ve normların şekillenmesinde önemli bir role sahip olan sosyal sermaye, sosyal ve politik bağlamda ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda; devlet, politik rejim, hukuk sistemi, vb. kurumsal ilişkilerin ve yapıların önemine vurgu yapılmaktadır. Dünya Bankası'na göre sosyal sermayenin varlığını gösteren durumlar; Doğu Asya ekonomilerinin yüksek büyüme rakamları, sanayi ve devlet ortaklığında bilgi paylaşımı, sermaye, teknoloji ve insan yatırımdır. Dünya Bankası'nın sosyal sermaye ile ilişkilendirdiği konu başlıkları şunlardır: suç/şiddet, ekonomi/ticaret, eğitim, çevre, finans, sağlık, beslenme/nüfus, bilgi teknolojisi, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınma, kırsal kalkınma, kentsel kalkınma ve su arzı/sanitasyonu.

4. Piyasa Başarısızlıkları ve Sosyal Sermaye

SCI çalışma raporlarında, sosyal sermaye ve piyasa başarısızlığı ilişkisi, sosyal sermayenin kamu malı olma özelliği, pozitif ya da negatif dışsallık yaratabilmesi ve asimetric bilgi yönünden ele alınmıştır.

Sosyal sermaye, tüketiminden hiçbir bireyin dışlanamaması ve toplumdaki her bir birey tarafından kısıtlanmaksızın rekabete girmeden kullanılabilir olması nedeniyle kamu malı özelliklerine sahip olan bir toplumsal maldır (Altay, 2007:345-346). Dünya Bankası'na göre de sosyal sermayenin bireysel değil grup ilişkileri tarafından ortaya çıkan rolü ve fiyatlandırılmaması onun kamu malı özelliğine bir kanıttır (Grootaert, 1998). Sosyal sermaye, bir kamu malı olarak kabul edilip değerlendirilecek olursa; ortaya bu sefer bedavacılık problemi çıkmaktadır. Ancak bu duruma da Dünya Bankası'nın perspektifinden bakıldığında; sosyal

sermayenin artırılması insanlar arasındaki güven duygusunu geliştirerek, oportünistik davranışları azaltacak; böylece, bedavacılık problemini ortadan kaldıracaktır.

Sosyal sermaye ile ilişkili olarak en sık gönderme yapılan piyasa başarısızlığı dışsallıklardır. Collier'e göre; sosyal sermayenin daima dışsallık içermesi, sosyal sermayeyi karakterize eden üç durumdan biridir (Collier, 1998). Putnam, sosyal sermaye yoluyla ortaya çıkan dışsallığı tek yönlü bir biçimde, sadece pozitif dışsallık olarak ele almıştır. Putnam'ın amatör koro örneği, yaklaşımını anlamayı kolaylaştıracaktır. Öncelikle, amatör koro içerisinde yer alan üyeler arasında yatay bir ilişki söz konusudur. Koroda şarkı söyleyen tek bir kişinin olmamasından dolayı koordinasyon ihtiyacının üstesinden gelmek gerekecektir. Putnam'a göre amatör koro içerisinde koristler kaçınılmaz bir şekilde birbirine güvenir. Bu sebepten dolayı, oportünistik davranışlardaki azalma işlem maliyetlerini de azaltacaktır. Amatör koronun dışsallık etkisi güven olarak ortaya çıkar. Putnam'a göre amatör koro üç yolla dışsallık üretir; diğer potansiyel üyelerin de koroya katılım kararı almasıyla, diğer amaçlar için de tekrar edecek sosyal ilişkilerde güvenin oluşmasıyla ve güven ilişkisinin genelleşerek diğer üye olmayanlara da yansmasıyla. Ancak Putnam'ın örneği kişiler arasındaki güvenin nasıl genelleşerek bir sosyal dayanışmaya evrileceği yönünde yeterli bir açıklama sunmamaktadır (Harriss, 2001: 42).

SCI'nın son yayınladığı çalışma raporunda sosyal sermayenin pozitif dışsallıklar dışında mafya örneğinde olduğu gibi negatif dışsallıklar da yaratabileceği vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal sermayenin topluluğun üyelerine fayda sağlayacağı kabul edilmekle birlikte, üye olmayanlara ya da daha geniş bir bileşimine fayda sağlamak zorunda olmadığı belirtilmektedir. Burada bahsedilen fayda kavramının anti tezine ya da negatif yönüne mafyatik ilişkiler, çıkar gruplarının birbirini kayırması, vb. örnekler verilebilir.

Çalışma raporlarının dördüncüsünde Collier, sosyal sermayenin ekonomik açıdan faydalı olduğunu belirttikten sonra üç türde dışsallık meydana getirdiğini söylemektedir. Buna göre sosyal sermaye, diğerlerinin davranışları hakkında bilgi aktarımı sağlayarak oportünizmi azaltır. Teknoloji ve piyasa hakkında bilgi aktarımını sağlar ve bu bilgiden kaynaklı piyasa başarısızlığı azalır. Son olarak ise, bedavacılık problemini azaltır ve kolektif faaliyetlere olanak tanır (Collier, 1998).

Sosyal sermayenin artırılmasının asimetrik bilgi problemini ortadan kaldırabileceğine yönelik bir yaklaşım da söz konusudur. Bu konuya ilişkin Dünya Bankası’nın çalışma raporlarında Posner tarafından 1980 yılında yapılan bir çalışmaya referans verilmektedir. Posner, çalışmasında köylerin ve akraba gruplarının diğer gruplar hakkında bilgi sağlamada etkin bir rolü olduğunu göstermektedir. Çünkü bu grupların çevresel gözlem gücü yüksektir ve bu da asimetrik bilgi probleminin üstesinden gelebilmektedir. Collier ve Gunning ise ahlaki tehlike sorununu Afrika ekonomisi üzerinden tartışmıştır.

Dünya Bankası, Madagaskar üzerine yayınladığı çalışmada ise daha geniş bir şekilde tarım tüccarlarının karşı karşıya olduğu eksik bilgi ve asimetrik bilgi problemlerini tartışmaktadır. Etkin bilgi servislerinin yokluğunda sosyal sermayenin bir çözüm olabileceği öne sürülmekte, öte yandan sosyal sermayenin işlem maliyetlerini azaltıcı etkisi de bu sorunla birlikte ele alınmaktadır. Bulunan kanıtlara göre kredi sağlanması konusunda tüccarlar daha güven verici davranışlar sergilemektedirler. Sonuç olarak tüccarlar arasındaki ilişkiler cesaretlendirilirse sosyal sermayeyi arttırarak işlem maliyetlerini azaltması söz konusu olabilmektedir (Fafchamps ve Minten, 1999).

5. Sermayenin Sosyalleşmesi ya da “Sosyal Sermayeleşmesi”⁸

Dünya Bankası’nın sosyal sermayeye ilişkin dördüncü çalışma raporunda sosyal sermaye başlığı altında sosyal ne olduğuna ve sosyal sermayenin neden sermayenin bir türü olduğuna ilişkin bir tartışma yürütülmektedir. Rapora göre; sosyal etkileşim, piyasanın aracı olmadığı bir ekonomik etki yaratmaktadır. Bu ekonomik etki; sosyal etkileşimin birincil amacı olmasa dahi beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar. Dolayısıyla dışsal bir etki yaratan sosyal etkileşim nedeniyle sosyal sermayeye, sosyallik özelliği bahşedilmiştir (Collier, 1998). Sosyal ve sermaye kavramları birbirinden ayrıştırıldığında görülmektedir ki; sermayenin toplumsal bir olgu olduğu reddedilmekte ve bunun önüne sosyal vurgusunun eklenmesi ile birlikte raporda da belirtildiği gibi piyasa dışı ekonomik sonuçlar yaratmak mümkün olabilmektedir.

Raporlarda sosyal sermayenin sermaye olarak ifade edilmesinde tam anlamıyla bir netlik olmamakla birlikte; diğer sermaye türleri ile ilişkisi ele alınmakta ve bunların türlerini –

---

⁸ Sosyal sermayeleşmesi ifadesi, Metin Özüğurlu’nun “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu” başlıklı makalesinden alınmıştır (Özüğurlu, Metin (2006), “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, *Mülkiye Dergisi*, cilt no:27, sayı:239, 59-74).

özellikle beşeri sermaye- tamamlayıcı misyonuna vurgu yapılmaktadır. Buna göre sosyal sermayenin diğer sermaye türlerine benzeyen özellikleri; üretiminin maliyetsiz olmaması, yatırım, zaman ve çaba gerektirmesi olarak sıralanmakta ve maliyetin daima para olarak tanımlanmaması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında sosyal sermaye, fiziksel sermayeye benzememekte ancak tıpkı beşeri sermaye gibi kullanıldıkça birikmektedir (Grootaert ve Bastelaer, 2001). Sosyal sermayenin, sermaye niteliğine ilişkin tartışmalarının ana eksenini beşeri sermaye ve sosyal sermaye bağlantısı üzerinden sürdürülmektedir. Sosyal sermaye de, beşeri sermaye ile aynı doğrultuda kalkınma sürecinde girdi ve çıktı olarak ifade edilebilir. Bu iki sermaye türü arasındaki ilişki; tüketim ve yatırım konusunda benzeşse de farklılaştığı durumlar da söz konusudur. Bu duruma örnek olarak eğitim verilmektedir. Beşeri sermaye kapsamında değerlendirilen eğitimin bireysel bir yönü vardır. Ancak sosyal sermayenin ortaya çıkabilmesi için grup ilişkileri ya da ortaklıkları gerekir (Collier, 1998).

Bu raporlarda da görüldüğü üzere Dünya Bankası; sosyal sermaye yaklaşımında, sermayeyi toplumsal faktörden ayırıştırarak ele almaktadır. Ana akım iktisat yaklaşımını temsil eden bu ele alış tarzında genel anlamıyla sermaye; toplumsal bağlarından kopuk, tarihsiz bir niteliğe sahiptir.

"Kendini şeyler içinde ortaya koyan belirli bir toplumsal üretim ilişkisini, o şeylerin kendilerinin aynı doğa özelliği olarak alan bu çılgınlık, rastgele bir iktisat el kitabını açıp da hemen ilk sayfada, üretim sürecinin öğelerinin, en genel biçimlerine indirgenildiğinde toprak, sermaye ve emek olduğunu okuduğumuzda suratımıza çarpılır. Pekâlâ, şöyle de denilebilirdi: toprak mülkiyeti, bıçaklar, makaslar, masuralar, pamuk, buğday, kısacası emek malzemesi ve emek araçları ve-ücretli emek. Bir yanda, belirli bir tarihi gelişme aşamasında sahip oldukları özgül toplumsal karakterlerle birbirine karıştırılmış olarak emek sürecinin öğelerini sayıyoruz; öbür yanda ise, emek sürecinin, bütün belirli toplumsal biçimlerinden bağımsız olarak, genellikle insan ile doğa arasındaki öncesiz ve sonrasız bir süreç olarak edindiği bir öğeyi buraya katıyoruz. (...) İş, insani varoluşun öncesiz sonrasız bir doğal koşuludur. Emek süreci, yaratıcı faaliyeti anında görüldüğü şekliyle işin kendisinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla emek sürecinin genel uğrakları her türlü belirli toplumsal gelişmeden bağımsızdır. Bir bölümü geçmişte harcanmış emeğin ürünleri olan emek araçları ve emek malzemesi, bütün devirlerde ve bütün koşullarda kendilerine düşen rolü her emek sürecinde oynar. (...) Bu yoldan, sermayenin öncesiz sonrasız doğal zorunluluğun kanıtlanması amaçlanmışken tersine onun

belirli bir tarihi gelişme aşaması için zorunluluğu bile olumsuzlanmış olur; çünkü sermayenin emek malzemesi ve emek araçlarından başka bir şey olmadığı ya da emek sürecinin nesnel öğelerinin doğaları gereği sermaye olduğu iddiasının karşısına haklı olarak şu yanıt çıkacaktır: Demek sermayecilere değil, sermayeye gerek varmış ya da sermaye, kitleleri kafeslemek için uydurulmuş bir addan başka bir şey değilmiş" (Marx,2012:763-764).

Dünya Bankası; sosyal sermaye yaklaşımını, sosyal sermayenin diğer sermaye türleriyle; üretiminin maliyetsiz olmaması, yatırım, zaman ve çaba gerektirmesi açısından benzerliğini kurarak, yukarıda Marx'tan uzun bir alıntıyla aktarılmaya çalışılan, emek sürecinin nesnel öğelerine dönüşen öncesiz ve sonrasız bir sermaye tanımlaması içerisine yerleştirmektedir. Marx'a göre;

"Sermaye, ancak üretim ve geçim araçları sahibinin, özgür işçiyi piyasada kendi emek gücünün satıcısı olarak karşısında bulunduğu durumda doğar; ve bu tek tarihsel koşul bir dünya tarihini kapsar. Sermaye, bundan ötürü, başından itibaren, toplumsal üretim sürecinin yeni bir çağını ilan eder" (Marx, 2010:172).

Sermayenin ayrıca sosyal kavramıyla nitelenmesi; ana akımın sermaye yaklaşımı açısından tutarlı görünse de Marx'ın yaklaşımından hareketle sermayeyi kavradığımızda; sermayenin toplumsallığı ve tarihselliği içinde barındıran niteliği dolayısıyla, eklektik bir hale bürünmektedir. Dünya Bankası'nın ısrarla "sosyal"i vurgulamasını ve bunun için çeşitli araçlar öne sürmesini yukarıda tartışılan, neo-liberalizmden ve daha spesifik olarak Post-Washington sürecinden bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Zira özellikle 1980 sonrası neo-liberal yaklaşımın üstünlük kazanması ile birlikte iktisat ve toplum arasındaki bağların koparılması ve iktisadi alanın teknokrat bir zihniyete teslim edilmesi topluma dair algılayışı da örgütlü bağlarından kopartarak bireyciliğe mahkûm edilmiştir. Bu gerçekliğin en sert yaşandığı 1980'li yılların faturası ise; ekonomik krizler, yoksulluğun derinleşmesi, gelir dağılımındaki ciddi bozulmalar, vb. biçiminde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, sermaye birikim rejiminin ihtiyaçları, piyasanın toplum üzerindeki tahribatını dengeleyecek piyasa dışı ağlar yaratılmasını zorunlu kılmıştır. Egemen konjonktür ve bunun uzantısı olan Dünya Bankası açısından sosyal sermaye, Dünya Bankası'nın sosyal sermaye tanımlamasında da geçtiği gibi güven ilişkisi, normlar, ağlar, vb. kavramlar aracılığıyla iktisadi alanı "toplumsallaştırarak" bu ihtiyacı karşılama amacı gütmektedir. Sonuç olarak; kavramın arka planında yatan sosyal ve sermaye

algısı ana akım yaklaşımın argümanları ile düşünöldüğünde anlaşılabilir olmakla birlikte eleştirel bakış açısı arka planda kalan gerçekleri ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışmada, son yirmi yıllık dönemde Dünya Bankası literatüründe önemli bir yer teşkil eden sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının bir uzantısı olarak sosyal sermaye yaklaşımı, Dünya Bankası’nın gözünden aktarılmaya çalışılırken; aynı zamanda kavramın hangi ihtiyaca yönelik olarak gündeme geldiği ve arka planda neyi ifade ettiği tartışılmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilimlerin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında 19. yy. öncesi zaman diliminde sosyal bilimlerin henüz dallara ayrışıp “uzmanlaşma” sürecinin hayata geçmediği, çok disiplinli bir yapı göze çarpmaktadır. Ancak bu dönemden sonra her disiplinin kendi alanına çekilmesi sürecinden iktisat da nasibini almıştır. Dolayısıyla, farklı disiplinlerin kendi alanında uzmanlaşması aynı zamanda teknikleşmesi; iktisat alanından örneklendirildiğinde, politik iktisadın yerini sadece iktisada terk etmesi sonucunu doğurmuştur. Sosyal bilim alanındaki bu tarihsel dönüşüm süreci aynı zamanda kapitalizmin de piyasa ile imtihanıyla paralel bir şekilde ilerlemektedir. Sosyal bilim dallarının yalnızlaştırılması ve bunun daha da ötesinde kapitalizmin piyasa odaklı yaklaşımı, iktisadın diğer sosyal bilim alanları üzerinde kurduğu tahakküm yoluyla kurumsallaşan bir sürece evrilmektedir. Polanyi’nin sözleriyle ifade edilecek olursa; “ekonomi toplumsal ilişkiler içine yerleşecek yerde, sosyal ilişkiler ekonomik sistemin içine yerleşmeye başlamıştır” (Polanyi,2011:101). Ekonomik sistemin içine yerleşen sosyal ilişkilerin bir yansıması da bu çalışmada ele alındığı üzere sosyal sermayedir.

Tüm soru işaretleri bir kenara bırakılarak; en başa tekrar dönölüp şu soru sorulabilir: Dünya Bankası’nın çizdiği çerçeve içerisinde sosyal sermaye, kalkınma sürecinde gerçekten olumlu bir sonuç yaratabilir mi?

Dünya Bankası’nın kalkınma yaklaşımının felsefi temeli, yansımasını Britanya’nın hegemon olduğu dönemde izlenecek yolun başkaları için de evrensel bir model oluşturmasında bulan, evrenselleştirici düşünceye dayanmaktadır ve bu ideoloji 20. yy’de ABD, Britanya’nın hegemonik rolünü üstlendiğinde de kolay bir şekilde kabul edilmiştir (Wallerstein, 2013:197).

Dolayısıyla, bu bakış açısından hareketle; Dünya Bankası içerisinde söz sahibi olan gelişmiş ülkeler ile bu güçlerin kalkınma rotasında yer alan az gelişmiş ülkeler arasında eşitsiz bir ilişki ve bağımlılık söz konusudur. Öte yandan, Dünya Bankası'nın kalkınma yaklaşımının dayandığı evrenselleştirici düşünce az gelişmiş ülkelerin özgünlüklerini yok sayarak bu ülkelere tek bir model dayatmaktadır. Az gelişmişliğe sosyal sermayenin artırılmasıyla bulunan çözüm, bu ülkelerdeki yoksulluk, bağımlılık, gelir dağılımı adaletsizliği, vb. sonuçları yaratan temel meselelerin kökenine inmeksiz yüzeysele kalacaktır. Diğer taraftan; yukarıda da vurgulanan, sosyal ve sermaye kavramlarının bir araya getirilmesiyle yaratılan bu sihirli sözcüğün, sermayenin toplumsal niteliğini bir kenara bırakmasıyla düştüğü eklektik durum ve piyasa eksenine yerleştirilerek ele alınmasının kalkınma sürecinde olumlu bir sonuç yaratabileceği konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır.

Kaynakça

Altay, A., 2007. Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi. *Ege Akademik Bakış*,7(1), 337-362

Collier, P., 1998. *Social Capital and Poverty*. World Bank

Fafchamps M. ve Minten B., 1999. *Social Capital and the Firm: Evidence from Agricultural Trade*. World Bank

Feldman, R. Tine ve Assaf, S., 1999. *Social Capital: Conceptual Frameworks and Empirical Evidence*. World Bank

Fine, B., 2008. *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı*. İstanbul: Yordam Kitap

Grootaert, C., 1998. *Social Capital: the Missing Link?*. World Bank

Grootaert, C. ve Bastelaer T. 2001. *Understanding and Measuring Social Capital: A Synthesis of Findings and Recommendation from the Social Capital Initiative*. World Bank

Harriss, J., 2001. *Depoliticizing Development: The World Bank and Social Capital*. New Delhi: Leftword Books

World Bank., 2015.
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20185164~menuPK:418217~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015,00.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2015)

World Bank., 2015.
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20190527~menuPK:408663~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015~isCURL:Y,00.html> (Erişim Tarihi: 10.09.2015).

Marx, K., 2012. *Kapital 1*. İstanbul: Yordam Kitap

Özüğurlu, M., 2006. Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu. *Mülkiye Dergisi*, cilt no:27, sayı:239, 59-74

Polanyi, K., 2011. *Büyük Dönüşüm*. İstanbul: İletişim Yayınları

Social Capital Initiative Working Paper 1., 1998. *The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital: Overview and Program Description*. World Bank

Thorbecke, E., 2007. Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005. der. Fikret Şenses, *Neo liberalizm, Küreselleşme ve Kalkınma* İstanbul: İletişim Yayınları, 123-175

Toussaint, E., 1999. *Ya Paranı Ya Canını Dünya Bankası ve IMF'nin Üçüncü Dünya Politikaları*. İstanbul: Yazın Yayıncılık

Wallerstein, I., 2013. *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*. İstanbul: bgst Yayınları

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Çin'in Küresel Gıda Politikası ve Modern Gıda Rejimindeki Rolü

Orhan ŞİMŞEK¹

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 14.05.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 28.05.2019

Anahtar Kelimeler: Çin, Küresel Gıda Rejimi, Neo-Merkantilizm.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, İktisat Bölümü, simsekorhann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1636-9684

Özet

Devlet-piyasa ilişkilerini ve kapitalizmdeki dönüşümleri net biçimde gösteren bir laboratuvar konumunda olan küresel gıda sektöründe, bir yandan neo-liberal eğilimler diğer yandan neo-merkantilist eğilimlerin artması, mevcut gıda rejiminin hibrid bir rejim olarak nitelenmesini beraberinde getirmiştir. Çin’in özellikle devlet şirketleri öncülüğünde gerçekleştirdiği tarımsal doğrudan yabancı yatırımlarının giderek artması ve bu yatırımların çoğunlukla satın alma-birleşme şeklinde gerçekleşmesi, küresel gıda rejimindeki ağırlığını artırabilecek niteliktedir. Hem artan nüfusunun gıda ihtiyacını karşılamak ve gıda güvenliğini sağlama almak hem de küresel gıda ekonomisindeki üretim ve değer zincirlerine eklenerek söz sahibi olma gayesi güden Çin’in bu faaliyetleri küresel gıda rejiminin de yeniden düşünülmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışmada, küresel gıda rejiminde Çin’in artan rolü ve küresel gıda politikaları ve mevcut gıda rejimine etkileri üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

China's Global Food Policy and Its Role in Modern Food Regime

Abstract

In the global food sector, which is a laboratory that clearly demonstrates state-market relations and transformations in capitalism, the neo-liberal tendencies, on the one hand, and the rise of neo-mercantilist tendencies have led to the characterization of the current food regime as a hybrid regime. The fact that China's agricultural direct foreign investments, especially under the leadership of state-owned companies, is gradually increasing and these investments are mostly realized in the form of mergers & acquisitions, can increase the weight of China in the global food regime. To meet the food needs of its growing population and to ensure food safety and to have a say in the global food economy by integrating it into the production and value chains, these activities of China have led to a rethinking of the global food regime. In this context, the study will examine the increasing role of China in the global food regime and its impact on the global food policies and the current food regime.

Keywords: China, Global Food Regime, Neo-Mercantilism

1. Giriş

Uluslararası politik iktisadi düzendeki hareketlilik ve dönüşüm, tüm sosyoekonomik alanlara etki ettiği gibi tarım ve gıda alanını da etkilemektedir. Uluslararası politik ekonomi yazınında diğer alanlara göre geri planda tutulsa da politik ekonominin özü olan devlet-piyasa ilişkilerini en iyi yansıtan sektör olarak tarımsal gıda, en az enerji sektörü kadar önem arz etmektedir. Başta artan dünya nüfusunun etkisiyle ülkeler, enerji güvenliği gibi gıda güvenliği politikalarını da uygulamaya koymaktadırlar. Gıdaya erişim sorununu ortadan kaldırmak ya da asgariye düşürmek adına uygulanan gıda güvenliği politikaları, enerji politikaları gibi neo-merkantilist bir karakteristiğe sahiptir. Bu bağlamda neo-merkantilist gıda politikalarının en önde gelen ülkesi Çin’dir. Diğer birçok sektörde olduğu gibi tarımsal gıda sektöründe de devletçi-neo-merkantilist stratejileri benimseyen Çin, artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak ve dünya genelinde gıda sektöründe ağırlığını hissettirmek amacıyla küresel bir gıda politikasına sahiptir. Bir yandan ABD öncülüğündeki neo-liberal düzen, diğer taraftan Çin öncülüğünde neo-merkantilist stratejiler günümüz küresel politik ekonomisinde birçok kutuplu düzen yaratmıştır. ABD hegemonyasındaki tek kutupluluktan çok kutupluluğa kayış ve bu çerçevede kapitalizmin farklı türlerinin mücadelesi, gıda sektörüne de yansımıştır. Özellikle gelişen piyasalar denilen BRICS ve yakın ülkeler öncülüğünde yeniden şekillenen bir küresel gıda sektöründen bahsetmek mümkündür.

Neo-liberal ya da modern gıda rejimi biçiminde adlandırılabilir ve küreselleşme süreciyle ifade edilen bu dönem bir yandan neo-liberal ilkeler diğer yandan neo-merkantilist gelişmeler çerçevesinde tartışmalı bir hale geldi. Bu bağlamda mevcut gıda rejiminin neo-liberal olmaktan uzaklaşıp uzaklaşmadığı tartışılmaya başlandı (Belesky ve Lawrence, 2018).

Bu noktada, küresel gıda sistemini nitelerken kullanılan gıda rejimi kavramını kısaca izah etmek gerekmektedir. Gıda rejimi, uluslararası politik ve iktisadi gelişmelerin ve dolayısıyla devletin gıda sektörüne etkisini anlatmaya yardımcı olarak Friedmann ve McMichael (1989) tarafından geliştirilmiş bir yöntem ve ifade biçimidir. Dolayısıyla çalışmada, bu yaklaşımdan yararlanılacak ve küresel gıda sektörü gıda rejimi olarak ifade edilecektir. Gıda rejimleri yaklaşımı, küresel ekonomi politikteki değişimlerin gıdaya yansımalarını ve devletin gıda alanındaki rolünü anlama ve analiz için önemli bir yöntemdir. Bu bağlamda, gıda rejimleri yaklaşımıyla, gıda ve devlet ilişkileri kapitalizmin sürekli olarak dönüşüm içinde olması çerçevesinde açıklanabilir:

“Gıda rejimi kavramı, kapitalist gıda ilişkileri tarihindeki yalnızca yapılandırılmış anların ve geçişlerin değil, aynı zamanda kapitalizmin tarihinin kendisinin de kilidini açmak için bir anahtardır. Bu, gıda rejimi, kapitalist tarihin temelini oluşturan bir tür olarak, gıda malında somutlaşan çoklu belirlemeler üzerinde önemli bir optik. Bu nedenle, gıda rejimi kavramı, önemli tarihsel anlardaki belirli jeo-politik, sosyal, ekolojik ve beslenme ilişkileriyle, metadan nesne olarak metaya ilişki olarak yeniden odaklanmamızı sağlar (McMichael, 2009: 163).”

Bu açıdan gıda rejimi², gıda üretim ve tüketimi çerçevesindeki gelişmeler ışığında küresel kapitalizmdeki dönüşümlerle ilgili de fikir vermektedir (Çaşkurlu, 2012). Gıda rejimi analizi ile tarım üzerinden kapitalizmin teorik ve tarihsel bağlamda değerlendirmesi söz konusudur (Bernstein, 2016). Dolayısıyla gıda rejimi, gıda üretimi ve tüketiminde ülkelerarası işleyişi ve ilişkileri kapitalist sermaye birikim süreçlerine de bağlamaktadır (Sarıöz Gökten ve Gökten, 2017:14).

Günümüz gıda rejimi, neo-liberal özellikleri ve finansallaşma dinamiklerini barındırırken diğer taraftan dünyanın en büyük ikinci ekonomisi ve yükselen gücü konumundaki Çin’in devletçi etkileri de artmaktadır. Bu bağlamda çoğunlukla devlet kurumları (devlet şirketleri ve ulusal varlık fonları) küresel gıda değer zincirlerinde ağırlıklarını arttırmaktadır. Çin, özellikle sermaye ihracatçısı rolü ile tarımsal dış yatırımlar, satın alma ve birleşmeler ile Güney-Güney ticaret ağlarının genişlemesinde önem arz etmektedir (Belesky ve Lawrence, 2018).

Modern gıda rejimi, Çin’in artan ağırlığıyla ortaya çıkan küresel politik iktisadi gelişmelerin yani çok kutuplu bir dünya ekonomisi inşasının etkisiyle bir geçiş aşaması olarak da ifade edilmektedir. Bir yandan finansallaşma, çok uluslu şirketler ekseninde neo-liberal küreselleşme, diğer yandan Çin öncülüğünde devletçi küreselleşme ve tarımsal neo-merkantilizm küresel gıda rejimindeki güç ilişkilerinin yeniden şekillenmesini beraberinde getirmektedir (Belesky ve Lawrence, 2018). Çin’in, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi, en büyük ihracatçısı ve yükselen bir sermaye ihracatçısı olarak ağırlığını artırması küresel gıda rejiminde de doğal olarak etkisini hissettirmektedir.

Çalışmada ilk olarak, Çin’in küresel gıda politikasının unsurları konu edinilecek olup ardından küresel gıda politikası bağlamında yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımlar incelenecektir.

---

² Gıda rejimi ile ilgili dönemselleştirme ve genel değerlendirme için bkz. Friedmann ve McMichael (1989), Friedman (2009), Bernstein (2016).

2. Çin’in Küresel Gıda Politikası

Dünya ekonomisinin yükselen aktörü Çin, küresel gıda rejiminin de önemli bir unsuru olarak göze çarpmaktadır. Küresel düzeyde gücün yeniden şekillendiği ve ekonominin yeniden yapılandığı bir süreç olarak çok kutuplu düzen, gıda rejiminin de yönünü değiştirmektedir. Bu değişimin altyapısını da başta Çin olmak üzere, yükselen güçler oluşturmaktadır.

Duggan ve Naarajärvi (2015: 951)’ye göre, dünya nüfusunun yüzde 20’sinden fazlasına sahip olan Çin, ekilebilir alan bağlamında dünya arazilerinin yüzde 8.5’ünü ve dünya su rezervlerinin yüzde 6.5’ünü elinde tutmaktadır. Bu nedenle Çin’in kendi kaynaklarıyla nüfusuna yeteri kadar gıda üretmesi mümkün görünmemekte ve bu kısıtlardan ötürü her dönemde gıda güvenliği öncelikli bir politika olmaktadır. Dışa açılma reformlarının başlamasıyla birlikte Çin Devleti tarımı modernize etmeyi ve böylelikle gıda üretimini artırmayı hedeflemektedir. Ancak giderek artan nüfus ve talep nedeniyle Çin gıdada kendine yeter bir konumda değildir (Thomas, 2013). Bu bağlamda özellikle ithalat ve dış yatırımlarla gıda güvenliğini sağlama çabasıdadır. Çin, uzun bir süredir devlet müdahalesinde olan tarım sektöründeki devlet şirketleri aracılığıyla dış yatırımlara yönelerek gıda güvenliğini sağlamaya girişti (Lin, 2017).

Söz konusu durum Çin’i küresel gıda rejiminin önemli bir aktörü olmaya doğru götürmektedir. Özellikle Çin’in başını çektiği Güney ülkeleri arasında artan ticaret ve yatırım akımları mevcut gıda rejiminin yapısını değiştirmektedir. Beleksy ve Lawrence (2018)’a göre modern gıda rejiminde Güney-Güney ticaret akımları 2009-2013 yılları arasında yüzde 80 artış göstermiştir. Çin’in küresel gıda politikası temel olarak “bringing in” yani “ülkeye getirme” ve branching out yani “dışarıda genişleme” ilkesine dayalıdır (Lin, 2017; Zhang, 2019). Başta gelişmiş teknolojiler olmak üzere tarım ve gıda sektörlerinde modernizasyon sağlayacak teknik gelişmelerin özümsemesi temel kıstaslardan biridir. Bu bağlamda, Çin’in gıda politikası geniş kapsamlı ve çok yönlüdür. Çin, sadece artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılayacak ithalatı ve yatırımı yapmak değil, aynı zamanda gıda ihracatında da liderliğe oynama arzusundadır. 2015 yılı itibariyle dünyanın en büyük üçüncü tarımsal gıda ihracatçısı olan ülke, hem yakın politik ilişkileri hem de coğrafi bağlamda yakınlığı da hesaba katarak hareket etmektedir. Başta soya fasulyesi olmak üzere benzer ürünlerde artan talebini Amerika kıtasından sağlarken pirinç ve buğdayı daha çok Güneydoğu Asya ve Sovyet Sonrası ülkelerden karşılamaktadır. Ayrıca 2013 yılında açıklanan Kuşak ve Yol Girişimi de Çin’in küresel gıda politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle Kuşak ve Yol’un rotasındaki ülkelerle tarımsal ticarete yönelme ve yatırım planları bunu göstermektedir. Sadece Asya ve Kuşak ve Yol Girişimi rotasındaki ülkeler değil aynı zamanda Latin Amerika da tarımsal gıda bağlamında Çin’in önemli bir ortağı

olarak görülmektedir. Latin Amerika, Çin’e en çok soya ihraç eden bölgelerin başında gelmektedir. Diğer yandan Afrika kıtasında da tarımsal faaliyetlerini geliştirme çabasında olan Çin, başta tarımsal teknoloji ve yönetim tecrübelerini öğrenme gibi amaçlarla ABD, Avrupa ülkeleri ve Avustralya’yı da önemli ticaret ve yatırım alanları olarak görmektedir (Zhang, 2019: 50-53).

Zhang (2019, 53-56)’e göre Çin’in küresel gıda politikasının özetleyici beş temel unsuru vardır. Bunlardan ilki Çin’in tarımsal ithalatını çeşitlendirme arzudur. Bu bağlamda, gıda güvenliği açısından uluslararası piyasadan daha fazla gıdayı ülkeye çekmek istemektedir. İkinci unsur ise tarımsal dış yatırımları genişletmektir. Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika’da hedeflediği genişleme ile üretim, pazarlama, nakliye, depolama, işleme safhalarında küresel bir sistem oluşturma isteğindedir. Üçüncü unsur, yumuşak güç olma doğrultusunda tarımsal ticaret ortağı olduğu ülkelerle istikrarlı ilişkiler ve güçlü bağlar kurma arzudur. Dördüncü unsur, ülkenin gıda güvenliğini artırmaya yönelik küresel düzeyde tarımsal iş birliklerini geliştirerek-özellikle Kuşak ve Yol Girişimi dahilinde-tarım sektörünü serbestleştirmektir. Çin küresel gıda politikasının son unsuru da tüm küresel tarım üretim ağları ve tedarik zincirlerinde Çin’in varlığını daha da artırmak, fiyatlama gücü kazanmak ve ülkenin gıda piyasasını güçlendirmektir.

3. Çin’in Küresel Gıda Politikası Çerçevesinde Dış Yatırımları

Sadece ticaret değil, aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımlar çerçevesinde Çin ve diğer güney ülkeleri arasındaki tarım ve gıda alanındaki ilişkiler artış göstermiştir. Halihazırda “küresele gidiş-dışa açılma” politikasını etkin bir şekilde izleyen Çin, 21. Yüzyıl itibariyle doğrudan yabancı yatırımlarını artırmış ve dünyanın en büyük üçüncü sermaye ihracatçısı konumuna gelmiştir. Her ne kadar tarımın bu dış yatırımdaki payları, diğer sektörler göre görece düşük olsa da, özellikle satın alma & birleşme, tarımsal arazi edinme gibi faaliyetler giderek hızlanmaktadır.

2016 yılı verilerine göre Çin’in toplam dış yatırımlarının sadece yüzde 1.3’ü tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Sadece büyük şirketler değil, sayısı 1000’i geçen tarımsal firmalar yaklaşık 100 ülkede gıda üretimi değer zincirlerine katılmaya yönelik faaliyet göstermektedir (Zhan, vd, 2018).

Tablo 1. Çin’in tarımsal dış yatırımlarının coğrafi dağılımı (2015, yüzde)

Asya	50
Okyanusya	20

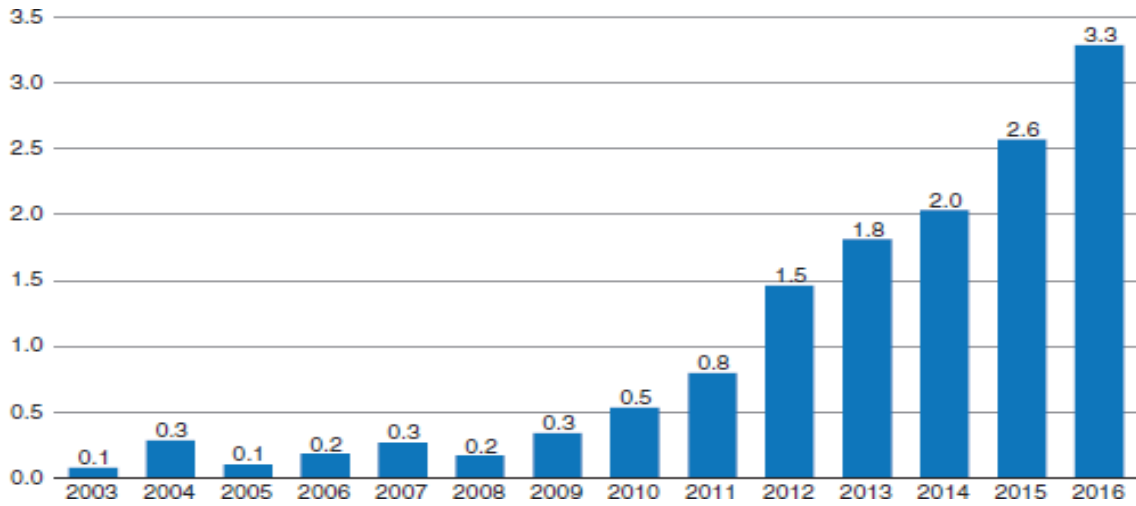
Avrupa	18
Afrika	8
Güney Amerika	3
Kuzey Amerika	1

Zhang, 2019

Çin dış yatırımları, özellikle gıda güvenliğini sağlamak için tarım arazisi edinmeye (land grab) dayalıdır. Afrika’da, Latin Amerika’da-özellikle Brezilya’da bunu görmek mümkündür. Ancak genel olarak dış yatırımlar daha çok Asya ülkelerine odaklanmış durumdadır (Zhang, 2019, 11). Tablo 1’den de görülebileceği gibi, Çin’in tarımsal dış yatırımlarının yarısı, 2015 verilerine göre Asya’da gerçekleşmiştir. Öte yandan Avustralya ve Yeni Zelanda yani Okyanusya da Çin’in tarımsal dış yatırımlarında önemli paya sahiptir. Son yıllarda ilişkilerin geliştirildiği Güney Amerika’nın payı ise henüz yüksek miktarlara ulaşmamış olup, özellikle soya fasulyesi ve benzer ürünler bağlamında Brezilya ile geliştirilen ilişkiler, bu bölgede yatırımların artabileceğine yönelik izlenim vermektedir.

Küreselleşme politikasının bir parçası olarak dış yatırımlarını artırarak büyük sermaye ihracatçıları arasına giren Çin’in, yukarıda ifade edildiği gibi tarımsal dış yatırımları diğer sektörlere göre az görünse de 2003-2016 yılları arasında tarımsal dış yatırımda büyük bir artış sağlanmıştır (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Çin’in tarımsal dış yatırımları, 2003-2016 (milyar dolar)

Gooch ve Gale, 2018

Çin’in kendine özgü kalkınma modeli yani Washington Uzlaşısı’nı takip etmeyen devletçi ekonomi modelinde (Vadell, 2019) tarım ve gıda sektöründe ağırlıklı olarak dış yatırımları diğer sektörlerde olduğu gibi devlet şirketleri gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, Çin’in küresel gıda politikasının en önemli aktörleri devlet şirketleridir. Başta COFCO olmak üzere,

ulusal varlık fonu CIC, ChemChina gibi kurumlar ticaret ve doğrudan yatırımlar açısından büyük roller üstlenmektedirler.

Tablo 2, 2017 yılında değin en çok dış yatırım yapan Çin şirketlerini göstermektedir. Bu bağlamda tablodan da görüleceği üzere dış tarımsal yatırımları ağırlıklı olarak devlet şirketleri ya da devlet ait çiftlikler gerçekleştirmektedir. 15 şirketin içinde 8 tanesi devlete ait olup, 6 tanesi özel şirket bir tanesi de yarı özel yarı devlete ait bir şirkettir. Sayıca dış yatırım yapan devlet şirketleri-özel şirketler yakın olsa da yatırım miktarı bağlamında Çin devlet şirketleri öne çıkmaktadır.

Tablo 2. En çok tarımsal dış yatırım gerçekleştiren Çin şirketleri

COFCO	Devlet şirketi
Beidahuang Group	Devlete ait çiftlik
Bright Food	Devlete ait çiftlik
Tianjin Julong Group	Özel şirket
Guangdong Guangken Rubber Group Co.	Devlete ait çiftlik
Chongqing Grain Group	Devlet şirketi
Shandong Ruyi Technology Group Co. Ltd.	Özel şirket
Yili Group	Özel şirket
Zhanjiang Huada Trading Co. Limited	Bir kısmı devlet kontrolünde olan şirket
Guangxi Nongken Group	Devlete ait çiftlik
Shanghai Penxin	Özel şirket
Bangbu Yangguang Investment	Özel şirket
Jiangxi Zhengbang Tech	Özel şirket
Zonergy Company Limited (ZTE Corporation)	Devlet şirketi
China National Agricultural Development Group	Devlet şirketi

Zhang, 2019: 54

1949 yılında kurulan COFCO-Çin Ulusal Tahıl, Yağ ve Gıda Maddeleri Kurumu, un, pirinç, yemeklik yağ, et, şeker, süt ürünleri gibi gıda malzemelerinin alım-satım ve işlemlerini gerçekleştirmektedir. Tarım ve gıda alanında Çin’in en büyük şirketi olma özelliği taşıyan kurum, Çin’in ulusal gıda güvenliğini sağlama bağlamında ülkenin küresel gıda politikası ekseninde hedeflere sahiptir (Gooch ve Gale, 2018). COFCO, Çin’in tarımsal gıda ürün zincirinde üretim, dağıtım ve istihdam kanallarından olmak üzere merkezi bir rol üstlenmiştir. 2015 itibariyle dünyanın en büyük dördüncü tahıl ticareti yapan kurumu haline geldi (Belesky ve Lawrence, 2018).

COFCO, Çin’in en çok büyük tarımsal dış yatırımlarını gerçekleştiren kurum olmasıyla öne çıkmaktadır. Örneğin 2012’de Avusturalya’nın önemli şeker firmalarından Tully Sugar’ı, 2014’te Hollanda’nın Nidera firmasının yüzde 51 hissesini, yine 2014’te Hong Kong şirketi Noble Agri’yi satın aldı. Bununla beraber COFCO, özellikle Güney Amerika’da soya fasulyesi, mısır, tahıl üretim ve pazarlama ağlarına erişimini artırdı (Lin, 2017: 122). COFCO, 2016’da ise Nidera firmasının geri kalan hisselerini de satın aldı.

Hem Nidera hem de Noble Agri küresel tarımsal faaliyetleri dönüştürebilecek şirketler arasında yer almaktadır. Bu iki şirket, Brezilya, Arjantin, Avusturalya ve Karadeniz civarında tarımsal üretim zincirlerinde önemli varlık ve faaliyetlere sahiptir (Sippel vd., 2018).

COFCO, 2017 itibariyle ABD’de de doğrudan yatırımlara başlamış ve şirket, bir çiftçi kooperatifi olan Growmark ile ortak olmuştur. Özellikle mısır ve soya fasulyesi konusunda bir merkez olarak Growmark ile Amerika kıtasında faaliyetlerini artırma çabasında olan COFCO, bu yatırımlarında Çin Tarımsal Kalkınma Bankasından da finansman desteği almaktadır (Gooch ve Gale, 2018). COFCO’nun yanında Şangay il yönetiminin mülkiyetinde olan devlet çiftliği konumundaki Bright Foods da önemli dış yatırımlar gerçekleştirmektedir.

Bununla birlikte, Çin varlık fonu CIC de gıda alanında yatırım yapmaktadır. Örneğin 2009 yılında, Noble Agri’nin yüzde 15 hissesini satın alan fon, önceleri tarımla çok fazla ilgilenmezken, 2007-2008 krizi ile birlikte yükselişe geçen bir kurum olarak Çin gıda güvenliği politikasının bir parçası oldu (Sippel vd, 2018).

Elbette sadece bu kurumlar değil, Çin merkezli birçok tarımsal şirket dış yatırımlara yönelmektedir. Tablo 3’te 2013-2017 yılları arasında Çin şirketleri tarafından yapılan en büyük tarımsal satın alma ve birleşme faaliyetleri görülmektedir. Buna göre 2017 yılında ChemChina’nın İsviçre firması Syngenta’yı, Shuanghui’nin ABD’nin Smithfield Foods’u satın alması da büyük yatırımlar olarak dikkat çekicidir.

Tablo 3. Çin şirketleri tarafından gerçekleştirilen bazı büyük dış yatırımlar (satın alma & birleşme)

Yıl	Çin Şirketi	Değer (milyar dolar)	Hisse (%)	Yatırım Yapılan Şirket	Ülke
2017	ChemChina	44	100	Syngenta	İsviçre
2013	Shuanghui	7.1	100	Smithfield Foods	ABD
2013	CIC	2	13	Uralkali	Rusya
2014	COFCO	2	51	Nidera	Hollanda
2012	Bright Foods	1.9	60	Weetabix	Britanya
2014	Bright Foods	1.6	78	Tnuva	İsrail

2014	Legend	1.5	100	Pizza Express	Britanya
------	--------	-----	-----	---------------	----------

Zhang, 2019: 7

Dış yatırımlar bağlamında Çin’in gıda politikasına bakıldığında, ağırlıklı olarak devlet şirketleri tarafından büyük dış yatırımların gerçekleştiği görülmektedir. Neo-merkantilist bir faaliyet olarak değerlendirilebilecek bu gelişmeler ışığında, Çin’in, küresel gıda rejiminin dinamiklerini değiştirebileceği kanısı ortaya çıkmaktadır.

4. Genel Değerlendirme

Uluslararası politik ve iktisadi gelişmelerin gıda sistemine yansımalarını daha iyi analiz edebilmek için kullanılan gıda rejimleri çerçevesinde, neo-liberal gıda rejimi olarak nitelenen, ancak Çin başta olmak üzere neo-merkantilist eğilimler gösteren ülkelerin ağırlığını artırmasıyla ortaya çıkan çok kutupluluk tartışmaları ekseninde neo-liberal karakteristiği tartışılan mevcut gıda rejimi, küresel üretim ağları ve değer zincirlerine, özellikle devlet şirketlerinin eklenmesiyle yeni bir hal aldı.

Küresel ekonomideki ağırlığı giderek artan Çin’in küresel gıda sistemindeki faaliyetlerinin genişlemesi, gıda güvenliği politikası çerçevesinde dış yatırımlarına ağırlık vermesi ve bu yatırımların daha çok satın alma-birleşme, ekilebilir arazi edinme şeklinde olması, Çin tarımsal neo-merkantilizminin görünür unsurları olarak nitelenmektedir.

Bu çerçevede, “ülkeye getirme” ve “dışarıda genişleme” hedeflerine sahip Çin küresel gıda politikası, bu hedefler dahilinde hem artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak hem gıda güvenliğini sağlama almak hem de küresel gıda rejiminde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Gerçekleştirmiş olduğu dış yatırımlar buna önemli bir örnektir.

Çin’in küresel gıda rejimindeki bu hareketleri, mevcut gıda rejiminin niteliğini değiştirmektedir. Neo-liberal gıda rejimi içerisinde neo-merkantilist eğilimlerin artması, mevcut gıda rejiminin bir geçiş aşaması olarak nitelenmesine (örneğin, Belesky ve Lawrence, 2018) neden olmuştur.

Bu açıdan mevcut gıda rejimi, neo-liberal eğilimlerin ve finansallaşma hareketlerinin sürdüğü, diğer yandan neo-merkantilist uygulamaların arttığı bir süreçtir. Dolayısıyla mevcut gıda rejimini bir geçiş aşamasından öte, doğrudan hibrid/karma gıda rejimi şeklinde ifade etmek, süreci anlamak adına daha yararlı olabilir.

Kaynakça

- Belesky, P. & Lawrence, G. (2018). Chinese state capitalism and neomercantilism in the contemporary food regime: contradictions, continuity and change, *The Journal of Peasant Studies*, DOI: 10.1080/03066150.2018.1450242
- Bernstein, Henry (2016) Agrarian political economy and modern world capitalism: the contributions of food regime analysis, *The Journal of Peasant Studies*, 43:3, 611-647, DOI: 10.1080/03066150.2015.1101456
- Çaşkurlu, S. (2012). Türk Tarımının Üçüncü Gıda Rejimine Eklemlenme Süreci. *Mülkiye Dergisi* 36(3), 61-100.
- Duggan, N. & Naarajärvi, T. (2015) China in Global Food Security Governance, *Journal of Contemporary China*, 24:95, 943-960, DOI: 10.1080/10670564.2015.1013381
- Gooch, E. & Gale, F. (2018). China’s Foreign Agriculture Investments. *USDA Economic Information Bulletin*.
- Friedmann, H. & McMichael, P. (1989). Agriculture and the State System: The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 to the Present. *Sociologia Ruralis*, 29,2, 93-117.
- Lin, S. Y. (2017). State Capitalism and Chinese Food Security Governance. *Japanese Journal of Political Science* 18 (1), 106–138. doi:10.1017/S1468109916000335
- McMichael, P. (2009). A food regime genealogy, *Journal of Peasant Studies*, 36:1,139 - 169.
- Sarıöz Gökten, Y. & Gökten, K. (2017). Neoliberal Gıda Rejimi ve Çin’de Gıda Güvencesi: Ekonomi Politik Bir Perspektif. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (2), 11-28.
- Sippel, S. R., Boehme, M. & Gharios, C. (2018). Strategic financialization? The emergence of sovereign wealth funds in the global food system. In *Financialization of Agri-Food Systems: Contested Transformations*. Eds. Hilde Bjorkhaug, André Magnan, Geoffrey Lawrence. Routledge: 62-84.
- Thomas, N. (2013). Going out: China's food security from Southeast Asia, *The Pacific Review*, 26: 5, 531-562, DOI: 10.1080/09512748.2013.842313
- Vadell, J. A. (2019). China in Latin America: South-South Cooperation with Chinese Characteristics. *Latin American Perspectives*, 46(2), 107–125. <https://doi.org/10.1177/0094582X18815511>
- Zhan, S. Zhang, H. & He, D. (2018). China’s flexible overseas food strategy: food trade and agricultural investment between Southeast Asia and China in 1990–2015, *Globalizations*, DOI: 10.1080/14747731.2018.1491688

Şimşek O. (2019), “Çin’in Küresel Gıda Politikası ve Modern Gıda Rejimindeki Rolü”, Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

Zhang, H. (2019). Securing the ‘Rice Bowl’: China and Global Food Security. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-0236-7>

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri¹

Şükrü CİCİOĞLU²

Celal Gökhan ÇİL³

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 01.05.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 28.05.2019

Anahtar Kelimeler: Basel Kriterleri, Basel I Kriterleri, Basel II Kriterleri, Basel III Kriterleri

---

---

¹Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi Şükrü CİCİOĞLU’nun danışmanlığında hazırlanan Türkiye’de Basel Uygulamaları Ve Basel III Kriterleri Çerçevesinde Türk Finansal Sistemi adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, cicioglu@sakarya.edu.tr.

³ Sakarya Üniversitesi İktisat Bölümü öğrencisi

Özet

Dünya’da ve Türkiye’de geçmişten günümüze çoğu kez ekonomik krizler görölmüştür 1929 büyük buhran ve 1974 krizleri ölkelerin bankacılık sektörünü etkilemiş, önemli bankalar iflas durumuna gelmiştir. Bankaları krizlere karşı korumak amacıyla Uluslararası Ödemeler Bankası’na bağlı Bankacılık Düzenlemeleri Ve Gözetim Uygulamaları Komitesi kurulmuştur. Bankacılık Düzenlemeleri Ve Gözetim Uygulamaları Komitesi bankacılık alanında standartlar getirerek, bankaların olası risklere krizlere karşı tedbirli ve güçlü bir yapıda olmalarını amaçlamaktadır. Bankacılık Düzenlemeleri Ve Gözetim Uygulamaları Komitesi güçlü bankacılık için Basel I, Basel II ve Basel III Kriterlerini yayınlamıştır. Basel I, Basel II ve Basel III Kriterleri Türkiye’de de uygulanmıştır. Türkiye’de uygulanan Basel Kriterleri hakkında bilgi vermek ve Basel Kriterlerinin Türk finans sistemine etkilerini incelemektir.

The Effects of Basel Criteria of Basel III criteria applied in Turkey and the Turkish Financial System

Abstract

Many times, past to present in Turkey and the world economic crisis has seen. The Great Depression of 1929 and the 1979 crises have affected the banking sector of the countries, important banks went bankrupt. To protect banks against crises, the Banking Regulation and Supervision Practices Committee was established under the International Payments Bank. The Banking Regulation and Supervision Practices Committee sets standards in the banking sector and aims to ensure that banks have a safe and strong structure against possible risks. The Committee on Banking Regulation and Supervision Practices published Basel I, Basel II and Basel III Criteria for strong banking. Basel I, Basel II and Basel III criteria were applied in Turkey. The aim of this study is; provide information about the Basel Criteria applied in Turkey and the aim of this course is to review the effects of Basel III.

Keywords: Basel Criteria, Basel I Criteria, Basel II Criteria, Basel III Criteria

1. Giriş

Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin finans sektörünü de etkilediği görölmektedir. Finans sektöründe yaşanan kriz, reel sektörü reel sektörde yaşanan kriz, finans sektörünü etkileyebilmektedir. Yaşanan ekonomik krizlerin bankaları etkileyerek iflas durumuna sürüklemesi, bankaların kendilerini krizden koruyacak sağlam temellere dayalı düzenlemelerin varlığını gerektirmiŐtir. Basel Kriterleri bu eksikliği giderme adına çıkarılmıştır. Öncelikle sermaye yeterliliği ile ilgili ölkelere göre değişiklik gösteren sermaye yeterliliği konusunda bir standart sağlamak için Basel I Asgari Sermaye Uzlaşısı yayınlanmıştır. Asgari Sermaye UzlaŐısında sermaye yeterliliği hesaplamasında bir standart oluşturulmuŐ ve üye ölkelerin bankaları bu hesaplama yöntemini kullanmaya baŐlamıŐlardır.

Daha sonraki yıllarda, Basel II Kriterleri yayınlanmıştır. Basel II Kriterleri bir takım değişiklikler getirmiştir. Basel I Kriterlerinde yapılan düzenleme sonrasında sermaye yeterlilik rasyosu hesaplanmasına piyasa riski eklenmiŐ ve Basel II Kriterlerinde bu hesaplama Operasyonel risk kavramı da dahil edilmiştir.

Basel II Kriterleri bankalar tarafından kullanılırken, 2008 yılında küresel finans kriz patlak vermiş ve finans sektöründe büyük kriz yaşanmıştır. Bu krizle birlikte; Basel II Kriterlerinin yetersiz olduğu anlaŐılmıŐ ve Basel III Kriterleri yayınlanmıştır. Basel III Kriterleri ile birtakım yenilikler getirmiştir. Özellikle sermaye yapısı konusunda üzerinde durulmuŐtur. Basel III Kriterleri birtakım yenilikler sağlamış olabilir ancak Basel II Kriterlerini tamamen deđiŐtirmemiŐtir. Basel II Kriterlerinin devamı niteliğindedir.

Türkiye’de 2001 krizi sonrası bankacılık alanında yapılan düzenlemeler sonucunda bankacılık sektörü yüksek düzeyde bir sermaye yeterlilik oranına sahiptir. 2008 yılında yaŐanılan küresel krizden büyük sarsıntı almadan çıkma nedenlerinden birisi yüksek sermaye düzeyidir. Sermaye yeterliliği yanında 2001 krizi sonrası bankacılık sisteminde yapılan güçlendirme çalışmaları da krizi en az etki ile atlattığı olmanın bir diğer nedendir. Bu çalışmada; Türkiye’de uygulanan Basel Kriterleri hakkında bilgiler verilerek, bu kriterlerin Türkiye’de uyum süreci tartıŐılacak ve Basel Kriterlerinin Türk finans sistemine etkileri incelenecektir. Özellikle, Basel III Kriterlerinin Türk finans sistemine etkileri sayısal verilerle somutlaŐtırılacaktır. Bu bağlamda krizlere karşı güçlü bankacılık anlayıŐıyla oluşturulan Basel Kriterlerinin işe yarayıp

yamadığını öğrenmek ve olumlu ya da olumsuz durumlarını tespit etmek çalışmanın temel amacıdır.

2. Literatür Çalışması

“İmam (2010) çalışmasında, Basel düzenlemeleri ve Türk bankacılık sektöründe sermaye yeterliliği rasyosu üzerine bir araştırma yapmıştır. Sermaye yeterliliği rasyosu üzerine yaptığı çalışma sonucunda; 2001 krizi sonrası Türkiye’de bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği konusunda Basel Kriterlerinde belirlenen oranın oldukça üzerinde olduğun sonucunda varmıştır.

Karaarslan (2015) çalışmasında Basel III kriterlerini irdelemiş ve Türkiye’deki bankacılık sistemine olan muhtemel etkileri araştırmıştır. Kararaslan bu çalışmasında; konuyu değerlendirebilecek mevkilerden birisi olan bankacıların görüşlerine yer vermiştir. Çalışmada, Türkiye’de bankacılık sektörünün Basel III kriterlerine adaptesinin kolay olacağı sonucuna varılmıştır.

Topcu (2008) çalışmasında, bankacılıkta risk yönetiminin önemine değinmiştir. Çalışmada risk yönetimi konusu irdelenmiş, kredi riski ve kredi riski ölçme yöntemleri ile sermaye yeterlilik ilişkisi hakkında bilgiler vermiştir.

Külahi, Tiryaki ve Yılmaz (2013) yaptıkları çalışmada, Basel Kriterlerinin Türkiye’de uygulama süreçlerine değinmişlerdir. Yapılan çalışmada Basel kriterlerinin Türkiye’de yasal dayanakları hakkında bilgiler verilmiş, bankaların kriterlere göre ne durumda olduğun üzerinde inceleme yapılmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye’de bankacılık sektörünün Basel kriterlerine uyum sağlamış olduğun görülmüştür.

Erdoğan (2014) tarafından yapılan çalışmada, Basel kriterlerinin bankacılık sektörüne etkisi ve Türkiye’de bankacılık sektörünün Basel kriterlerine olan uyum süreci incelenmiştir. Basel kriterlerinin getirdiği ölçüm yöntemleri bu çalışmada detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Kıraç Ve Akardeniz (2015) yaptığı çalışmada, Basel kriterlerinin Türkiye’deki bankacılık sektörüne yansımaları konusunu incelemiştir. Bu çalışmada; örnek bir banka olarak Vakıfbank seçilerek bu bankanın kriterlere olan uyumu araştırılmıştır.

Cicioğlu Ő. & il. C. G. (2019), “Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri”, Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

Bilge (2011) yaptığı çalışmada risk yönetimi konusunu ele almış ve Basel II kriterlerinin risk yönetimi ile ilgisini incelemiştir.

Geyikçi (2013) yaptığı çalışmada kredi derecelendirme yöntemlerini ve uygulamalarını incelemiş, kredi derecelendirme ile ilgili olarak anket çalışması yapmıştır. Bu anket çalışmasını belirlemiş olduğu yöntemle değerlendirmiştir.

Keleş (2009), Basel kriterlerinin iç kontrol açısından Türk bankacılık sektörüne etkileri ve öneriler adlı çalışmasında, bankaların iç kontrol sistemleri açısından değerlendirme yapmıştır. Çalışmada özellikle iç kontrol sisteminin Basel II kriterleri ile olan bağlantısı kurularak iç kontrol denetim sisteminin bankacılık için önemi konusu ele alınmıştır.

Terzi (2011) yaptığı çalışmada, Basel kriterlerinin Küçük Orta Büyük İşletmeler (KOBİ) kredileri üzerindeki etkilerini araştırmıştır.

3. Basel I Kriterleri

Petrol Krizi sonrası Dünya’da bir ekonomik sıkıntı devam etmekteydi. Özellikle 1980’lere gelindiğinde ekonomilerde büyük gerileme yaşanmaktaydı. Bankalar açısından ise; sermaye yeterlilikleri konusunda büyük problemler yaşanmakta ve sermaye yeterlilikleri azalmaktaydı. Sermaye yeterliliklerindeki azalma bankaları kredi riski konusunda zora sokmaktaydı. Yaşanan bu problemler bankaları uluslararası düzeyde düzenlemeler yapmaya itmiştir. Uluslararası düzenlemeleri yapacak olan bir kurul kurulmuş ve böylece bu kurulun bankacılık alanında belirli kriterler oluşturarak olası krizlere karşı önlemler alınması ve içinde bulunulan problemlerden çıkılması hedeflenmiştir. Bu Kurulun adı Basel Komitesidir. Basel Komitesi, kurulmasının ardından sermaye yeterliliği konusunda belirli standart çalışmaları yapmıştır. Ve bu sermaye ile ilgili ölçüm çalışmaları Basel I Kriterleri olarak yayınlanmıştır. Basel I Kriterlerindeki amaç olası krizlere karşı bankaları güçlendirmektir. Sermaye yeterliliği ile ilgili düzenlemeden kasıt; bankaların ellerinde bulundurmaları gereken sermaye miktarının asgari ne miktarda olması gerekliliğidir. Bu bir tür olası risk hesaplamasıdır. Yani bankalara verecekleri kredileri belirli bir risk analizi yaparak vermeleri gerektiği bildirilmiştir. Verilen kredilerin sermaye olarak ellerinde bir karşılığı bulunması gerekmektedir. (Turgut,2007 s:33)

Basel I Kriterleri 4 bölümden oluşmaktadır. Sermayenin bileşenleri, Standart oran, risk ağırlıkları ve belirli düzenlemeleri içermektedir. Bunlar Şu Şekilde açıklanabilir. *Sermayenin Bileşenleri*: Basel I Kriterlerinde sermaye 2 grupta inceleniştir. Ana Sermaye ve katkı sermayesinden oluşmaktadır.

Risk Ağırlıkları: Risk ağırlıkları ile risk durumları ölçülmeye çalışılmaktadır. Bunu da somutlaştırmak adına birtakım katsayılar verilerek oluşturulmuştur. Burada verilen risk katsayıları ise öneme göre değişmektedir. Yani bilançoda bulunan kalemlere öneme göre katsayı verilmekte ve böylece bu kaleme daha fazla sermayenin ayrılması amaçlanmaktadır. Risk katsayıları ise 4 sınıfa ayrılmıştır. Bu risk grupları %0, %20, %50 ve %100 risk katsayısı olarak belirlenmiştir. Böylece 0’dan 100’e kadar olan katsayılar bir öneme göre değerlendirilmektedir. Örneğin; %100 risk grubuna ait kalemlere bakıldığında özel sektöre verilen kredilerin en başta olduğu görülmektedir. Bu risk grupları incelemekte fayda olabilir. Özellikle; risk gurubuna ait kalemlerin önemi de bu Şekilde gösterilmiş olur. (Altıntaş, 2018:105-107)

Risk grupları Şu Şekildedir:

%0 Risk Grubuna Ait Kalemler:

- 1- Nakit Değerleri
- 2- Ulusal Para Cinsinden Merkezi Hükümet Ve Bankaların Verilen Ulusal Para İle Tahsil Edilecek Borçları
- 3- Ekonomik İş birliği Ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerin Merkezi Hükümetleri İle Merkez Bankalarına Verilen Borçlar İle OECD Üyesi Ülkelerin Hükümetlerince Garanti Altına Alınan Aktif Kalemleri.

%20 Risk Grubuna Ait Kalemler

- 1- Uluslararası Kalkınma Bankalarına Ait Veya Bu Bankaların Garantisi Altında Alınan Aktif Kalemleri
- 2- OECD İçinde Yerleşik Bankalardan Olan Veya bu Bankaların Garantisi Altından Alınan Aktif Kalemleri
- 3- OECD Dışındaki Ülkelerdeki Bankalara Kullandırılan Ve Vadesi 1 Yıl Veya Kısa Vadeli Aktif Kalemleri. Bu madde eleştirilmektedir. Maddede, OECD dışındaki ülkelerin

bankalarına verilen kredilerden sadece 1 yıldan kısa olanları %20 risk ağırlığına tabidir. 1 yıldan uzun olanlar %100 risk ağırlığına sahiptir. Bu da demek oluyor ki, OECD dışındaki ülkelere verilen krediler kısa vadeli olmaktadır. Kısa vadeli krediler OECD dışındaki gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde kısa vadede iyi bir durum yaratsa da, ülkeden çıktığında ekonomiyi kötü anlamda etkilemektedir.

4- OECD İçinde Yer Alan Ülkelerin Yerel Yönetimlerine Verilen Borçlar.

5- Tahsildeki Nakitler

%50 Risk Grubuna Ait Kalemler

1- Teminatı Verilmiş Krediler

2- Tahakkuk Etmiş Gelirler

%100 Risk Grubuna Ait Kalemler

1- Özel Sektöre Verilen Krediler

2- OECD Dışındaki Ülkelere Verilen Uzun Vadeli Krediler

3- OECD Dışındaki Ülkelerin Hükümetlerine Yabancı Para Cinsinden Kullandırılan Krediler

4- Kamuya Ait Ancak Ticari Şirketlere Verilen Krediler

5- Bankaların Kullandıkları Sabit Varlıkları

6- Gayrimenkul Yarımları Ve Diğer Yatırımlar 7- Diğer Bankalardan Sermaye Araçları

Standart Oran: Asgari Sermaye Yeterliliği kavramı ile uluslararası standart oran getirilmiş ve bankalara bu oran üzerinde sermaye belirlemeleri gerekliliği bildirilmiştir. Bunu somutlaştırmak adına üretilen bir formül yayınlanmıştır. Bu oran %8 ve üstü olarak belirlenmiştir. Sermaye Yeterlilik Rasyosu olarak bilinen Cooke Rasyosu da denilen bu formül şu şekildedir:

$$\text{Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski}} = 8$$

Burada Toplam Sermaye kalemi şöyle oluşmaktadır.

I- Ana Sermaye (1. Kuşak) = Ödenmiş Sermaye + Dağıtılmamış Karlar + Yedek Akçeler

- II- Katkı Sermaye (2.Kuşak) = Karşılıklar + İhtiyari Rezervler + Fonlar + Sermaye Benzeri Krediler
- III- 3.Kuşak Sermaye = Sadece Piyasa Riski İçin Kullanılabilen Sermaye Benzeri Krediler
- IV- Sermayeden İndirilen Değerler = Şerefiyeler + Mali İştirakler
- V- Öz Kaynaklar = Ana Sermaye + Katkı Sermaye + 3.Kuşak Sermaye- Sermayeden İndirilen Değerler

Varlıkların Risk Ağırlıkları İse Şu Şekildedir:

- I- Ana Sermaye = %0 Risk Grubu
- II- Katkı Sermaye = %20 Risk Grubu
- III- 3. Kuşak Sermaye = %50 risk Grubu
- IV- Sermayeden İndirilen Değerler = %100 Risk Grubu olarak sıralayabiliriz.

Genişletilmiş Düzenlemeler: Standart Oranın bu şekilde hesaplanması bankalara belirli bir ölçüt getirmiştir. Ancak, daha sonraki yıllarda yaşanan krizler neticesinde; standart oran hesaplamasında birtakım düzenlemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenleme ile birlikte; Sermaye Yeterlilik Rasyosu formülüne piyasa riski de alınmıştır. Daha önceki yıllarda sadece kredi riski olarak ele alınmış ve buna göre hesaplanan standart oran yeniden düzenlenmiştir. Böylece toplam sermaye kredi riski ile piyasa riskinin toplamına oranla ölçülmektedir. (Ay, 2010:57-61)

3.1. Basel I Kriterleri Ve Türkiye

Türkiye’de Basel I Kriterleri 1988 yılında yayınlanmıştır. Ancak Türkiye ülkesel gelişmeler aşamalı olarak geçmiştir. Asgari Sermaye Yeterlilik Oranını 1989 yılı %5, 1990 yılı %6, 1991 yılı %7 ve 1998 yılında ise bu oran %8 olarak belirlenmiş ve uluslararası standartlara uyar hale gelmiştir. Türkiye’de bu kriter 1989 yılına ait 2030 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 3182 sayılı Bankalar Kanunu ve 1995 yılına ait 3182 sayılı Bankalar Kanuna ilişkin 12 sayılı tebliğ ile yasal zemine oturtulmuştur. 1999 yılında 4389 Bankalar Kanunu ile Basel I Kriterleri tam anlamıyla bütün standartlar halinde uygulanmaya başlamıştır. Türkiye uygulanmaya başlayan Basel Kriterleri neticesinde Asgari Sermaye Yeterlilik Oranları şu şekilde incelenebilir: (Külahi, Tiryaki ve Yılmaz, 2013:185-189)

Tablo-1:Yıllara Göre Ortalama Sermaye Yeterlilik Rasyoları

YILLAR	Sermaye Rasyosu Oranları
1988	9,1
1989	9,4
1990	10,1
1991	9,6
1992	8,6
1993	9,3
1994	8,4
1995	8,9
1996	8,9
1997	9,4
1998	9,1

(Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Web sitesi)

Tablo-1’e bakıldığında 1988-1998 yılları arasında Asgari Sermaye Yeterlilik Rasyoları oranları gösterilmektedir. Oranlar incelendiğinde; belirtilen asgari oranın üzerindedir.

3.2. Basel II Kriterleri

Basel I Kriterleri yıllarca uygulanmış ve bu uygulamalar neticesinde belirli sonuçlar elde edilmiştir. Ancak, geçen zaman ve değişen dünya düzeni bu alanda da birtakım yeniliklere gerek duymuştur. Basel I Kriterlerinin bazı noktalarda yetersiz kalması Basel Komitesini yeni bir düzenlemeye yönlendirmiştir. Basel I Kriterinin risk ölçümlerinde eksik kalması bu arayışı daha da hızlandırmıştır. Basel Komitesi, 1999 yılı sonrası birtakım düzenlemelere gitmiştir. Çeşitli tarihlerde taslak metinler hazırlamış ve yayınlamıştır. 2004 yılında Basel II Kriterlerini yayınlamıştır. Basel I Kriterlerinin risk ölçüm duyarlılığında sorunlar yaşanması, OECD ülkelerine has olma şartı, yöntemin tüm bankalarda aynı şekilde uygulanması gibi nedenler Basel II Kriterlerine ihtiyaç olmuştur. Basel II Kriterlerinin Basel I Kriterlerinden birtakım farklılıkları bulunmaktadır. (Yazarkan, 2008: 48-51)

Tablo-2: Basel I- Basel II Kriterlerinin Farkları

Basel I Uzlaşısı	Basel II Uzlaşısı
Tek bir risk ölçüsü ele almaktadır.	Bankalar kendi içlerinde buldukları birtakım yöntemler, denetim metotları bulunmaktadır.
Tek beden kuralı vardır.	Daha iyi risk yönetimi için esneklik getirmekte ve teşvikler bulundurmaktadır.
Risk duyarlılığı daha azdır.	Daha fazla riske duyarlı bir düzenlemedir.

Kaynak: (Yazarkan, 2008:49)

Tablo-2’de görüldüğü üzere; Basel I Ve Basel Kriterlerinin farkları anlatılmıştır. Risk ölçümü, tek beden kuralı ve risk duyarlılığı ile ilgili konular bazı sorunlar getirmiş ve bu sorunlara yönelik yeni bir düzenleme getirilmiştir. Basel II Kriterlerinde risk duyarlılığı yüksek bir düzenleme getirilmesi hedeflenmiş, esneklikler getirmekte ve bankalara yeni denetim yöntemleri getirilmiştir

Basel II Kriterlerinde Tablo-2’de sayılan farklardan başka göz ardı edilmemesi gereken farklar da bulunmaktadır. En büyük yenilik olarak; operasyonel risk kavramı getirilmiştir. Yeni bir takım yapısal blok adı verilen kavramlar getirilmiştir. Özellikle “Operasyonel Risk” kavramı Asgari Sermaye Yeterlilik Rasyosu hesaplamasına eklenmiştir. Operasyonel Riskin tanımını yapacak olursak; bankaların personel, içsel sistemleri ile ilgili yaşanan durumlar ya da dış etkenleri içeren bir kavramdır.

Basel I Ve Basel II Kriterlerinin farklılıkları birimler üzerinden de incelenebilir. Buna göre Tablo-3’de görüldüğü üzere Basel II Kriterleri ile birlikte Basel 1 Kriterlerine yönelik fazlaca değişim bulunmaktadır. Basel II Kriterleri ile birlikte; bankalara risk yönetimi ile ilgili etkin teknikler getirilmiş, operasyonel risk kavramı ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Düzenleyici otoriteler bakımından ise; bilgi ulaşımı konusunda kolaylıklar sağlanmış, cezalandırmada güç artışı sağlanmıştır. Derecelendirme kuruluşları açısından; bu alanda faaliyet gösteren kuruluşlarının sayısı artmıştır. Müşteriler açısından bakılırsa; kredi için derecelendirme sistemi getirilmiştir.

Basel II Kriterlerine de birtakım eleştiriler de bulunmuş ve eksikleri ortaya koyulmuştur. 2007 yılında başlayan ve 2008’de kendini gösteren ABD kaynaklı finansal kriz döneminde eksikliği

olduğu ve krizi önlemede ve atlatmakta eksik kaldığı kimi çevrelerce tartışılmıştır. Özellikle menkul kıymetleştirme konularında büyük eksiklikler görülmüştür. (BDDK, 2012:2)

Tablo-3: Basel I Ve Basel II Kriterlerinin Birimler Üzerinden Farklılıkları

BİRİM	BASEL I UZLAŞISI	BASEL II UZLAŞISI
Bankalar	- Tüm bankalara yönelik aynı standart uygulama	- Risk yönetimi konusunda etkin tekniklerin uygulanması, - Kredi ve operasyonel risk yaklaşımları, - Veri kalitesinin öneminin artması
Düzenleyici Otoriteler	- Daha iyi bilgi ihtiyacı, - Farklı finansal kuruluşlar için farklı otoriteler mevcuttur.	-Motive etme ve cezalandırmada güç artışı, - Daha fazla ve zamanında bilgiye ulaşım
Derecelendirme Kuruluşları	- Az Sayıda kuruluş olduğu için oligopolistik bir yapı oluşmaktadır.	- Para ve sermaye piyasasına katılanların derecelendirme taleplerinin doğurduğu büyüme fırsatı, - Sektöre çok sayıda yeni kuruluşun girmesi
Sermaye Piyasası	- Kredi türevleri ve diğer menkul kıymetleştirmelere yönelik eğilim	- Menkul kıymetleştirme ve türev piyasalarının büyümesi, - Borç piyasasının büyümesi
Müşteriler	- Yüksek dış kaynak gereksinimi	- Kredi alabilmek için derecelendirmeye olan ihtiyaç, - Karlılığın şeffaf olması.

Kaynak:(Torun, 2017:4)

3.3 Basel II Kriterlerinin Blokları

I. Yapısal Blok: Ölçüm yöntemlerini içermektedir.

II. Yapısal Blok: Denetim otoritelerinin işleyişini içermektedir.

III. Yapısal Blok: Piyasa Disiplini ile ilgili konuları içermektedir.

Basel II Kriterleri 3 temel bloktan oluşmaktadır. Şekil-1’de Basel II Uzlaşısının Yapısal Blokları Ve Basel I Uzlaşısı Arasındaki İlişki gösterilmektedir. Basel II Kriterleri Basel Temel İlkelerinden çok farklı bir düzenleme değildir. I. Yapısal Blok Basel Temel İlkelerle kesişmektedir. II. Yapısal Bloğun fazlaca bir kısmı da Temel İlkelerle ilişkilidir. III. Yapısal

Blok ise Temel İlkelerle fazlaca uzak bu ilkelerle fazla benzerliği bulunmamaktadır. (Atiker, 2005: 5)

- *I. Yapısal Blok*: Bu yapısal blokta sayısal ölçümlerden bahsedilmiştir. Daha önce belirtilen Asgari Sermaye Yeterlilik Oranı olarak ifade edilen hesaplama yöntemi burada da kullanılmıştır. Bu oranın hesaplanmasında kullanılan kredi riski ve piyasa riskine operasyonel risk da dahil edilmiştir. Formül şu şekilde oluşturulmuştur:

$$\text{Sermaye Yeterlilik Rasyosu} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski} + \text{Piyasa Riski} + \text{Operasyonel Risk}} = 8$$

Basel II Kriterlerinde Operasyonel Risklerin somutlaştırılması ve sayısallaştırılmasında bir takım ölçüm teknikleri geliştirilmiştir.

Tablo-4: Basel II Kriterlerinde Belirtilen Ölçüm Yöntemleri

Gelişmişlik Düzeyi	Piyasa Riski	Kredi Riski	Operasyonel Risk
Basit	-	Basitleştirilmiş Standart Yaklaşım	Temel Gösterge Yaklaşımı
Orta	Standart Yaklaşım	Standart Yaklaşım	Alternatif Standart Yaklaşım
Gelişmiş	Riske Maruz Değer Yaklaşım	Temel İçsel Derecelendirmeye Dayalı- Gelişmiş İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım	Standart Yaklaşım Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları

Kaynak: (Ay, 2010: 69)

Bu ölçüm yöntemlerine değinmek gerekmektedir. Buradaki ölçüm yöntemleri piyasa riski, kredi riski ve operasyonel riskler ilgili ölçümlerdir. Öncelikle ilk ele alınacak olan ölçüm kredi riski ile ilgili ölçüm yöntemi olacaktır.

- Piyasa Riski İle İlgili Ölçümler

Standart Yaklaşım: Piyasa riski ile ilgili olan bu ölçüm yönteminde kur ve faiz ile ilgili değişkenler de hesaplamalara katılmaktadır.

Riske Maruz Değer: Bir finansal varlığın ya da yatırımın zararını gösterir bir ölçüm yöntemidir.

Standart Yaklaşım Ve Basitleştirilmiş Standart Yaklaşım: Bu ölçüm yönteminde Bağımsız Derecelendirme Kuruluşları tarafından yapılacak olan not sistemi ile bir tür risk incelemesi yapılacaktır.

- Kredi Riski İle İlgili Çözümler

Standart Yaklaşım ve Basit Standart Yaklaşım: Bu ölçüm yönteminde Bağımsız Derecelendirme Kuruluşları tarafından bir not analizi yapılarak belirli kriterlere göre bir risk ölçümü yapılmaktadır. Belirli standart risk ağırlıkları ile ülkeler ve bankalar not sistemi şeklinde değerlendirilmektedir.

- *İçsel Değerlendirme Yaklaşımı:* Bu ölçme yöntemi bankaların riskleri ölçmede kendi iç değerlendirmelerine bırakmaktadır.

- Operasyonel Risk İle İlgili Ölçümler

Temel Gösterge Yaklaşımı: Sermayenin belirli bir oranın operasyonel riske karşı ayrılması yöntemidir.

Standart Yaklaşım: Banka iş alanlarına bölünmekte ve bu bölünen iş alanlarına göre katsayılar verilmekte ve bu katsayılarla hesaplamalar yapılmaktadır.

Alternatif Standart Yaklaşım: Bu ölçüm yöntemi de standart yaklaşım iş kolu gibi bölünmüş iş kollarına göre katsayılarla hesaplama yapılmaktadır.

Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları: Zorunlu bir ölçüm yöntemi olan bu yöntemdir. Asgari sermaye ayrımları konusunda minimize sonuçlar verebilmektedir. (Yayla Ve Kaya, 2005:6-11)

II. Yapısal Blok: Bu blokta denetim otoritelerinin yapısı ve görevleri belirtilmektedir. Denetim otoritelerinin bankalara olan denetimlerinin nasıl yapılması gerektiği bildirilmektedir. Asgari sermaye tutarlarını denetlenmesi ve bu konuda izlenimlerin kontrolünün sağlanmasına yönelik çalışmalar üzerinde durulmaktadır. (Erdoğan, 2014:160-162)

III. Yapısal Blok: Burada daha çok bilgi üzerinde durulmaktadır. Bankalara doğru ve açık bilgi konusunda önem vermeleri gerekliliği bildirilmektedir. Doğru ve açık bilgi ile piyasa disiplininin sağlanması amaçlanmaktadır. Bankaları bilgilerini açıkça belirtmelidir ki olası

krizlere karşı alınabilecek önlemler daha etkili olabilmektedir. Bu nedenle doğru bilginin önemi vurgulanmaktadır. (Ay, 2010: 69-70-BDDK, 2005:6).

3.4. Türkiye’de Basel II Uygulamaları

Türkiye’de Basel II Kriterleri 2006 yılında 26333 sayılı resmi gazetede yayınlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik ile birlikte Basel II Kriterlerinde belirtilen sermaye ölçüm yöntemleri uygulanmaya başlamıştır. 2007 yılında Operasyonel Risk kavramı da ölçümlere eklenmiştir. 2008 yılı ile birlikte tam anlamıyla uygulanmaya başlamıştır. Basel II Kriterlerinin Türkiye’de uygulanması ile etkisine bakmak gerekirse; sermaye yeterlilik rasyolarına bakmakta fayda vardır. Şu Şekilde gösterilebilir:

Tablo-5: Basel II Uzlaşısı Sonrası Sermaye Rasyosu

YILLAR	Sermaye Rasyosu Oranları
2006	22,2
2007	19,1
2008	18,1
2009	20,9
2010	19,2
2011	16,7

(BDDK, İstatistiki Raporlar)

Tablo-5’de görüldüğü üzere Türkiye’de asgari sermaye rasyoları belirlenmiş olan %8 oranının her yıl üzerinde bir eğilim izlemiŐtir. Basel II Kriterlerinin uygulamada olduğu yıllara bakıldığında sermaye yeterlilik rasyoları olumlu bir durum göstermektedir. (Külahi, Tiryaki ve Yılmaz, 2013: 190-191)

3.5. Basel III Kriterleri

2008 Küresel Krizin finansal anlamda başlaması ve bankaların bu krizin baş aktörlerinden olması nedeniyle bankacılık alanında eksikliklerin olduğu ortaya çıkmıştır. YaŐanılan bu kriz döneminde bankacılık alanında düzenlemeler içeren Basel II Kriterleri yürürlükteydi. Basel II Kriterlerinin yürürlükte olduğu bu dönemde finansal anlamda kriz yaşanması ve bankalara olan etkisi nedeniyle Basel II Kriterleri büyük eleŐtiri almıştır. Bu nedenle, bu düzenlemenin yetersiz olduğu yeni bir düzenleme gerekliliği gibi tartışmalar başladı. Ayrıca Basel II Kriterlerinin piyasa riski ölçümünde yetersiz olduğu tartıŐılmaktaydı. (BDDK,2012: Yönetici Özeti Sayfası)

Böylece 2010 yılında finansal anlamda krizlere yönelik, bankacılık sistemini güçlendirme adına küresel krizi iyi okuyarak bu tür krizlerin önüne geçmek amacıyla Basel III Kriterleri çıkarılmıştır.⁹ Basel Kriterleri önceki düzenleme olan Basel II Kriterlerinin tamamen deđiŐi değil aksine onun devamı niteliğindedir. Basel II Uzlaşısının eksiklerinin gidermeye yönelik olan bu düzenleme birtakım yenilikler getirmiştir. Sermayenin niteliği ve niceliği ile ilgili birtakım yenilikler barından bu düzenleme, likidite ile ilgili düzenlemeler, karşı taraf riski hesaplamasındaki değişiklikler, bankacılık ile ilgili yeni kurallar, denetim etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalarını da içermektedir. Basel III Kriterlerinin bir diğer özelliği ise; getirdiği düzenlemelere geçişin hemen değil de yıllara yayması ve böylece ani geçişleri uygulamamış olmasıdır. (Kutlu ve Demirci, 2008:122)

Basel III Kriterlerinin Temel Prensipleri:

Daha Nitelikli Sermaye: Sermaye kalemi bankalar için önemli bir kalemdir. Bunun nedeni, risk değerlendirmelerini, olası krizlere karşı hareket kabiliyetleri olarak sermaye kalemini kullanırlar. Tabii ki sermayenin fazlalığı önemlidir. Özellikle, kriz dönemlerinde daha fazla önem arz etmektedir. Sermayenin fazlalığı yanında Basel III Kriterlerinde yeni bir düzenleme ile birlikte kalite konusu gündeme gelmiştir. Sermayenin niteliğine yönelik çalışmalar neticesinde yeni bir kalem oluşturulmuştur. Bu oluşturulan yeni kaleme Kayıp Karşılama Sermaye adı verilmiştir. Bu oluşturulan sermaye ile daha güçlü bankacılık ve krizlere karşı daha dayanıklı bir bankacılık sağlanabileceği hedeflenmektedir (BDDK, 2010: 2).

Niceliği Artırılmış Sermaye: Basel III Kriterleri ile birlikte sermayenin niceliği artırılmıştır. Çekirdek ve ana sermaye kalemleri artırılmıştır. Uzlaşıda yapılan düzenlemelerle, çekirdek sermaye ve ana sermaye oranları artırılmıştır. Bu duruma göre, çekirdek sermaye oranını %7’ye, ana sermaye oranını ise %10,5 seviyelerine çıkarılmıştır. Bu sermaye oranları önceki uzlaşıda çekirdek sermaye oranını %4,5 ve ana sermaye oranını %8 idi (Gürel, Bulgurcu Ve Demir, 2012: 20-21)

Sermaye Tamponlarının Oluşturulması: Bu kavram diğer basel düzenlemelerinde bulunmamaktadır. Olası risklerin önlenmesine yönelik bir araçtır. Bu kavramın yanında döngüsel sermaye tamponu adı verilen bir diğer sermaye tamponu kavramını oluşturulmuştur. Ek

sermaye tamponları ile birlikte olası krizlere karşı bir tür yedek oyuncu anlamına gelmektedir. İlave sermaye ihtiyacı durumunda kullanılması için getirilen bir araçtır. (Gündoğdu, 2016:461-463).

Kaldıraç Oranı: Bankaların borçlanması konusunda bir sınırlama getirilmesine yönelik bir araçtır. Belirlenmiş olan bu araçla borçlanmanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

$$\text{Kaldıraç Oranı} = \frac{\text{Ana Sermaye}}{\text{Aktifler + Bilanço Dışı Kalemler}} \geq 3$$

Likidite Düzenlemeleri: Bu düzenlemelerle birlikte bankaların likiditelerini güçlü tutma amaçlanmıştır. Burada 2 tane oran bulunmaktadır.

Likidite Karşılama Oranı: Bankalar ellerinde bulunan likit varlıklarının, bankadan 30 gün içinde çıkacak nakit tutarlarını karşılaştırmaları sonucunda elde edecekleri orana göre değerlendirme yapmaları gerekmektedir.

$$\text{Likidite Karşılama Oranı} = \frac{\text{Likit Varlıklar}}{\text{Net Nakit Çıkışları}} > 1$$

Likidite Karşılama Oranı olarak verilen likit varlıkların net nakit çıkışlarına oranı 1’den büyükse olumlu bir durum olduğu belirtilmektedir. . (Gödeş, 2016: 49)

Net İstikrarlı Fonlama Oranı: Bu oranlamada ise; bankaların ellerinde bulundurdukları fon tutarının, bankanın ihtiyacı olduğu fon tutarına bölünmesiyle elde edilen oranın %100’den büyük olması gerekmektedir.

$$\text{Net İstikrarlı Fonlama Oranı} = \frac{\text{Bankanın İstikrarlı Fonlama Tutarı}}{\text{Bankanın İhtiyacı Olan Fonlama Tutarı}} > \%100$$

3.6. Basel Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri

Basel III Kriterleri ile ilgili düzenlemeler Türkiye’de de uygulanması amaçlanmış ve bu amaç doğrultusunda Bankaların Öz kaynaklarına İlişkin yönetmelik” ile “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Eylül 2013 tarihinde yayınlanarak 2014 yılı ile yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemenin diğer düzenlemelerden farkı aşamalı olarak uygulamaya tam olarak girmesidir. Basel III Kriterleri ile birlikte gün geçtikçe gelişen

bankacılık sistemine yönelik yeni düzenlemeler getirilmiş; bankacılık sisteminin olası krizlere karşı korunması amaçlanmıştır.

Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkisini Şu Şekilde ifade edebiliriz. Öncelikle bu etkiyi somutlaştırmak adına Basel III Kriterleri öncesi ve sonrası bankaların öz kaynak dağılımları incelenecektir.

Tablo-6: 2010 ve 2014 Yılları Arası Öz Kaynak Kalemleri

Öz Kaynak Kalemleri (milyon tı)	2010	Oran	2014	Oran
1-Ana Sermaye (I+II+III)	113.055.045	%91,2	199.629.000	%84,9
-Ödenmiş Sermaye (I)	46.297.649	%37,3	59.715.000	%25,3
-Yedek akçeler (II)	62.430.683	%50,4	134.393.000	%57,1
-Diğer (III)	4.326.713	%3,5	5.521.000	%2,3
2-Katkı Sermaye	12.320.900	%9,9	36.567.000	%15,5
3-Üçüncü Kuşak Sermaye	0	0	0	0
4-Sermayeden İndirilen Değer-	1.392.234	%1,1	1.084.000	%0,4
Toplam Öz Kaynak (1+2+3-4)	123.983.711	%100	235.112.000	%100

Kaynak: BDDK, 2010:11 ve 2014:32

Tablo-6’da 2010 ve 2014 yıllarında öz kaynak kalemini oluŐtıran rakamları görebilmekteyiz. Türkiye Üçüncü Kuşak Sermaye Kalemini kullanmamıŐ ve zaten Basel III Kriterlerinde de bu kalem çıkarılmıştır. Burada incelemede önem verilmesi gereken detay öz kaynak kalemi %91 oranında ana sermayeden ve %9 oranında katkı sermayeden oluşmaktadır. Ana sermaye ise %37 ödenmiş sermayeden, %50 oranında yedek akçelerden oluŐuđu görülmektedir. 2014 yılında ise öz kaynak kalemi %84 oranında ana sermayeden ve %15 oranında katkı sermayeden oluşmaktadır. Ana sermaye ise %25 ödenmiş sermayeden, %57 oranında yedek akçelerden oluŐuđu görülmektedir. Bu oranlar bankacılık sektöründe olumlu sermaye yapısı olduğunu göstermektedir. Görüldüğu üzere Türkiye’de yaşanmış 2001 krizi sonrası bankacılık sistemine alınmış olan önlemler ve düzenlemeler sonrası bankacılık sistemi güçlenmiŐ ve Basel Kriterleri gözle görüldüğer değişiklikler yaratmamıŐtır.

Diğer bir inceleme yapılabilecek konu ise Basel Kriterlerinin en başından beri üzerinde durduğu Asgari Sermaye Yeterlilik Rasyolarıdır. Sermaye yeterlilik rasyolarına bakılarak Türkiye’de bankaların olası risklere karşı hangi durumda olduğunu ve basel kriterleri çerçevesinde uyumunu görebiliriz.

Tablo-7: Kamu-Yerli-Yabancı Bankaların Yıllara Göre Sermaye Yeterlilik Oranları

Yıl	KAMU	YERLİ ÖZEL	YABANCI	TÜM SEKTÖR
2010	16,73	18,17	17,25	%19,2
2011	16,74	15,31	16,86	%16,7
2012	17,20	17,10	17,67	%18.1
2013	13,50	14,80	15,50	%15.4
2014	18,17	15,41	15,96	%16.4
2015	16,77	14,66	15,56	%15.6
2016	15,76	14,51	16,80	%15.5
2017	17,41	17,26	24,40	%16.8

(Kaynak: BDDK, web sitesi, Temel Göstergeler Raporu Sayfası)

Tablo-7’de görüldüğu üzere kamu ve yerli-özel bankaların sermaye yeterlilik rasyoları hemen hemen birbirine yakındır. Yabancı bankaların sermaye yeterlilik rasyoları ise daha yüksek seviyede bir eğilim izlemiştir. Basel III Uzlaşısı sonrasında Çekirdek Sermaye kalemini incelemekte fayda bulunmaktadır. Buna göre, sermaye yeterliliği rasyosu gibi bir asgari çekirdek sermaye rasyosu da belirlenmiştir. 2015 yılı ile birlikte bu asgari çekirdek sermaye rasyosu %4,5 olarak belirlenmiştir. Bu oran 2014-2018 yılları arasında ortalama %13,76 civarında bir eğilim izlemiştir. Bu orana da bakıldığında, belirlenmiş olan %4,5 asgari oranın üzerinde bir görünümde olduğu anlaşılmaktadır.

Basel III Kriterleri, Türk bankalarının işleyişinde çok fazla değişiklik yaratmamıştır. Sermaye yeterlilik rasyolarına bakıldığında bu açıkça anlaşılmaktadır. (Kaya ve Torun, 2018: 65-68).

4. Sonuç

Basel I Kriterleri 1982’de yayınlanmıştır. Asgari sermaye yeterliliği ile ilgili düzenlemeler içeren Basel I Kriterleri ile bankaların olası risklere karşı ayırmaları gereken sermaye oranını

%8 ve üstü olarak belirlemiştir. Belirlenen %8 oranının altında sermaye yeterliliğinin bankaları olası krizlerde sıkıntıya düşürebileceği bildirilmiştir. Basel I Kriterlerinin risk duyarlılığının düşük olduğu, tek bir risk ölçüm yöntemi kullandığı ve kulüp üye kuralının işlemediği gibi durumlar nedeniyle Basel I Kriterleri eleştirilmiştir ve yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur.

2006 yılında Basel II Standartları yayınlanmıştır. Basel II Kriterlerinde risk ölçümlerinde yeni birtakım kavramlar kullanmıştır. Risklerin hesaplanmasında kredi ve piyasa riski kullanılırken bunların yanına operasyonel risk kavramı da eklenmiştir. Basel II Kriterleri için risklere daha duyarlı bir düzenleme denilebilir.

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz tüm dünyayı etkilemiştir. Özellikle bankacılık alanında büyük sarsıntılar yaşanmış ve bazı önemli bankalar iflas eğiğine gelmiştir. Bu dönemde kullanılan yürürlükte olan Basel II Kriterleri eleştirilmeye başlanmıştır. Kriz sonrası yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş ve Basel III Kriterleri yayınlanmıştır.

Basel III Kriterleri ile birlikte yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Sermayenin miktarının ve kalitesinin artırılması, kaldıraç oranının oluşturulması, likidite ile ilgili düzenlemeler ve döngüsel sermaye tamponlarının oluşturulması belirtilen yeniliklerdir.

Basel III Kriterlerinin Türk finans sistemine etkisine değinmek gerekirse; Basel III Kriterlerinin yürürlükte olduğu dönemde sermaye yeterlilik oranı asgari oranın üzerindedir. Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların öz kaynaklarını oluşturan ödenmiş sermaye, kâr yedekleri ve dağıtılmamış kâr gibi kalemlerin yüksek oranda oluşu Basel III Kriterlerinin nitelikli sermaye prensibine uygun olduğunu göstermektedir.

Cicioğlu Ő. & il. C. G. (2019), “Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri”, Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

KAYNAKÇA

Altıntaş, A. (2018). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği*. Gözden geçirilmiş baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, ss:105-107.

Atiker, M. (2005). *Basel I-Basel II*, Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi Bilgi Raporu, 41(8), ss:5.

Ay, İ. C. (2010). *Basel Kriterleri Çerçevesinde Türk Finans Ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Düzenlenmesi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, ss:57-61.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2005). *10 Soruda Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı Basel II*. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_38.pdf. (Erişim Tarihi: 02.05.2019), ss:5.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2010). *Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu*.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2012). *Sorularla Basel 2,5 Düzenlemesi*. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_39.pdf, (Erişim Tarihi:02.05.2019), ss:2.

Bilge, G. (2011) *Bankalar Açısından Risk Yönetimin Önemi ve Basel II Sürecinin Risk Yönetimi Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi

Erdoğan, A, (2014). *Basel Kriterlerinin Bankacılık Sektörüne Etkisi Ve Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Basel Kriterlerine Uyum Süreci*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 16(16), ss:160-162.

Gündoğdu, A. (2016). *Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri*. I.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, ss:461-463.

Gödeş, M. (2016). *Basel III Kriterlerinin Katılım Bankacılığına Etkileri: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. ss:49.

- Cicioğlu Ő. & il. C. G. (2019), “Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri”, Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)
- Geyikçi U. (2013). B. *Basel Kriterleri erevesinde Kredi Derecelendirme Model Önerisi*. Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi.
- İmam, M. (2018). *Basel Düzenlemeleri Ve Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yeterliliği Rasyosuna Etkisi Üzerine Bir alıŐma*. Yüksek Lisans Tezi. BaŐkent Üniversitesi.
- Karaarslan, E. (2015). *Basel Kriterleri Ve Basel III’ün Türk Bankacılık sistemine Muhtemel Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kaya M. Ve Torun R. (2018). *Basel III Uzlaşısının Getirdikleri Ve Sürecin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), ss. 45-65.
- Keleş, A. (2009) *Basel Kriterlerinin iç Kontrol Açısından Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Kıraç F. Ve Akardeniz, E. (2015). *Basel Kriterlerinin Türkiye’deki Bankacılık Sektörüne Yansımaları: T. Vakıflar Bankası Örneği*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 3(12).
- Kutlu H. Ve Demirci S. (2008). *Kapsamlı Bir Risk Yönetimi Düzenlemesi: Basel II Ve Kobilere Muhtemel Etkisi*. Muhasebe Ve Finans Dergisi, Sayı:40, Ekim, ss: 122.
- Külahi E, Tiryaki G, Yılmaz A. (2013). *Türkiye’de Basel I,II,III Kurallarına Uyum Süreci*. Marmara Üniversitesi S.B.E Öneri Dergisi, 19(40), ss:189.
- Terzi, T. (2011). *Basel Kriterlerinin KOBİ Kredileri Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi.
- Turgut, A. (2007). *Bankalar Ve Kobi’ler İçin Dönüm Noktası: Basel II Standartları*. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Aralık 2007 Sayısı, ss: 33.
- Topcu, N. (2008). *Bankalarda Risk Yönetimi: Basel I, Basel II Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi.

Cicioğlu Ő. & il. C. G. (2019), “Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sistemine Etkileri”, Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

Torun, M. (2017). *Basel II Uygulamalarının Bankacılık Sektörüne Etkileri*, Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), ss:4.

Yayla M. ve Türker K (2005). *Basel- II Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci*. BDDK Araştırma Dairesi Çalışma Raporları, No:2005(3), ss:6-11.

Yazarkan H. (2008). *Basel Kriterleri Ve Basel II’nin Türk Bankacılık Sistemine Muhtemel Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, ss:48-51.

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı: Türkiye Örneği¹

Zehra Doğan ÇALIŞKAN²

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 29.04.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 11.06.2019

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırımlar, iş yapma kolaylığı endeksi, Granger nedensellik analizi.

¹ Bu çalışma 17-19 Nisan AICOSS Kongresinde sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gerede Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,

Özet

Dünya Bankasının 2003 yılından beri yayınladığı iş yapma kolaylığı endeksi raporları iş hayatını etkileyen düzenlemelerle ilgili sunduğu sayısal veriler yoluyla yatırım ortamının genel görünümü hakkında fikir sunmaktadır. Bu bağlamda raporlarda yer alan başlıklar ile yatırım ortamı arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Yatırım ortamının iyileşmesi, yabancı yatırımcıların yatırım yapma isteğini artırmakta; aynı zamanda üretim ve istihdamın artışı ile milli gelirin büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle iş yapma kolaylığı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında güçlü bir ilişki olduğu tahmin edilmektedir. Bu amaçla çalışmada Granger nedensellik analizi kullanılarak, Türkiye için 2003-2018 dönemi için, iş yapma kolaylığı endeksi ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilişki kurulmuştur. Çalışma sonucunda iş yapma kolaylığından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Foreign Direct Investment and Doing Business: The Case of Turkey

Abstract

The World Bank's business ease index reports, which have been published since 2003, provide insight into the regulations affecting business life. Ease of doing business index reports provides information about the overall view of the investment environment through numerical data. In this context, it is possible to mention between the content of the reports and the investment environment. Improving the investment environment increases the willingness of foreign investors to invest; it also plays an important role in the growth of national income with the increase in production and employment. Therefore, it is estimated that there is a strong relationship between ease of doing business and foreign direct investment. For this purpose, the relationship between ease of doing business and foreign direct investments has been established. The study was used in the Granger causality analysis for the period 2003-2018 in Turkey. As a result of the study, a one-way causality relationship from foreign companies to foreign direct investments has been observed.

Key Words: Foreign direct investment, ease of doing business, Granger Casuality Test.

1. Giriş

2003 yılından beri Dünya Bankası tarafından yayınlanan iş yapabilirlik endeksi (doing business) raporları ülkelerin yatırım ortamını etkileyebilecek şirket kuruluşu, vergi politikaları, istihdam, lisans alma süreci, yatırımcıların korunması gibi çeşitli göstergeleri temel alarak karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmakta ve yatırım ortamının genel görünümünü sunmaktadır. Raporda, bir işletmeyi kurma ve devam ettirme konularında devletin koyduğu şartları yerine getirme, ülkeler arası ticaret, vergi ödeme ve bir işletmeyi kapatma gibi işlemlerin süre ve maliyetleri ortaya konulmaktadır. İş yapabilirlik endeksi şu başlıklardan oluşmaktadır:

- İşe başlama işlemleri,
- İnşaat izinlerinin alınması işlemleri,
- Elektrik bağlatma işlemleri,
- Tapu siciline kayıt işlemleri,
- Kredi alma işlemleri,
- Azınlık pay sahibi yatırımcılarının korunması işlemleri,
- Vergilerin ödenmesi işlemleri,
- Sınır ötesi ticaret işlemleri,
- Sözleşmelerin uygulanması işlemleri,
- İflasın çözümü işlemleri
- İstihdam mevzuatının esnekliği ve iş kalitesinin özellikleri

Yatırım ortamının uygunluğunu ölçen endeksler sadece yerel girişimciler için değil yabancı girişimciler için de önemli bir göstergedir. Bu göstergeler aracılığı ile yatırım kararı alan yerli ve yabancı yatırımcılar istihdamı ve büyümeyi etkilemektedir. Bu bakımdan iş yapma kolaylığı endeksinin bir diğer deyişle yatırım ortamının uygunluğunun doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin ne olduğunu belirlemek yatırım ortamının olumsuz koşullarının azaltılması bakımından önem arz etmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça önemlidir. Gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir büyümenin sağlanması, gelişmekte olan ülkelere ise istihdam ve katma değer ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın başlatılması ile devamlılığı açısından önemlidir. Bu nedenle ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekebilmek için politikalar üretmek, var olan sorunları çözümleyici tedbirler almak gibi yöntemler izlerler. Bu bağlamda çalışmada Türkiye için 2003-2018 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve iş yapma kolaylığı endeksi arasında ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Beklenti iş yapma kolaylığı endeksi değerleri iyileştikçe diğer bir ifade ile yatırım ortamı iyileştikçe doğrudan yabancı yatırımların artması yönündedir.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür Özeti

Literatürde yapılan çalışmalarda iş yapma kolaylığının doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde etkilediği bulgulanmıştır. Ancak literatüre göre bu etki gelişmekte olan ülkelere daha fazla hissedilmektedir. Literatüre göre alt gelir grubundaki ülkelere yatırım altyapısının yetersizliği, üst gelir grubundaki ülkelere yolsuzluk ve zaten ticarete yoğun entegre olunması gibi nedenlerle doğrudan yabancı yatırımların etkisi fazla hissedilememektedir. Literatürün bu bakış açısından hareketle Türkiye yatırım ortamını iyileştirdiği ölçüde doğrudan yabancı yatırımların büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi daha fazla hissedilebilecektir.

Jayasuriya (2011) dinamik panel analizini kullandıkları çalışmalarında orta gelir seviyesindeki ülkeler için 2006-2009 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve iş yapma kolaylığı endeksi arasında ilişki kurmuştur. Analiz sonucunda iş yapma kolaylığı iyileştikçe doğrudan yabancı yatırımların arttığı bulgulanmıştır.

Bayraktar (2013) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ile yatırım ortamını etkileyen iş yapma kolaylığı ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada 2004-2010 yılları arasında gelişmiş ülkelere doğru yatırımların kayma nedenleri, iş yapma kolaylığı ile yabancı yatırımların çekiciliği konuları araştırılmıştır. Sonuç olarak iş yapma kolaylığı ile gelişmekte olan ülkelere yatırım ortamı çekiciliği (yatırım kolaylığı) arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Corcoran ve Gillanders (2013) çalışmasında 2004-2009 dönemi için iş yapma kolaylığı endeksi ile yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında OECD verilerine göre orta gelir grubundaki ülkelerde iş yapma kolaylığı arttıkça yabancı yatırımlar artmakta iken bu durum düşük ve alt gelir grubundaki ülkeler için geçerli olmamaktadır.

Bobenic-Hintosova ve Kubikova ve Rucinsky (2016) çalışmasında 2005-2015 dönemi için merkez Avrupa ülkelerinde iş ortamının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olup olmadığını incelemiştir. Analiz sonucunda yatırım ortamının kolaylığının yatırım girişleri için önemli olduğu ancak fazla küreselleşmiş merkez Avrupa ülkeleri için bu durumun geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

MogesEbero ve Begum (2016) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ile iş yapma kolaylığı arasındaki ilişkiyi Etiyopya için araştırmışlardır. Buna göre 2004-2014 yıllarında Etiyopya’da doğrudan yabancı yatırımlar ile iş yapma kolaylığı bileşenleri arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Mastar-Özcan ve Kayalidere (2017) çalışmasında Türkiye için Onuncu Kalkınma planının yatırım ortamının iyileştirilmesi amacına uygun olarak iş yapma endeksine göre yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik çalışmalar değerlendirilmiştir.

Nangpiire ve Rodrigues ve Adam (2018) çalışmasında Sahra altı Afrika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile iş yapma kolaylığı ilişkisini incelemiştir. Genişletilmiş en küçük kareler yönteminin uygulandığı çalışmada 44 Sahra altı Afrika ülkesi için iş yapma kolaylığı arttıkça 0,56 oranında yatırımların arttığı bulunmuştur.

Hassain vd. (2018) çalışmasında iş yapma kolaylığının işe başlama işlemleri, inşaat izinlerinin alınması işlemleri, elektrik bağlatma işlemleri, tapu siciline kayıt işlemleri, kredi alma işlemleri alt göstergeleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında 177 ülke için en küçük kareler yöntemi ile analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile tapu siciline kayıt işlemleri, kredi alma işlemleri ile negatif, işe başlama işlemleri, inşaat izinlerinin alınması işlemleri ile arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

3. Veri seti ve Yöntem

Çalışmada Türkiye için 2003-2018 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve iş yapma kolaylığı endeksi arasında ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla birim kök, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye için cari dolar kuru üzerinden net girişler şeklinde Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. İş yapma kolaylığı verileri de yine dünya bankasının her yıl yayınladığı iş yapma kolaylığı (Doing Business) raporlarından elde edilmiştir.

4. Analiz Sonuçları

Çalışmada Türkiye'nin 2003-2018 yılları arasında Doğrudan Yabancı Yatırımları Miktarı ile İş Yapma Kolaylığı endeksi değerlerinin durağan olup olmadıkları Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testine göre araştırılmış, iki değişkeninde düzey değerlerinde durağan olmadıkları ancak sabit ve trendli model kullanılıp ilk farkları alındığında yüzde 5 önem seviyesinde durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Tablo 1'de durağanlık testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 1. KPSS Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler		Düzye değerleri (Sabit ve Trendli)	Birinci Fark Değerleri (Sabit ve Trendli)
DYY	KPSS Statistic	0.127050	0.160644**
	% 1		0.216000
	% 5		0.146000
	%10		0.119000
İş yapma Kolaylığı	KPSS Statistic	0.122884	0.178340**
	% 1		0.216000
	% 5		0.146000
	%10		0.119000

Değişkenlerin benzer şoklardan etkilenip etkilenmedikleri hususu Johansen Eş Bütünleşme testi yardımıyla araştırılmıştır. Tablo 2'de Johansen eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre elde edilen bulgular 0,05 önem seviyesinde bir adet eş bütünleşik eşitlik bulunduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.

Tablo 2. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotezler		İz İstatistiği Değerleri				Maksimum Öz Değer İstatistikleri			
H ₀	H ₁	Öz değer	Test istatistiği	0,05 Kritik değer	Olasılık (p)	Öz değer	Test istatistiği	0,05 Kritik değer	Olasılık (p)
r=0	r≥1	0.773136	22.85596	15.49471	0.0033	0.773136	20.76765	14.26460	0.0041
r≤1	r≥2	0.138573	2.088311	3.841466	0.1484	0.138573	2.088311	3.841466	0.1484

Tablo 3’de değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için yapılan Granger Nedensellik testi sonuçları görülmektedir. Buna göre, iş yapma kolaylığı endeksinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur.

Tablo 3. Granger Nedensellik Sonuçları (1 Gecikmeli Model)

H ₀ Hipotezi	n	F-İstatistiği	Olasılık
KOLAYLIK, DYY’ın Granger nedeni değildir.	15	4.88774	0.0472
DYY, KOLAYLIK’ın Granger Nedeni değildir.		0.37862	0.5498

5.Sonuç

Doğrudan yabancı yatırımlar, kaynağı ve altyapısı yetersiz olan ülkelerde büyümenin tetikleyicisi olabilir. Bu bağlamda iş yapma ortamının şeffaf, kolay ve çözüme yönelik tedbirler alıyor olması doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi için önem arz etmektedir. Bu bakış açısında hareketle çalışmada Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar ile iş yapma kolaylığı arasındaki ilişki test edilmiştir. Analiz sonucunda iş yapma kolaylığından yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik keşfedilmiştir. Bu bulgu teorik beklentiye uygun ve mevcut literatür ile uyuşan niteliktedir. Öte yandan henüz Türkiye için bu alanda literatürde ampirik çalışma mevcut olmadığından çalışma bu alana katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte iş yapma kolaylığı endeksinin henüz 2003 yılında yayımlanmaya başlamış olması gelecekte farklı testler ile farklı politika önerilerinin ortaya konulabileceğini göstermektedir. Mevcut veri ile yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ve iş yapma kolaylığı arasında eşbütünleşik ve tek yönlü bir nedensellik bulgulanmıştır.

Kaynakça

- Bayraktar, N. (2013). Foreign Direct Investment and Investment Climate, International Conference on Applied Economics (ICOAE) 2013, Procedia Economics and Finance, 83 – 92.
- Bobenic-Hintosova, A. ve Kubikova, Z. ve Rucinsky, R. (2016). Does Quality Of Business Environment Influence Foreign Direct Investment Inflows? A Case Of Central European Countries, Central European Journal Of Management 3(1), 5-13, Available from: <https://journals.muni.cz/cejm/index>.
- Corcoran, A. ve Gillanders, R.(2013). Foreign Direct Investment and The Ease of Doing Business, No 201219, pp. 1-24, Working Papers from School of Economics, University College Dublin, Available from: <https://econpapers.repec.org/paper/ucnwpaper/201219.htm>
- Hossain, M.T. ve Hassan, Z. ve Shafiq, S. ve Basit A. (2018) Ease of Doing Business and Its Impact on Inward FDI, Indonesian Journal of Management and Business Economics, 1(1), 52-65, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3219641.
- Jayasuriya, D. (2011). Improvements in the World Bank's Ease of Doing Business Rankings: Do They Translate into Greater Foreign Direct Investment Inflows? World Bank Policy Research Working Paper No. 5787. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1923545>.
- Master Özcan, P. ve Kayalıdere, G. (2017) Türkiye’de İş Ve Yatırım Ortamının Dünya İş Yapma Endeksine Göre Değerlendirilmesi, Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR) 2017 Vol:4 Issue:5 pp:819-825.
- MogesEbero, E. ve Begum, M. (2016). The Desirability Of Doing Business And Flow Of Foreign Direct Investment Nexus: The Case of Ethiopia, International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET), Volume: 03 Issue: 05, <https://www.irjet.net/archives/V3/i5/IRJET-V3I5421.pdf>
- Nangpiire, C. ve Rodrigues, R.G. ve Adam, I.O. (2018). Ease Of Doing Business And Foreign Direct Investment Inflow Among Sub-Sahara African Countries, International Journal of Business and Emerging Markets, Vol. 10, No. 3, 2018, ss.289-315.

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği

Ahmet KAMACI¹

Hazal KILIÇ²

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 01.04.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 15.06.2019

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamaları, ekonomik büyüme, işsizlik, nedensellik analizi.

---

¹ Dr.Öğr. Üyesi; Bartın Üniversitesi İİBF İktisat, akamaci@bartin.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi İİBF İktisat, hazalkilic58@gmail.com

Özet

Liberalleşen dünyada kamu kesiminin ağırlığı azalsa da halen önemini korumaktadır. Kamu harcamaları, ekonomik büyüme ve işsizlik gibi makroekonomik değişkenleri etkilemektedir. Gerek Wagner ve Keynes hipotezlerinde gerek Klasik yaklaşımda bu etkiler belirlenmiştir. Bu doğrultuda, bu çalışmada 17 OECD ülkesinde 1996-2015 dönemi için kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi panel veri analiziyle test edilmiştir. Bu kapsamda serilere panel birim kök testleri uygulanmıştır. Seviyesinde durağan çıkan serilere panel nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan nedensellik analizinde kamu harcamaları ile büyüme ve işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Çıkan bu sonuçlar Wagner ve Keynes hipotezlerini doğrulamaktadır.

The Impact of Public Expenditures on Economic Growth and Unemployment: The OECD Countries Example

Abstract

Even if the weight of the public sector is reduced in the liberalized world, it still maintains its importance. Public expenditures affect macroeconomic variables such as economic growth and unemployment. Both the Wagner and Keynes hypotheses and the Classical approach have identified these effects. Accordingly, in this study, the impact of public expenditures on economic growth and unemployment for the period 1996-2015 in 17 OECD countries was tested by panel data analysis. In this context panel unit root tests have been applied on the series. Panel wise causality test was applied to the series which were stationary at the level. In the analysis of causality made, a bi-directional causality among public spending and growth and unemployment has been determined. These results confirm the Wagner and Keynes hypotheses.

Key words: Public expenditures, economic growth, unemployment, causality analysis.

1.Giriş

1929 Büyük Buhranından sonra kamu harcamalarındaki artışlar nedeniyle bu konuyla ilgili çalışmaların sayısı giderek artmış ve birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Keynes, 1929 ekonomik krizini efektif talep yetersizliğine bağlamaktaydı ve bunun için de toplam talebi arttırıcı politikalar çerçevesinde kamu harcamalarının arttırılmasını öngörmekteydi. 2.Dünya Savaşından sonra da devletin aktif olarak uygulayacağı para ve maliye politikalarının önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Yaşanan stagflasyonla beraber devlet müdahalesi tartışılır hale geldi ve kamunun ağırlığı azalmıştır. 1980’lerin sonrasında ise, liberalleşmeyle beraber kamu sektörünün ekonomideki payının azaltılması gereği vurgulanmış fakat bu dönemden sonra kamu harcamalarında önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır. Günümüzde yaşanan liberalleşme süreciyle beraber piyasa ekonomisi aracılığıyla refah artışı öngörülse de kamu harcamalarındaki artış yine devam etmiştir. Ancak toplumsal refah artışının yanında ekonomik refah da önemlidir. Ekonomik refahın sağlanabilmesi için de tam istihdama yaklaşılması ve işsizliğin azaltılması temel göstergelerdendir.

Kamu sektörü ekonominin motor gücüdür. Yatırımlar vasıtasıyla büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için kamu sektörünün rolü çok önemlidir (Ram, 1986:191). Gelişmiş ülkelerde kamu kesiminin ağırlığı azalarak özel sektör aracılığıyla büyüme ve istihdam politikaları öngörülürken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde birçok mal ve hizmet kamu kesimi tarafından sunulmakta ve kamunun ağırlığı devam etmektedir.

Kamu harcamalarının büyümeye etkisi akademik literatürde Wagner ve Keynes Yaklaşımı olarak 2 perspektifte incelenmektedir. Wagner Kanununda, ekonomik büyümedeki artış kamu harcamalarını arttırmakta ve nedenselliğin yönü büyümeden kamu harcamalarına doğrudur. Keynes Yaklaşımında ise, kamu harcamalarındaki artış çarpan etkisiyle ekonomik büyümeyi arttırmakta ve nedenselliğin yönü kamu harcamalarından büyümeye doğrudur. Kamu harcamaları ile işsizlik ilişkisinde de Klasik Yaklaşım ve Keynesyen Yaklaşım olarak iki görüş bulunmaktadır. Klasik yaklaşımda, kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi azaltarak işsizliği arttırdığı; Keynesyen yaklaşımda ise, kamu harcamalarındaki artışın işsizliği azaltacağı savunulmaktadır.

Bu çalışmada temel amaç, kamu harcamalarının büyüme ve işsizliğe etkilerini panel veri analiziyle incelemektir. Bu kapsamda, bu çalışmada ilk olarak kamu harcamaları, büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki Wagner ve Keynesyen Yaklaşım temelinde ele alınmış, sonrasında konuyla ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonrasında analiz kapsamındaki OECD ülkeleri ve Türkiye’ye ait kamu harcamalarının boyutu belirlenerek, 17 OECD ülkesinde 1996-2015 dönemine ait veriler panel veri analiziyle test edilmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak değişkenlerin durağanlığının tespiti için panel birim kök testleri uygulanmış, daha sonra ise panel nedensellik testi çerçevesinde ilişkinin yönü belirlenmiştir.

2.Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Ekonomik büyüme belirli bir zaman içinde milli gelirden oluşan reel artış anlamına gelmektedir. Klasik büyüme teorisi, geçici bir büyüme öngördüğünden dolayı Solow’un öncülüğündeki Neoklasik büyüme modeli ön plana çıkmıştır. Ancak Neo-Klasik model, teknolojiyi dışsal kabul ettiği için yetersiz kalmış ve bu kapsamda 1980’lerden sonra içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır.

İçsel büyüme modellerinin ortak özelliği, faktörlerin artan getiriye sahip olmasıdır. Barro, içsel büyüme modellerini, üretimi ve faydaları etkileyen vergilendirilmiş kamu harcamalarını içerecek şekilde genişletmiştir. Böylece verimli kamu harcamalarının tasarrufları ve ekonomik büyümeyi arttırdığını, ancak daha sonra büyümeyi azalttığını savunmaktadır (Barro, 1990:103-104). Easterly ve Rebelo ise, gelişme seviyesi ile mali yapı arasındaki güçlü yapıya işaret etmiştir. Nedenselliğin kamu altyapı yatırımlarından büyümeye doğru olduğunu savunmuş vergilendirmenin etkilerinin ampirik olarak izole edilmesinin zorluğuna vurgu yapmıştır (Easterly ve Rebelo, 1993:1).

Kamu harcamaları ve büyüme ilişkisi 1929 ekonomik krizinden sonra oldukça önem kazanmıştır ve bu konuyla ilgili ele alan çalışmaların sayısı 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra giderek artmıştır. 1929 krizinden sonra Keynesyen politikalar çerçevesinde uygulanan devlet müdahaleciliği ve bu çerçevede maliye politikasının önemli bir aracı olan kamu harcamalarının artması sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlamıştır. Artan kamu harcamaları efektif talep

yetersizliğini ortadan kaldırarak üretimi ve istihdamı arttırmış ve çarpan etkisiyle ekonomik büyüme artmıştır.

Literatürde kamu harcamaları ve büyüme ilişkisi Adolph Wagner’in öncülüğündeki Wagner Kanunu ve John Maynard Keynes doğrultusundaki Keynesyen yaklaşım olarak iki yaklaşımla ele alınmaktadır.

Wagner’in 1883’te yaptığı çalışma kamu harcamaları ile büyüme arasındaki ilk özgün çalışmadır. Wagner, kamu harcamalarındaki artışın tesadüfi olmadığını, büyümedeki değişime karşı oldukça hassas olduğunu savunmuştur. Milli gelir artışı kamusal faaliyetlerinin kapsamının geliştirerek kamu harcamalarının artmasına sebep olacaktır (Oktayer, 2011:263-264). Hatta kamu harcamalarındaki artış milli gelir artışından daha hızlıdır. Toplumların kamudan beklentileri arttıkça kamu harcamalarındaki artış kaçınılmaz olacaktır ve devlet de harcama yapacaktır (Işık ve Alagöz, 2005:66). Keynesyen yaklaşımda ise, kamu harcamalarındaki artış çarpan etkisiyle ekonomik büyümeyi arttırırken; Wagner Kanununda ekonomik büyümedeki bir artış kamu harcamalarını arttırmaktadır ve kamu harcamaları ekonomik büyümeye karşı oldukça duyarlıdır (Oktayer ve Susam, 2008:148). Keynes’e göre kamu harcamaları, kısa dönem dalgalanmaları düzeltebilecek ve büyümeyi sağlayabilecek bir politika aracı olarak görülmektedir. Ayrıca kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyüme için sonuçtan ziyade temel bir nedendir (Gül ve Yavuz, 2011:75).

Diğer değinilecek konu ise kamu harcamaları ve işsizlik arasındaki ilişkidir. Kamu harcamalarının işsizliğe etkisi iki farklı yaklaşım tarafından belirlenmektedir. Bunlar, Klasik ve Keynesyen yaklaşımdır.

Klasik yaklaşım, kamusal harcamaların ve müdahalelerin fiyatları arttırarak kaynak dağılımını bozduğunu, bunun da ekonomik büyümeyi azaltarak işsizlikte artışlara yol açacağına vurgu yapmaktadır. Keynesyen yaklaşımda ise, harcamaların talep arttırıcı yönü olduğunu ve bu yönüyle işsizliği azaltıcı etkileri olduğu belirtilmektedir (Özügurlu, 2005: 72-73). İstihdam üzerine uygulanabilecek en önemli politika ise maliye politikasıdır. Bir ekonomideki makro iktisadi amaçların en önemlisi tam istihdamı sağlamak ve işsizliği en düşük düzeylere

çekmektir. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için en uygun kamu harcamaları türü ise yatırım harcamalarıdır.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve istihdama etkisi, akademik literatürde oldukça fazla çalışılan konulardan biridir. Ele alınan ülkelerin ya da yılların farklı olması ve kamu harcama türlerinin farklılığından dolayı ampirik çalışmalarda farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Tablo 1’de 21 farklı çalışmanın sonucu verilmiştir.

Tablo 1: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi İçin Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Ram (1986)	115 ülke (1960-1980)	EKK	Büyüme ve kamu yatırım harcaması	Kamu yatırım harcamaları büyümeyi arttırmaktadır.
Barro (1991)	98 ülke (1960-1985)	Havuzlanmış kesit/zaman serisi	Kişi başı GSYİH, reel GSYİH ve kamu tüketimi	Ekonomik büyüme ile kamu tüketimi arasında negatif ilişki vardır.
Yamak ve Küçükale (1997)	Türkiye (1950-1994)	Eşbütünlüşme ve nedensellik testi	Büyüme ve kamu harcaması	Büyümeden kamu harcamalarına doğru tek taraflı nedensellik vardır.
Kolluri vd. (2000)	G7 ülkeleri (1960-1993)	Panel eşbütünlüşme ve nedensellik testi	Kamu harcamaları ve GSYİH	Kamu harcamaları ekonomik büyümeyi arttırmaktadır.
Chang (2002)	6 ülke (1951-1996)	Panel eşbütünlüşme ve nedensellik testi	Kamu harcamaları ve reel GSYİH	Ülkelerin büyük çoğunluğunda değişkenler birbirini pozitif etkilemektedir.
Günalp ve Gür (2002)	34 ülke (1979-1997)	Panel EKK	Kamu harcamaları ve GSYİH	Değişkenler birbirini pozitif etkilemektedir.

Bakırtaş (2003)	Türkiye (1983-2000)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları, ekonomik büyüme ve istihdam	Kamu harcamaları ile büyüme arasında çift taraflı; kamu harcamalarından istihdama ise tek taraflı nedensellik mevcuttur.
Bağdiden ve Çetintaş (2003)	Türkiye (1965-2000)	Eşbütünleşme ve nedensellik testi	Büyüme ve kamu harcaması	Değişkenler birbirinin nedeni değildir.
Iyare ve Lorde (2004)	9 Karayip ülkesi (ülkeler arasında farklı dönemler)	Panel eşbütünleşme ve nedensellik testi	Büyüme ve kamu harcaması	Büyümeden kamu harcamalarına doğru tek taraflı nedensellik tespit edilmiştir.
Işık ve Alagöz (2005)	Türkiye (1985-2003)	Eşbütünleşme ve nedensellik testi	Büyüme ve kamu harcaması	Büyümeden kamu harcamalarına doğru tek taraflı nedensellik tespit edilmiştir. Büyüme arttıkça harcamalar da artmaktadır.
Angelopoulos vd. (2007)	23 OECD ülkesi (1970-2000)	Regresyon analizi	Büyüme oranı, vergilerin GSYİH içindeki payı ve kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı	Verimli kamu harcamaları daha yüksek büyüme oranını sağlar. Farklı vergi oranları farklı büyüme oranlarına eşdeğerdir.
Şahin ve Özenç (2007)	Türkiye (1988-2006)	Nedensellik testi	Kamu harcamaları, GSMH ve işsizlik	Kamu harcamaları ile GSMH arasında çift taraflı bir ilişki varken, kamu harcamaları ile işsizlik arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
Alexiou (2009)	7 Güneydoğu Avrupa ülkesi (1995-2005)	Panel veri analizi	Kamu harcamaları, sermaye oluşumu, kalkınma yardımı, ticari açıklık ve ekonomik büyüme	Değişkenlerin ekonomik büyümeye olumlu katkısı vardır.

Gül ve Yavuz (2011)	Türkiye (1963-2008)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve büyüme	Harcamalardan büyümeye doğru tek taraflı nedensellik vardır.
Holden ve Sparrman (2011)	20 OECD ülkesi (1960-2007)	Panel veri-Sabit etkiler	Kamu harcamaları ve işsizlik oranı	Kamu harcamalarındaki 1 birimlik artış işsizliği 0,2 birim düşürmektedir.
Brückner ve Pappa (2012)	10 OECD ülkesi (1964-2004)	Yapısal VAR analizi	Kamu harcamaları ve işsizlik oranı	Yüksek düzeyli kamu harcamaları reel ücreti arttırarak işsizlik oranını arttırdığı tespit edilmiştir.
Egbetunde ve Fasanya (2013)	Nijerya (1970-2010)	ARDL modeli	Kamu harcamaları ve GSYİH	Kamu harcamaları büyümeyi azaltmaktadır.
Ulucak ve Ulucak (2014)	Türkiye (1950-2011)	Nedensellik testi	Büyüme ve kamu harcaması	Değişkenler birbirinin nedeni değildir.
Hasnul (2015)	Malezya (1970-2014)	EKK	Kamu harcamaları ve reel GSYİH	İki değişken arasında negatif bir ilişki vardır.
Kaya vd. (2015)	Türkiye (1990-2013)	Nedensellik testi	Kamu harcamaları ve istihdam	İstihdamdan cari harcamalara doğru tek taraflı nedensellik vardır.
Diler (2016)	Türkiye (1998-2010)	Nedensellik analizi	Büyüme ve kamu harcaması	Değişkenler birbirinin nedeni değildir.

Tablo 1’deki 21 farklı çalışmanın 9’u Türkiye ekonomisi, diğer 12’si ise farklı ülke grupları için yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların birçoğu sadece 2 değişkeni ele almıştır. Bağdiden ve Çetintaş (2003), Ulucak ve Ulucak (2014) ve Diler (2016) kamu harcamaları ile büyüme arasında; Şahin ve Özenç (2007) ise istihdam ile kamu harcamaları arasında herhangi bir nedensellik tespit etmemişlerdir. Bakırtaş (2003) ise kamu harcamalarıyla büyüme arasında çift taraflı; kamu harcamalarından istihdama ise tek taraflı bir nedensellik bulmuşlardır.

Farklı ülke grupları için yapılan çalışmalarda da, özellikle gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için ise kamu harcamalarının büyümeyi azalttığı tespit edilmiştir. İşsizlik açısından baktığımızda

ise, kamu harcamalarının işsizliği azalttığı ama yüksek düzeyli kamu harcamalarının işsizliği arttırdığı görülmektedir.

3.OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Kamu Harcamalarının Genel Görünümü

Kamu harcamalarının birçok sınıflandırması yapılmaktadır. En çok kabul gören sınıflandırma ise ekonomik sınıflandırmadır. Ekonomik sınıflandırma reel ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Reel harcamalar yatırım harcamaları ve cari harcamalardan (personel harcamaları ve diğer cari harcamalar); transfer harcamaları ise sosyal, ekonomik ve mali transferlerden oluşmaktadır (Tuncer ve Yüksel, 2011:220). Ekonomik büyüme belirlenirken ele alınan kamu harcamaları, bu sınıflandırmaya tabi olan reel harcamalar ve transfer harcamalarından oluşmaktadır. Tablo 2’de ekonomik sınıflandırmaya göre OECD ülkelerindeki kamu harcamalarının GSYİH’ya oranı verilmiştir.

Tablo 2: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH’ya Oranı

ÜLKELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avustralya	35,012	35,45	34,52	35,05	34,4	35,46	36,03	35,77
Avusturya	50,18	54,49	53,06	51,13	51,4	51,23	52,75	51,60
Belçika	50,27	54,14	53,28	54,41	55,82	55,72	55,10	53,87
Çek Cum.	40,15	43,61	42,96	43,03	44,98	42,60	42,23	41,97
Danimarka	50,41	56,53	56,67	56,42	57,95	55,82	55,32	54,82
Finlandiya	48,25	54,75	54,75	54,38	56,20	57,50	58,05	56,97
Almanya	43,57	47,57	47,25	44,71	44,29	44,71	44,39	43,98
Yunanistan	50,84	54,07	52,47	54,28	55,41	62,29	50,58	55,40
Macaristan	48,72	50,60	49,49	49,69	48,55	49,33	49,01	50,03
İrlanda	41,82	47,11	65,27	45,96	41,82	39,79	37,79	29,44
İtalya	47,83	51,15	49,89	49,37	50,75	50,83	50,87	50,40
Gün. Kore	32,00	34,88	31,00	32,34	32,72	31,76	31,98	32,02
Portekiz	45,33	50,22	51,81	50,01	48,52	49,94	51,76	48,36
Slovakya	36,93	44,08	42,14	40,81	40,63	41,44	42,01	45,56
Türkiye	36,33	43,11	40,24	37,37	39,38	38,33	37,25	38,66
ABD	39,46	42,97	42,93	41,83	40,02	38,73	38,06	37,73
İsrail	42,21	42,21	41,14	40,45	41,42	40,97	40,67	39,65

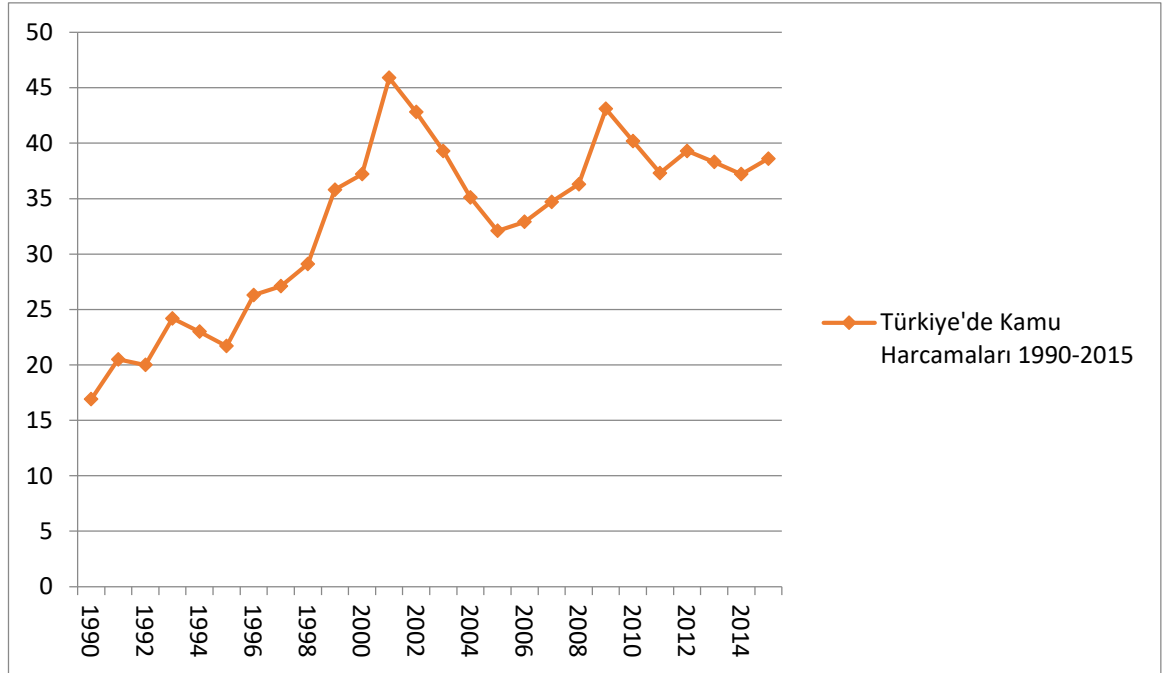
Kaynak: data.oecd.org

Tablo 2’de görüldüğü gibi seçilmiş OECD ülkelerinin genelinde kamu harcamaları ve bunların GSYİH’ya oranları yıllara göre artış göstermektedir. ABD, İrlanda ve İsrail’de kamu harcamalarının GSYİH’ya oranı giderek düşmekte, Slovakya ve Finlandiya’da ise artmaktadır. 2015 itibarıyla kamu harcamalarının GSYİH’ya oranının en yüksek olduğu ülke %56,97 ile Finlandiya; en düşük olduğu ülke ise %29,44 ile İrlanda’dır. Türkiye’de ise bu oran %38,66’dır

ve çalışmaya dâhil olan ülkelerden İrlanda, Güney Kore, Avustralya ve ABD’nin ardından 5. sıradadır.

1980’lerden itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Türkiye, kamunun ekonomi içindeki payını azaltma sürecine girmiş ve 1990’lı yılların sonuyla beraber özelleştirme politikalarını hızlandırmıştır (Sarı, 2003:29). Bu dönemde, kısa vadeli sermaye akımları sonucunda reel faizler yükselmiş ve bu durum TL’nin değerlenmesini sağlayarak kamu açıklarının artmasına neden olmuştur (Boratav, 2003:188). Ancak 1990’lardan sonra bazı dönemlerde azalma olsa da kamu harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Şekil 1’de Türkiye’de kamu harcamalarının genel seyri gösterilmiştir.

Şekil 1: Türkiye’de Kamu Harcamaları 1990-2015

Kaynak: data.worldbank.org

Şekil 1’e göre, Türkiye’de kamu harcamalarının 1990-2015 yılları arasındaki seyrine bakıldığında zaman, 2000’lere kadar genel bir artış eğiliminde olduğunu görmekteyiz. 2001 krizinin etkisiyle beraber ülkemizde kamu harcamalarının en üst düzeye ulaştığına şahit olmaktadır. Harcamalar 2001-2006 yılları arası bir düşüş eğilimine girmiştir. 2008 krizinden 2011’e kadar ise, bir önceki krizdeki kadar olmasa da kamu harcamalarında artış yaşanmıştır. Tabloya baktığımız

zaman artış ve azalışlar görülmekle birlikte ekonomide kamu harcamaları artışları genel olarak bir artış eğilimindedir.

Türkiye’de kamu harcamaları 2008 yılına göre artmış olsa da genel anlamıyla kamu harcamalarında bir azalma söz konusudur. Küreselleşme süreciyle beraber ülkelerdeki kamu kesiminin zayıflaması Türkiye için de geçerlidir. Esasen Türkiye’deki kamu harcamaları çok azalmasa da kamu harcamalarının GSYH’den aldığı pay da ciddi bir azalma söz konusudur. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik büyümedeki artış kamu harcamalarının artmasını sağlarken, kriz dönemlerinde (örneğin 2008) bu oranının azaldığı görülmektedir.

4. Veri, Model, Yöntem ve Bulgular

4.1. Veri ve Model

17 OECD ülkesinde³ 1996-2015 dönemine ait veriler panel veri analizi ile test edilmiştir. Çalışmada kamu harcamaları, analizde “GOEX”, işsizlik “UNEM”, büyüme göstergesi ise “GRW” olarak yer almaktadır. OECD ülkelerine ait veriler “data.oecd.org” adresinden elde edilmiştir.

Çalışmada 2 farklı model tahmin edilecektir. Bunlar;

$$GRW_{it} = \alpha + \beta_1 GOEX_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

$$UNEM_{it} = \alpha + \beta_1 GOEX_{it} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

Model (1) de bağımlı değişken büyüme, bağımsız değişken ise kamu harcamalarının GSYİH içindeki payıdır. Model (2) de ise, bağımlı değişken işsizlik, bağımsız değişken ise kamu harcamalarının GSYİH içindeki payıdır.

4.2. Yöntem ve Bulgular

Panel veri analizi, ülkeler, firmalar, hane halkları vb. kesit gözlemlerinin belirli bir zaman boyutunu için yatay kesitlerin kullanılmasıyla iktisadi ilişkilerin tahminine imkân veren bir analizdir (Green, 2003: 283). Panel verilerde gözlem sayısının fazla olması, dar zaman aralığı

---

³ ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Güney Kore, İrlanda, İsrail, İtalya, Macaristan, Portekiz, Slovakya, Türkiye, Yunanistan.

veya yetersiz gözlem durumunda bile ekonometrik analize imkân vermesi, birimlere ilişkin davranışların tahminine olanak tanınması, ayrıca fazla sayıda birim ve gözlem aralığını aynı anda gösterebilme gibi avantajları vardır.

Ekonometrik analizlerde diğer bir önemli nokta serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu durum yapılan durağanlık testleri ile tespit edilmektedir. Zaman serilerinde kullanılan seriler durağan olmalıdır. Durağan olmayan serilerde sahte regresyon sorunu oluşmakta ve tutarsız ve sahte sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Granger ve Newbold, 1974:111). Panel birim kök testleri ise, zaman serisi için kullanılan birim kök testlerinin daha güçlü olması için geliştirilmiştir (Maddala ve Wu, 1999:631). Bu çalışmada da serilerin durağanlığını tespit etmek için birinci nesil birim kök testleri (LLC, IPS, ADF, PP) kullanılmıştır⁴.

Tablo 3: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	LLC		IPS		ADF		PP	
	t-ist.	Olas. değ.	t-ist.	Olas. değ.	t-ist.	Olas. değ.	t-ist.	Olas. değ.
GRW	-5.90279	0.0000	-5.06471	0.0000	86.2166	0.0000	121.982	0.0000
GOEX	-2.40106	0.0082	-2.00047	0.0227	49.6539	0.0405	63.2058	0.0017
UNEM	-2.76329	0.0029	-2.68335	0.0036	59.0378	0.0049	45.5767	0.0886

Tablo 3’te değişkenlerin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinde 0.05’ten küçük olduğu için değişkenler seviyelerinde durağandır. Bütün seriler seviyelerinde durağan çıktığı için koentegre ilişkiye gidilmemiştir. Seviyesinde durağan olan serilerde uzun dönemli ilişkiye bakılmamaktadır. Bu yüzden seriler arasındaki ilişkinin tespiti için panel nedensellik analizi yapılmıştır. Tablo 4’de Panel Granger Nedensellik test sonuçları verilmiştir.

Tablo 6: Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

	Gecikme	Gözlem Sayısı	f-istatistiği	Olasılık
GOEX→GRW	2	306	3.20097	0.0421
GRW→GOEX	2	306	10.0456	6.E-05
GOEX→UNEM	2	306	2.32405	0.0996
UNEM→GOEX	2	306	5.78238	0.0034

⁴ Çalışmada yatay kesit bağımlılığı göz ardı edilmiştir ve bu yüzden birincil nesil panel birim kök testleri kullanılmıştır.

Tablo 6’da görüldüğü gibi kamu harcamalarından büyümeye doğru ve büyümeden kamu harcamalarına doğru çift yönlü bir nedensellik vardır. Kamu harcamaları ekonomik büyümeyi etkilerken, büyüme de kamu harcamalarını etkilemektedir. Yine aynı tabloda görüldüğü gibi işsizlikten kamu harcamalarına doğru %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde, işsizlikten kamu harcamalarına doğru tek taraflı bir nedensellik bulunmaktadır. Ancak %10 anlamlılık düzeyinde bakılınca çift taraflı nedensellik olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, ekonomik büyüme, kamu harcamaları ve işsizlik değişkenleri seviyesinde durağan oldukları için uzun dönemli eşbütünleşik ilişkiye bakılmamıştır. Değişkenlerin yönü Granger nedensellik analizi ile tespit edilmiştir. Buna göre, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik varken; işsizlikten kamu harcamalarına doğru ise tek yönlü bir nedensellik vardır.

5.Sonuç

Liberalleşen dünyada kamunun ekonomideki ağırlığı en çok tartışılan konulardan biridir. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı son yıllarda azalsa da, gelişmekte olan ülkelerde bu oran halen yadsınamayacak düzeydedir. Ülkeler ne kadar liberalleşse de kamu sektörünün ağırlığı ekonomide ne kadar düşse de kamu harcamaları birçok ülkede artmaya devam etmektedir. Devletlerin yapmış oldukları savunma harcamaları, ekonomik büyümeyi arttırmak için yaptığı maliye politikası kapsamındaki yatırım harcamaları ve tüketim harcamaları kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Çalışmanın değişkenlerinden kamu harcamaları ile büyüme ilişkisi Wagner ve Keynes çerçevesinde ele alınmıştır. Wagner, nedenselliğin yönünü büyümeden kamu harcamalarına doğru belirlemiş ve ülkeler zenginleştikçe, gelirleri arttıkça ve ekonomik olarak büyüdükçe kamu harcamalarındaki artışın kaçınılmaz olacağını, bu doğrultuda da devletin de kamu harcamalarını arttıracığını savunmuştur. Keynes ise, nedenselliğin yönünü kamu harcamalarından büyümeye doğru belirlemiş ve kamu harcamalarındaki artışın çarpan mekanizmasıyla dalgalanmaları düzelterceğini ve büyümeyi arttıracığını savunmuştur.

Çalışmanın diğer değişkenlerinden kamu harcamaları ile işsizlik ilişkisi Klasik ve Keynesyen yaklaşım çerçevesinde 2 boyutta ele alınmaktadır. Klasik yaklaşımda, devletin yaptığı kamu harcamalarının toplumun kaynak dağılımı bozduğu, ekonomik büyümeyi azaltarak işsizliği arttırdığı savunulmaktadır. Buna karşın Keynesyen yaklaşımda ise kamu harcamalarının toplam talebi arttırmak için önemli bir araç olduğu ve bu doğrultuda maliye politikalarıyla istihdam artışı sağlanarak işsizliğin azalacağı savunulmaktadır.

Bu çalışmada kamu harcamalarının, ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi 17 OECD ülkesi için 1996-2015 dönemine ait verilerle panel veri analiziyle test edilmiştir. Durağanlığın tespiti için birinci nesil panel birim kök testleri uygulanmış ve seviyesinde durağan olan serilere daha sonra panel nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları ve büyüme arasında çift taraflı nedensellik bulunurken, işsizlikten kamu harcamalarına doğru %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ancak %10 anlamlılık düzeyinde bakılınca kamu harcamaları ve işsizlik arasında çift yönlü nedensellik olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Alexiou, C. (2009). Government Spending and Economic Growth: Econometric Evidence from the South Eastern Europe (SEE). *Journal of Economic and Social Research* 11(1) 2009, 1-16.

Angelopoulos, K., Economides, G. ve Kammas, P. (2007). Tax-spending Policies and Economic Growth: Theoretical Predictions and Evidence From the OECD. *European Journal of Political Economy* 23 (2007) 885–902.

Bağdiden, M. ve Çetintaş, H. (2003). Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case. *Journal of Economic and Social Research* 6 (1), 53-72.

Bakırtaş, İ. (2003). Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi ve Nedenselliği (1983-2000 Türkiye Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:9, 41-66.

Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth. *Journal of Political Economy* 98(5): 103-125.

Barro, R. J. (1991). Economic Growth in a Cross-Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics* 106: 407-43.

Boratav, K. (2003). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, 7.Baskı, Ankara.

Brückner, M. ve Pappa, E. (2012). Fiscal Expansions, Unemployment, and Labor Force Participation: Theory and Evidence. *International Economic Review*, 53(4), 1205-1228.

Chang, T. (2002). An Econometric Test of Wagner’s Law for Six Countries Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques. *Applied Economics*, 34, 1157-1169.

Diler, H. G. (2016). Kamu Harcamaları – Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 21-36.

Easterly, W. Ve Rebelo, S. (1993). Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation. *NBER Working Paper Studies*, Working Paper No.4499, October 1993.

Egbetunde, T. ve Fasanya, I. O. (2013). Public Expenditure and Economic Growth in Nigeria: Evidence from Auto-Regressive Distributed Lag Specification. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 16(1), 79-92.

Granger, C. W. J. ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics* 2 (1974),111-120, North-Holland Publishing Company.

Green, W. H. (2003). *Econometric Analysis*. Fifth Edition, Prentice Hall, New Jersey.

Gül, E. ve Yavuz, H. (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1963-2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, 160, 72-85.

Günalp, B. ve Gür, T. H. (2002). Government Expenditures and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from a Panel Data Analysis. *METU Studies in Development*, 29 (3-4), 311-332.

Hasnul, Al G. (2015). The Effects Of Government Expenditure On Economic Growth: The Case Of Malaysia. *MPRA Paper No. 71254*, 22 May 2016.

Holden, S. ve Sparrman, V. (2011) Do Government Purchases Affect Unemployment. *CESifo Working Paper Series*, 3482, 1-41.

Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 63-75.

Iyare, S. O. ve Lorde, T. (2004). Co-integration, Causality and Wagner’s Law: Tests for Selected Caribbean Countries. *Applied Economics Letters*, 11, 815-825.

Kaya, D. G.; Kaygısız, A. D. ve Altuntepe, N. (2015). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Toplam İstihdama Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme” *AKÜ İİBF Dergisi*, 17(1), 83-96.

Kolluri, B.; Panik, M. ve Wahab, M. (2000). Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from G7 Countries. *Applied Economics*, 32,1059-1068.

Kök, R.; İspir, S. ve Arı, A. (2010). Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma Mekanizmasının Gerekliliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi Üzerine Bir Deneme. http://kisi.deu.edu.tr/recep.kok/Zengin_ispir.pdf 12.07.2018.

Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 0305-9049.

Oktayer, A. (2011). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1950-2009. *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 261-282.

Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 145-164.

Özügürlü, Y. (2005). Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 16 (55), 69-88.

Ram, R. (1986). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data. *The American Economic Review*, 76(1), 191-203.

Sarı, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişimi ve Türkiye’de Ulusal Gelir İle İlişkisi” *İktisat İşletme ve Finans*, (18), 25-38.

Şahin, M. ve Özenç, Ç. (2007). Kamu Harcamaları İle Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (5:2), 200-225.

Tuncer, İ. ve Yüksel, C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi. iç. A. Kökocak (Ed.), *Kamu Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 213-275.

Ulucak, R. ve Ulucak, Z. (2014). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 81-97.

Yamak, N. ve Küçükale, Y. (1997). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans* 12(131), 5-14.

Politik Ekonomik Kuram
Dergi Web Sitesi: <http://dergipark.gov.tr/pek>

Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması

Ş. Muksit KAYA¹

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 01.04.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 15.06.2019

Anahtar Kelimeler: Evrensel Temel Gelir, Sosyal Harcamalar, Yoksulluk

---

---

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Maliye Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, muksitkaya@gmail.com, Orcid No: 0000-0001-9858-059X

Özet

Sosyal harcamalar, bireyleri olumsuz yönde etkileyen durumları ortadan kaldırmak ve toplumsal refah seviyesini yükseltmek amacıyla devlet tarafından yapılan harcamalardır. Bir sosyal harcama yöntemi olarak Evrensel Temel Gelir (Universal Basic Income) ise, ülkedeki tüm bireylerin temel insanî ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde gelir elde etmelerinin devlet tarafından garanti altına alınmasıdır. Evrensel Temel Gelir, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların etkilerinin önüne geçme potansiyelinden dolayı önemli bir konudur. Günümüzde gelişen teknoloji ile insan emeğine daha az ihtiyaç duyulması, Evrensel Temel Gelir uygulamasına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Çalışmada Evrensel Temel Gelir açıklanacak ve dünyada uygulanan örnekleri incelenecektir. Olası bir Türkiye uygulamasının kamu harcamalarına etkisini sosyal harcamalar ekseninde değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Social expenditure as a Universal Basic Income Practices in Turkey

Abstract

Social expenditures are expenditures made by the government to eliminate the negative impacts on individuals and to increase the level of social welfare. Universal Basic Income, as a social spending method, is guaranteed by the state to ensure that all individuals in the country earn a level of income that can meet their basic human needs. Universal Basic Income is an important issue due to its potential to prevent the effects of problems such as poverty and unemployment. Nowadays, the need for human labour with the developing technology reveals the need for Universal Basic Income application. In this study, Universal Basic Income will be explained, and the examples applied in the world will be examined. A possible application of Turkey is intended to assess the impact of public expenditure in social spending axis.

Key Words: Universal Basic Income, Social Expenditures, Poverty

Giriş

Dünya teknoloji ekseninde değişmektedir. Bu değişimin insan hayatına çok yönlü etkisi vardır. Teknolojik gelişmeler ile üretim yöntemlerinin değişmesi kişi ve toplum yaşamında olumlu-olumsuz birçok etkiye sebep olmuştur. Üretim otomasyon sistemleri, yapay zeka, endüstri 4.0 gibi gelişmeler genel olarak olumlu etkilere sahipse de, işsizliği artırma olasılıkları gibi olumsuz etkileri de mevcuttur. Yaşanan değişimlerin toplum refahına olumsuz yönde etkilerinin önüne geçilmelidir. Evrensel Temel Gelir bu olumsuzların önüne geçilmesi konusunda umut vadetmektedir.

Evrensel Temel Gelir, bir ülkedeki vatandaşların hepsine veya belirli bir düzeyin altında gelire sahip olanlara kamu kaynakları kullanılarak düzenli nakdi yardımları içermektedir. Ülke vatandaşlarının temel insanı ihtiyaçlarını giderebilecek düzeyde gelir elde etmelerinin devlet tarafından garanti altına alınmasıdır. Teknolojik gelişmelerden kaynaklanan işsizliğin etkilerinin hafifletilmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için birçok ülke tarafından hayata geçirilen bir uygulamadır.

Evrensel Temel Gelir yaklaşımının bazı yönleri ise eleştirilmektedir. Uygulandığı takdirde kamu harcamalarında artışa neden olacağı ve insanları gelir garantisi sayesinde tembelleşeceği konuları bu eleştirilerden bazılarıdır. Fakat hukuki altyapısı güçlü, adil bir uygulama ile bu eleştirilen yönler engellenebilir. Çalışma daha çok Evrensel Temel Gelir’i açıklamayı ve uygulamanın kamu harcamalarını artıracığı yönündeki eleştirilere cevap vermeyi amaçlamaktadır.

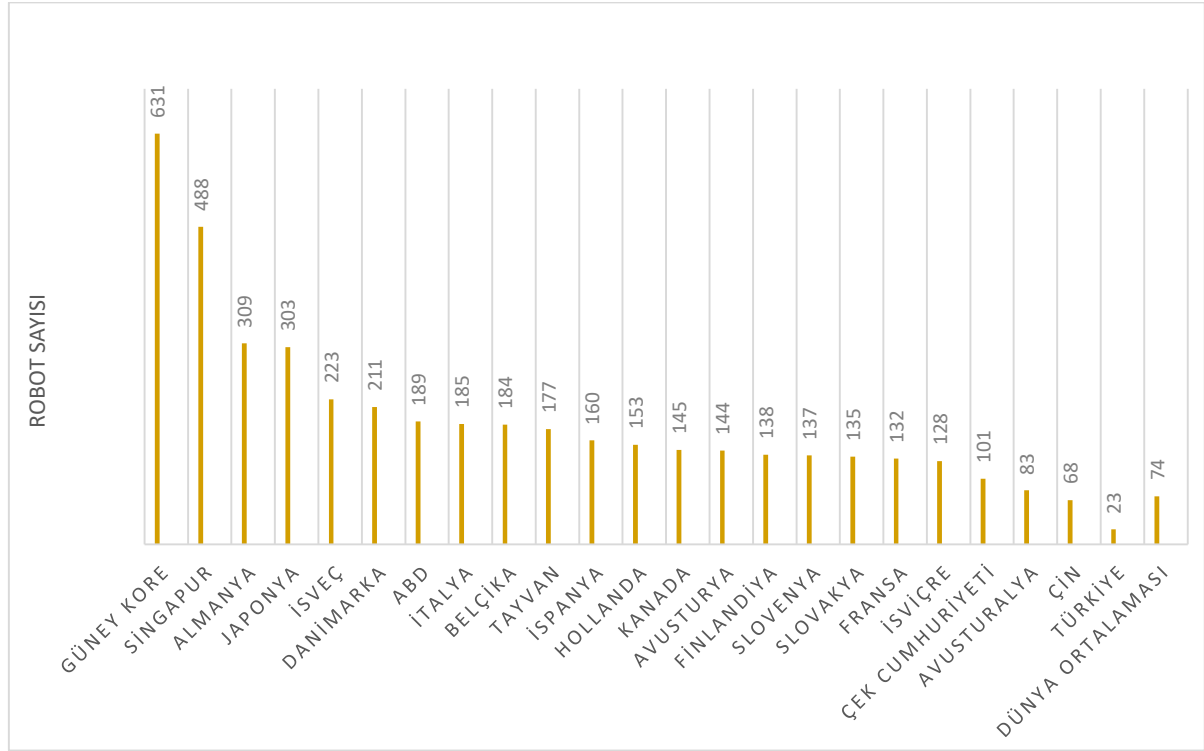
Çalışmanın birinci bölümünde Evrensel Temel Gelir kavramı ve uygulama yöntemleri açıklanmıştır. Literatürde var olan 4 farklı uygulama yöntemi incelenmiş ve uygulama yöntemleri arasındaki farklılıklara değinilmiştir. İkinci Bölümde ise dünyada uygulanan ve temelde Evrensel Temel Gelir anlayışı ile örtüşen bazı örneklerle yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye’de uygulanacak bir Evrensel Temel Gelir uygulamasının kamu harcamalarına ne düzeyde bir etkisi olacağı incelenmiştir.

1. Evrensel Temel Gelir

Sanayi devrimi ile insan hayatında köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Üretim yöntemlerinin yeni bir boyut kazanması sonucu emek kavramı da bu değişikliklerden etkilenmiştir. Bu dönemde “Taylorist Bilimsel Yöntem” esaslarına yaslanan Fordist sistem öne çıkmıştır. Fordist sistem, niteliksiz çalışanların ne ürettiklerini bile bilmeden bir üretim bandı üzerinde sürekli aynı işi yapması sonucu verimliliği artırmayı amaçlar. Bu sistemde üretimin gerçekleşmesi için emeğe, yani insana ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan iş gücüne duyulan bu ihtiyaç daha esnek bir yöntem olan Post-Fordist sistemde de vardır (Yentürk, 1993, s. 43-44). Fakat teknolojinin gelişmesi ile bazı iş kollarında insan iş gücüne olan ihtiyaç giderek azalmaktadır. Endüstri 4.0, üretim otomasyon sistemleri, makine öğrenmesi ve yapay zekanın yaygınlaşması gibi sebeplerden ötürü bir çok iş kolu risk altındadır. Gelişen teknolojinin sebep olduğu işsizlik ve yoksulluk, toplum refahının sağlanması için devletleri farklı yollar aramaya itmektedir. Teknolojinin insanların gelir kaynaklarını ellerinden aldığı durumlarda, gelirin yeniden dağıtımını önemli bir husus olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Grafik 1’de gösterilen, International Federation of Robotics tarafından 2016 yılında yapılan çalışma, makineleşmeyi ortaya koymaktadır. Grafik, imalat sanayisinde 10000 işçiye karşılık hangi ülkede kaç robot olduğunu, bir nevi insan iş gücüne olan ihtiyacın hangi ülkede ne düzeyde olduğunu göstermektedir.

Grafik 1: Bazı Ülkelerde İmalat Sanayisinde Çalışan 10000 İşçiye Karşılık Var Olan Robot Sayısı

Kaynak: International Federation of Robotics (2016)

Teknolojik gelişmeler nedeniyle birçok iş kolu yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Makineler insanların işlerini yaparken, makinelerin kazanılmasına yardım ettiği geliri yalnızca sermaye sahibi mi hak etmiştir, yoksa bu gelirin bir kısmı makineleşme sebebiyle işsiz kalan veya yoksul insanlara pay mı edilmelidir? Bu soru bizi Evrensel Temel Gelir kavramına götürmektedir.

Evrensel Temel Gelir, bir ülkedeki vatandaşların hepsine veya belirli bir düzeyin altında gelire sahip vatandaşlara kamu kaynakları kullanılarak düzenli nakdi yardımların yapılmasıdır. Ülke vatandaşlarının temel insanı ihtiyaçlarını giderebilecek düzeyde gelir elde etmelerinin devlet tarafından garanti altına alınmasıdır. Tüm bireylerin temel ihtiyaçları için gerekli olan asgari düzeyde paranın devlet tarafından sağlanması da denilebilir. Ülkede ihtiyaç sahibi olan bireylere ayırım yapılmaksızın koşulsuz ve periyodik olarak nakit ödemeleri ve sunulan sosyal politikaları kapsar. Toplumdaki tüm bireylerin belirli bir standardın üstünde yaşamalarını sağlamayı amaçlamaktadır. (Güneş, Çoşkun, & Ortakaya, 2011, s. 132). Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) üyesi birçok ülke, vatandaşlarına yıllardır buna benzer sosyal yardımlar yapmaktadır (Unescap, 2018, s. 1).

Evrensel Temel Gelirin özellikleri ve gereklilikleri şu şekilde olmalıdır:

- Nakit transferlerdir
- Düzenli ve sürekli
- Bir tür kamu harcamasıdır. Genellikle vergiler ile finanse edilse de petrol gibi doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin topluma transfer edilmesi olarak da uygulanabilir
- Bir çeşit vatandaşlık hakkı olarak değerlendirilir. Herkesin vatandaşlık hakkı olarak belirli bir refah düzeyinin üzerinde yaşaması amaçlanır (Davutoğlu, 2011, s. 212-213)
- Zengini daha zengin yapmamalıdır
- Bireylerin ek gelire ihtiyacı var ise mevcut iş performansından bağımsız olarak destekleyici olmalıdır
- Bireyleri çalışma isteğinden vazgeçirecek miktarlarda olmamalıdır (Bruce, Alstott, & Parij , 2003, s. 8-12)

Evrensel Temel Gelir, gelir adaletsizliğini azaltmayı ve daha mutlu bir toplum yaratmayı amaçlar. Bunu teknoloji ekseninde değişen dünyaya ayak uydurma çabası olarak da görebiliriz. Farklı toplumsal yapılar ve ülkelerin ekonomik durumlarından dolayı uygulama yöntemi değişebilmektedir. Bununla birlikte tüm uygulamalarda değişmeyen temel amaçlar ve prensiplerden bahsedilebilir. Bu amaç ve prensipler:

- İhtiyaç sahibi kişilere temel insanî gereksinimleri karşılamaları için destek sağlanması
- Refahın toplumun geneline yayılması
- Gelir eşitsizliği sebebiyle oluşan toplumsal gerilimin önlenmesi olarak ifade edilebilir

Çalışma hayatı modern dünyamızda sürekli değişim içerisindedir. Bu sebeple bireylere belirli bir yaşam standardı sağlanamamaktadır. Gelir konusunda yaşanan belirsizlikler, Evrensel Temel Gelir yaklaşımını öne çıkartmaktadır (Koca, 2015, s. 504). Evrensel Temel Gelir'in nasıl ve neye göre dağıtılacağı hususunda dört farklı uygulama yöntemi bulunmaktadır (Guibentif & Bouget, 1997).

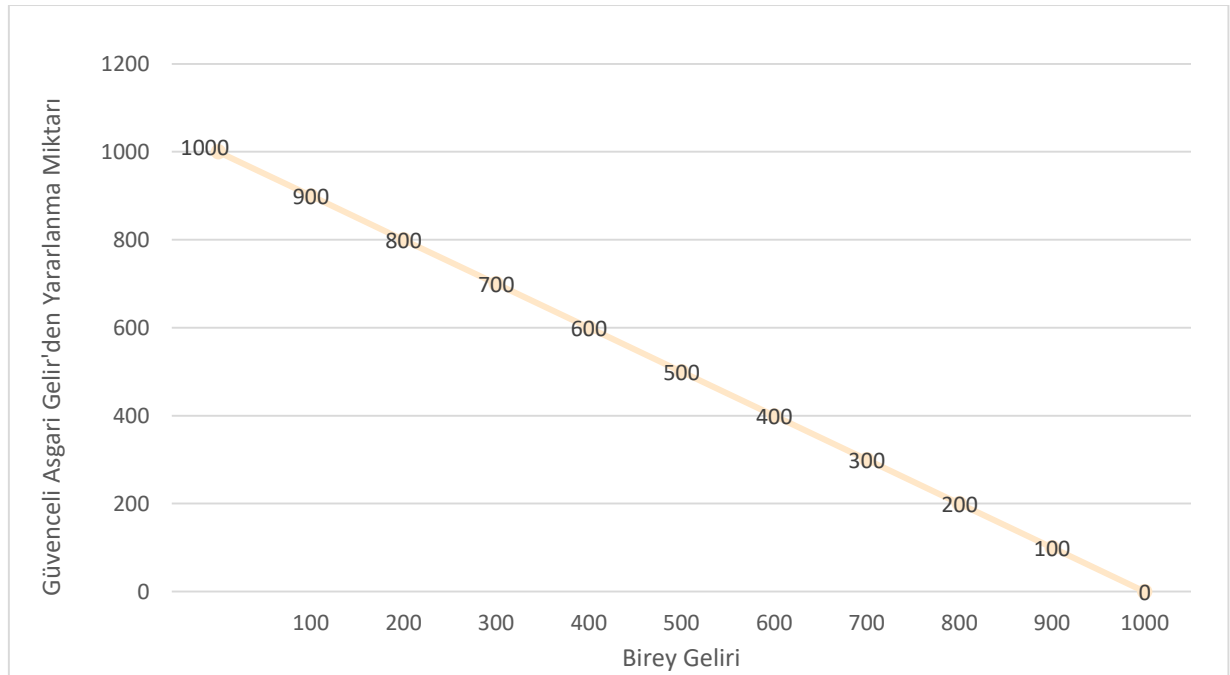
1.1. Güvenceli Asgari Gelir

Birey gelirlerinin belirli bir seviyenin altına inmesini engellemek ana amaçtır. Belirlenen asgari gelir seviyesinin altında geliri olan bireylere yapılan nakit yardımlarını kapsar. Örneğin aylık

1000 TL olarak belirlenen asgari gelir seviyesinin altında, 700 TL gelir elde eden X kişisine 300 TL’lik yardım yapılması öngörülür. Bu modele göre geliri olmayan Y kişisine ise 1000 TL’lik bir gelir yardımı yapılması gerekmektedir (Avrupa Birliğinde Asgari Gelir Programları Raporu, 2012, s. 22). Bu Temel Gelir modelinde hedef kitle temel insani ihtiyaçların karşılanması konusunda desteğe ihtiyacı olan vatandaşlardır. Geçici işlerde düşük ücretlerle çalışan tüm bireylerin asgari miktarın üzerinde gelir elde etmesini sağlamak amaçlanmaktadır (Koca , 2015, s. 505).

Grafik 2’de bireyin gelir seviyesi ile Güvenceli Asgari Gelirden yararlanma ilişkisi gösterilmiştir.

Grafik 2: Birey Geliri ile Güvenceli Asgari Gelir’den Yararlanma İlişkisi

1.2. Negatif Gelir Vergisi

İlk Kez Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde Milton Freidman, Robert Lampman, Robert TheoBald ve James Tobin tarafından 1960-1970 yılları arasında teklif edilmiştir. Belirli bir seviyenin altında geliri olan vatandaşlara, vergi ekseninde bir desteği ihtiva eder. Negatif Gelir Vergisi; gelirden alınan verginin gelir azaldıkça vergi tarifesine negatif olarak uygulanması anlamına gelmektedir. Herhangi bir başvuru olmadan otomatik olarak devreye girmesi beklenir. Negatif Gelir Vergisi, Güvenceli Asgari Gelir yöntemi ile benzerlik göstermektedir (Öncel, 1982, s. 4-5).

1.3. Temel Gelir

Geliri ne düzeyde olursa olsun, herkese eşit tutarda yardımda bulunulmasıdır. Bu yöntemde bireyin aylık gelirinin 100.000 TL veya 500 TL olmasının önemi yoktur. Bu yöntemi diğer yöntemlerden ayıran özellik, insanları çalışmaktan vazgeçirmeyecek olmasıdır. Yükselerek artan oranlı gelir vergisi ile beraber uygulandığında, yoksulluğu en az seviyeye indirebileceği savunulmaktadır. Bu durumda yüksek gelir grubundaki bireylerin vergileri düşük gelir grubuna yapılan maddi yardımları finanse edebilecektir (Avrupa Birliği’nde Asgari Gelir Programları Raporu, 2012, s. 22-23).

1.4. Artan Oranlı Destek Yöntemi

Yüksek düzeyde gelir elde edenler hariç tutularak, herkese gelirine göre artan oranlı destek verilmesini savunmaktadır. Bu yöntemde düşük gelir grubundaki bireyler yüksek miktarda destek alırken, daha yüksek gelir elde edenler kademeli olarak daha az destek almaktadır (Avrupa Birliği’nde Asgari Gelir Programları Raporu, 2012).

Uygulama yöntemleri farklılık gösterse de Evrensel Temel Gelir’in amacı yoksulluğun etkilerini azaltarak gelir adaletini sağlamaktır. Gelir adaleti, çok yönlü etkilere sahip bir konudur. Günümüzde “Sosyal Yardım” kavramı çerçevesinde gelir adaleti sağlanmaya çalışılmaktadır. Evrensel Temel Gelir ise mevcut sosyal yardım uygulamalarından farklı yönlere sahiptir (Özaydın, 2014, s. 98). Bu konudaki en büyük farklılık bir garantinin söz konusu olmasıdır. Mevcut sosyal yardım uygulamalarında yardım alınıp alınamayacağı kesin değilken, Evrensel Temel Gelir’de bireylere bu garanti sunulmaktadır. Diğer bir farklılık ise daha Evrensel Temel Gelir’in daha kapsayıcı bir yöntem olmasıdır. Ayrıntılı ve değişkenlik gösteren uygulamalardan ziyade, tek ve net bir uygulamanın var olması bu konuda daha etkili sonuçlar alınmasına neden olacaktır.

2. Dünyada Evrensel Temel Gelir

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization, ILO) yayınladığı raporda ekonomik büyümenin yeni istihdam alanları yaratmakta başarısız olduğunu belirtmiştir (ILO, 2005). Yeni iş kollarının yaratılmaması sonucunda işsizliğin artması kaçınılmazdır. İşsizliğin sebep olabileceği yoksulluk ile mücadele yüzyıllardır tartışılmaktadır (Bedir, 2012, s. 105).

Günümüzde birey ve piyasa karşı karşıyadır. Teknolojik gelişmelerin, küreselleşmenin ve üretim otomasyonunun bireyler üzerinde etkili olan ekonomik ve sosyal zararlarına karşı, refah devleti bağlamında, Evrensel Temel Gelir yaklaşımı giderek önem kazanan bir konudur (Topateş, 2012, s. 148).

Evrensel Temel Gelir dünyada birçok ülkede farklı yöntemlerle uygulanmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde bu konuyla alakalı çalışmaların yaygınlaştığı söylenebilir. Farklı siyasi görüşten insanların bu konuya olan ilgisi artmaktadır (Servantie, 2017, s. 5).

2.1. Portekiz

Portekiz’de Evrensel Temel Gelir uygulamasının bir kolu olan Asgari Gelir Güvencesi 1990’larda yürürlüğe girmiştir. 18 yaşını doldurmuş ve asgari emeklilik maaşından daha az gelire sahip insanlara maddi destek sağlanmaktadır. Uygulama, toplumun gelir düzeyi en düşük olan kesimini hedef almaktadır (Metin, 2012, s. 132). 18 yaşını doldurmamış ekonomik özgürlüğü olan kişilere ise maddi destek için bazı şartlar aranmaktadır. Bunlar; evli olmamak, mesleki eğitim almaya gönüllü olmak ve maddi desteğe ihtiyacı olduğunu kanıtlamak gibi şartlardır. Sistem ayrıca maddi destek verilen bireylere iş eğitimi vermektedir. Eğitim sonrası istihdam edilmelerine yardımcı olmaktadır (Da Costa, 2003, s. 76).

2.2. Finlandiya

2017 yılı itibarıyla Finlandiya’da Sosyal Güvenlik Kurumu işsizlik yardımı alan 2000 kişiye aylık 590 avro ödemektedir. Ödemeler bireylerin işe girmeleri durumunda da kesilmemektedir (Servantie, 2017, s. 8). Ödemeler için 18 yaşını doldurmuş olmak şartı aranmamaktadır (Koca, 2015, s. 506). Sosyal yardımların süresi kısıtlanmıştır. Mülteciler ve göçmenler için ayrı bir Temel Gelir uygulaması mevcuttur (Güneş, Çoşkun, & Ortakaya, 2011, s. 134).

2.3. Amerika Birleşik Devletleri/Alaska

Evrensel Temel Gelir Amerika Birleşik Devletleri’nin Alaska eyaletinde 1982 yılından beri tam anlamıyla uygulanmaktadır. “Alaska Daimî Fonu” isimli uygulamadan yararlanmak için yalnızca 2 şart bulunmaktadır: 1 yıldan uzun süredir Alaska’da ikamet ediyor olmak ve hayatta olmak. Bireylere gelir durumuna bakılmaksızın yıllık yaklaşık 2000 dolar gelir desteği sağlanmaktadır. Petrol gelirlerinden elde edilen kazanç toplumun tüm kesimlerine dağıtılmaktadır. Alaska’da dünyanın geri kalanının aksine en düşük gelire sahip yüzde 20’lik kesim, yüksek geliri olan yüzde 20’lik kesimden daha hızlı zenginleşmektedir. Ayrıca Alaska, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki eyaletler arasında en düşük yoksulluk oranı olan eyalettir. (Servantie, 2017, s. 8-9)

2.4. Brezilya

Anayasal olarak Temel Gelir’i uygulayan ilk ülkelerden biridir. 2004 yılından beri uygulanmaktadır. En az 5 yıl Brezilya’da ikamet eden herkes temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Şu an toplumun en düşük gelir seviyesine sahip grubuna yönelik yapılan çalışmaların daha geniş alana yayılması amaçlanmaktadır (Servantie, 2017, s. 9).

2.5. Almanya

Sosyal yardımlar Almanya’da oldukça önemli bir yere sahiptir. Gelir desteği ile istihdam arasında bir bağ kurulmuştur. Buna göre gelir desteği sağlanan vatandaşların iş bulmasına yardım edilmektedir. Alman yasalarına göre sosyal yardım bir haktır. Amaç, herkesin onurlu bir yaşam sürmesini sağlayacak temel gelire sahip olmasıdır. İki tür sosyal yardım mevcuttur. Birincisi asgari gelir güvencesi olarak tanımlanabilecek genel nitelikli ve yerel yönetimler tarafından yapılan yardımlardır. İkincisi ise, özel nitelikli ve belirli durumlarda uygulanan sosyal yardımlardır. Yardımlar bireyin ihtiyacı olduğu sürece devam eder. Ancak yardım alan bireye eğitim almak, geçici veya sürekli işlerde çalışmak gibi sorumluluklar verilebilir (Metin, 2012, s. 48-49).

2.6. İran

2011 yılından beri toplumun yaklaşık %29’una gelir desteği sağlanmaktadır. Günlük yaklaşık 1,5 dolar olarak sağlanan destek sonrasında insanların çalışma isteklerinde herhangi bir azalmanın olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca gelir sağlanan bireylerin eğitim hayatının da desteklendiği görülmüştür (Servantie, 2017, s. 9).

2.7. Fransa

Fransız Asgari Gelir yasasına göre ülkede ikamet eden ve bu destekten yararlanacak durumda olan bireylerin bazı şartları sağlaması gerekmektedir. Bunlar; 25 yaşını doldurmuş olmak, yabancılar için en az 3 yıldır Fransa’da ikamet ediyor olmak ve belirlenen gelir düzeyinin altında gelire sahip olmaktır. Yapılan maddi destek tamamlayıcı niteliktedir. Enflasyona göre yılda 2 kez gözden geçirilmektedir. Ayrıca 3 ayda bir olmak üzere destek sağlanan kişilerin gelir durumları kontrol edilmektedir (Metin, 2012, s. 136-137).

Evrensel Temel Gelir, ülkelerin toplumsal yapısına ve ekonomik durumlarına göre farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Uygulamanın gerçekleştiği tüm ülkelerde yoksulluğun önlenmesi ana amaçtır. İşsizliğin ve yoksulluğun önüne geçmek amacıyla uygulanan Evrensel Temel Gelir, gelir adaletini sağlama konusunda umut vadetmektedir.

Evrensel Temel Gelir, değişim içerisindeki dünyada işsizliğin ve yoksulluğun önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir. Fakat Evrensel Temel Gelir ile ilgili bazı tartışmalar ve eleştiriler de bulunmaktadır. Uygulandığı takdirde insanların çalışma isteklerinde bir azalma yaratıp yaratmayacağı tartışma konusudur. Yapılan pilot uygulamalar aksini gösterse de, karşılıksız gelir elde eden bireylerin çalışma isteğinde azalma olması muhtemeldir. Bu konuda yapılacak olan maddi desteğin miktarı oldukça önemlidir. Temel insanî ihtiyaçların karşılanması için yapılan bu desteğin, bireyleri çalışmaktan vazgeçirmemesi gerekmektedir.

Bir diğer tartışma konusu Evrensel Temel Gelir’in kamu harcamalarının artmasına sebep olmasıdır. Uygulandığı ülkelerde artan kamu harcamalarının finanse edilmesi ekonomik yeterliliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Alaska gibi yüksek düzeyde petrol geliri olan bir bölgede Evrensel Temel Gelir uygulaması daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Ancak petrol vb. faktörlerden ötürü yüksek düzeyde geliri olmayan

ülke ve bölgelerde Evrensel Temel Gelir uygulaması ekonomi üzerinde olumsuz etkilere sebep olabilir. Kamu harcamalarının artması sonucu ekonomik dengenin bozulacağı, vergilerin artacağı gibi olası etkilerden dolayı, Evrensel Temel Gelir hususunda tartışmalar hâlen sürmektedir.

Farklı yöntemler ve destek miktarları olmasına karşın birçok ülkede Evrensel Temel Gelir uygulanmaktadır. Türkiye’de ise böyle bir uygulama mevcut değildir.

3. Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması

Kamu harcamaları genel anlamda devletin faaliyetlerini devam ettirebilmesi için yaptığı giderler olarak tanımlanabilir. Dar anlamda kamu harcaması, devlet bütçesi ile yapılan harcamalardır. Geniş anlamda ise, bütçe ile yapılan harcamaların yanında diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı harcamalar ve vergi harcamaları olarak ifade edilebilir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanun’nun 3/h maddesine göre ise kamu harcamaları: “*Kamu gideri, kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, mali ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderler*” olarak tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2014, s. 65).

Kamu harcamaları bir ekonomide çok önemli fonksiyonlara sahiptir ve üretim, tüketim, yatırım, gelir adaletsizliği ve milli gelir üzerinde etkilidir. Sosyal açıdan ise, gelir dağılımı ve sosyal hizmetlerin sunumu konularında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir (Arslan, 2002, s. 6). Tarihsel süreçte kamu harcamaları genel bir artış eğiliminde olmuştur (Bulut, 2013, s. 7). Ekonomi ve sosyal yapı üzerindeki çok yönlü etkisi kamu harcamalarının artış eğiliminde olmasının temel sebebidir (Ulusoy, 2018, s. 41).

Kamu harcamaları reel ve transfer harcamaları olarak 2 kategoride ele alınmaktadır. Reel harcamalar ekonomide reel olarak kaynak kullanımı ile gerçekleştirilen harcamalardır. Kamu yatırımı ve kamu tüketimi olarak gerçekleştirilebilir. Transfer harcamaları ise kaynak yaratma amacı ile değil, mevcut kaynakları bir kesimden diğer bir kesime aktaran harcamalardır. İktisadi, mali veya sosyal transfer harcamaları şeklinde olabilir (Kirmanoğlu, 2017, s. 39-40).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 2. Maddesine göre: *Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.* Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında yer alan sosyal devlet kavramı çok geniş bir çerçeveye sahip olsa da sosyal yardım hizmetlerini de içermektedir. Buradaki sosyal yardım hizmetleri toplumun ihtiyaç sahibi kesimlerine çeşitli yollarla yapılan devlet yardımı olarak düşünülebilir (Güler, 2006, s. 2). Sosyal devletin amaçlarından bir de insan onuruna yakışan temel insanî ihtiyaçların karşılanması konusunda bireylere destek sağlamaktır. Sosyal adaletin sağlanması hususunda, devletin piyasaya farklı yollar ile müdahil olması gerekmektedir (Gümüş, 2010, s. 164-165). Bu noktada sosyal devlet anlayışının gelişimi ile sosyal harcamalarının artışı kesişmektedir (Erdoğdu & Yenigün, 2008).

Sosyal politikaların önem kazanması ile beraber sosyal harcamalara verilen önem de artmıştır. Kamu harcamalarının bir alt dalı olarak sosyal harcamaların hangilerinin kamu harcaması sayılacağı hususunda bir netlik olduğu söylenemez. Fakat sosyal harcamaları genel olarak, bireylerin refahını olumsuz yönde etkileyen durumların ortadan kaldırılması için ve toplumsal refahı artırmak için yapılan harcamalar olarak tanımlayabiliriz (Güler, 2018, s. 223-224).

Günümüzde sosyal harcamalar yalnızca kamu kesimi tarafından yapılmamaktadır. Bireyler ve özel sektör de farklı amaçlarla sosyal harcamalarda bulunabilirler. Bu açıdan tüm sosyal harcamaların net bir şekilde kamu harcaması olarak ele alınması doğru olmayacaktır. Fakat sosyal harcamaların oldukça büyük bir kısmı sosyal devlet kavramı çerçevesinde kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmektedir (Erdoğdu, 2013, s. 56-57). Devlet bütçesinde sosyal harcamaların da yer alması, sosyal harcamaların bir tür kamu harcaması olarak ele alınmasına neden olmaktadır. Sosyal harcamaların devlet bütçesi içerisindeki payı ise sosyal bütçedir. Sosyal bütçe, sosyal amaçlı yapılacak harcamaları ve bu harcamaları gerçekleştirmek için ayrılan kaynakları ifade etmektedir (Tüğen & Eroğlu, 2017, s. 32-33). Sosyal harcamalar genel anlamda sosyal refahı artırmaya yönelik uygulamaları içerisinde barındırmaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamaları sosyal harcama olarak ele alınmaktadır. Sosyal koruma, toplumda dezavantajlı grupların desteklenmesi için yapılan harcamaları ifade etmektedir. Sosyal yardımları, sosyal harcamalar içerisinde yer alan sosyal koruma uygulamalarının bir alt ögesi olarak kabul edebiliriz. Bu anlamda sosyal yardımlar daha spesifik bir alanı işaret

etmektedir. Evrensel Temel Gelir, bir tür sosyal yardım, dolayısıyla sosyal harcamadır. Devlet tarafından sosyal koruma amacıyla gerçekleştirilmektedir ve kamu harcaması olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1’de 1990-2018 yılları arasında OECD ülkeleri arasında sosyal harcamaların GSYİH’ya oranı gösterilmiştir.

Tablo 1: 1990-2018 Yılında OECD Ülkeleri Arasında Sosyal Harcamaların GSYİH İçerisindeki Payı

Ülke/Yıl	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Avustralya	13,1	16,9	18,3	16,7	16,6	18,5	17,8	–	–
Avusturya	23,1	26,3	25,7	26	27,6	27,7	27,8	27,1	26,6
Belçika	24,4	25,2	23,5	25,2	28,3	29,2	29,2	29,2	28,9
Kanada	17,5	18,4	15,8	16,1	17,5	17,6	17,4	17,3	–
İsviçre	12,1	14	13,9	15,6	15,1	15,9	15,9	16,1	16
Şili	9,8	11	10,4	8,9	10,4	10,8	11	10,9	–
Çek Cumhuriyeti	14,1	16,1	17,9	18,1	19,7	19,4	19,1	19	18,7
Almanya	21,4	25,2	25,4	26,2	25,9	24,9	25,1	25,1	25,1
Danimarka	21,9	25,5	23,8	25,2	28,6	29	28,7	28,1	28
İspanya	19,2	20,7	19,5	20,4	24,7	24,7	24,3	23,9	23,7
Estonya	–	–	13,8	13	18,3	17,7	18,3	18	18,4
Finlandiya	23,3	28,9	22,6	24	27,3	30,4	29,8	28,9	28,7
Fransa	24,3	28,3	27,6	28,7	31	32	32	31,8	31,2
Birleşik Krallık	14,9	16,7	16,2	18,3	22,4	21,6	21,2	20,8	20,6
Yunanistan	15,7	16,6	17,8	19,9	24,9	25,4	25,7	24,8	23,5
Macaristan	–	–	20,1	21,9	23	20,9	20,8	20,2	19,4
İrlanda	16,8	17,5	13,2	15,9	24,6	15,5	14,9	14,3	14,4
İzlanda	13,5	15,1	14,6	15,9	16,9	15,5	15,1	15,9	16
İsrail	–	16,4	16,2	15,3	15,4	15,5	15,5	16	–
İtalya	20,7	21,1	22,7	24,2	27,1	28,5	28,3	28,1	27,9
Japonya	10,9	13,3	15,4	17,2	21,3	21,9	–	–	–
Kore	2,7	3,1	4,5	6,1	8,2	10,2	10,5	10,6	11,1
Litvanya	–	–	15,4	13,7	19,4	15,8	16	15,8	16,2
Lüksemburg	18,3	19,9	18,7	22,8	23,1	22,1	22,2	22,6	22,4
Letonya	–	0	15,4	12,3	19,5	15,7	16,1	15,8	16,2
Meksika	3,1	3,7	4,4	6,1	7,4	7,7	7,5	–	–
Hollanda	24	22,4	18,8	20,2	17,8	17,7	17,5	17	16,7
Norveç	21,6	22,5	20,4	20,7	22	24,7	25,7	25,3	25
Yeni Zelanda	20,3	17,7	18,2	17,8	20,4	19,2	18,9	18,6	18,9
Polonya	14,2	21,8	20,2	20,8	20,6	20,2	21,2	21	21,1
Portekiz	12,2	16	18,5	22,3	24,5	24	23,7	23,7	22,6
Slovak Cumhuriyeti	–	18,4	17,6	15,8	18	17,8	17,8	17,3	17

Slovenya	–	5,7	22	21,4	23,4	22,6	22,2	21,4	21,2
İsveç	27,2	30,6	26,8	27,3	26,3	26,3	26,4	26,1	26,1
Türkiye	3,8	3,4	7,5	10,1	12,3	11,6	12,5	–	–
ABD	13,2	15,1	14,3	15,6	19,4	18,8	18,9	18,9	18,7
OECD Ortalaması	16,4	18	17,4	18,2	20,6	19	20,5	20,2	20,1

Kaynak: OECD Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (SOCX)

Tablo 1’de 2016 yılında Türkiye’de sosyal harcamaların GSYİH’ya oranı %12,5 düzeyindedir. Türkiye’de sosyal harcamaların GYSİH içerisindeki payı, OECD ülkeleri ile kıyaslandığında daha düşüktür. Türkiye’de 1990’dan günümüze sosyal harcamalar artış eğiliminde olmuştur. Bu eğilim OECD genelinde de görülmektedir. OECD ülkelerinin ortalaması incelendiğinde sosyal harcamaların GSYİH içerisindeki payı 1990 yılında yüzde 16,4 iken, 2018 yılında yüzde 20,1’dir. OECD veri tabanında bulunmamasına rağmen Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerine göre 2018 yılında sosyal harcamaların GSYİH içerisindeki payı yüzde 16 olacaktır. Ayrılan toplam kaynak ise 550 milyar TL’dir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018). 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de sosyal harcamalar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: 2014-2018 Yıllarında Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri

	2014	2015	2016	2017(2)	2018(1)
(CARİ FİYATLARLA, MİLYON TL)					
EĞİTİM	79.595	91.336	108.880	118.920	130.753
SAĞLIK	77.189	86.185	98.551	112.452	126.760
SOSYAL KORUMA	164.626	192.688	236.250	263.385	292.861
-Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	145.670	168.268	207.485	232.587	259.398
-Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	16.551	21.810	25.995	28.068	29.825
-Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	2.406	2.610	2.771	2.730	3.637
TOPLAM	321.409	370.209	443.681	494.756	550.374
(GSYİH’YA ORAN, YÜZDE)					
EĞİTİM	3,9	3,9	4,2	3,9	3,8
SAĞLIK	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7
SOSYAL KORUMA	8,1	8,2	9,1	8,7	8,5
-Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,1	7,2	8,0	7,7	7,5
-Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9
-Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	15,7	15,8	17,0	16,3	16,0

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018) Not: (1) Gerçekleştirilmesi planlanan program. (2) Gerçekleşme tahmini

OECD verilerine göre 2016 yılında sosyal harcamaların GSYİH içerisindeki payı yüzde 12,5 iken, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın verilerine göre 2016 yılında bu oran

yüzde 17’dir. İki kaynak arasındaki farklılık sosyal harcama sınıflandırma yöntemlerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2’ye göre, Sosyal harcamaların büyük bir kısmını sosyal koruma harcamaları oluşturmaktadır. Sosyal koruma harcamaları ise emekli aylıkları ve diğer harcamalar, sosyal yardım ve primsiz ödemeler ve doğrudan gelir desteği ödemelerinden oluşmaktadır. Evrensel Temel Gelir uygulaması da bir tür sosyal koruma harcaması olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de 2019 yılında yapılması planlanan sosyal yardımlar ve bu sosyal yardımların içeriği ile ilgili bilgiler ise Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de 2019 Yılında Sosyal Yardımlara Ayrılan Bütçe ve İçeriği

Sosyal yardımlara ayrılan bütçe	62.1 milyar TL
Ödeme gücü olmayan bireylerin sağlık giderleri için ayrılan ödenek	10.5 milyar TL
Engelli bireylerin evde bakım hizmetleri için ayrılan ödenek	8.5 milyar TL
Şiddet mağduru kadınlara sağlanan barınma imkânı ve çocukları için sağlanan kreş hizmeti için ayrılan ödenek	5 milyar TL
Korunmaya muhtaç çocukların bakımını üstlenen koruyucu ailelere yapılan ödemelere ayrılan ödenek	132 milyon TL
65 yaş üstü yaşlıların, bakıma ihtiyacı olan engelli vatandaşların ve bu vatandaşların yakınlarına bağlanan aylıklar için ayrılan ödenek	9,9 milyar TL
Doğum yardımı için ayrılan ödenek	606 milyon TL

Kaynak: (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2019)

Türkiye’de sosyal yardımlar aracılığı ile yoksulluğun etkilerinin azaltılması için 2019 yılında bütçeden ayrılan kaynak 62,1 milyar TL’dir. Bu yardımlar aynı olabileceği gibi nakdi de olabilmektedir.

Türkiye’de yoksulluğun etkilerini azaltma amacı ile uygulanan önemli uygulamalardan biri de Asgari Geçim İndirimi (AGİ)’dir. AGİ, ücretlilerin gelirinin bir kısmının medeni durum ve çocuk sayısı gibi faktörlere göre vergiden muaf tutulmasıdır. AGİ ile beraber ücretlilerin gelir

vergisinden daha az etkilendiği söylenebilir (Güler, 2016, s. 38). Fakat AGİ ile Evrensel Temel Gelir teknik olarak farklı uygulamalar olmalarının yanında yoksulluğu farklı düzeylerde önleme potansiyeline sahiptir.

Türkiye’de Evrensel Temel Gelir uygulanmamaktadır. Farklı yöntemler ile yoksulluğun önüne geçmek amaçlanmaktadır. Evrensel Temel Gelir’deki gibi yalnızca nakdi yardımlardan ziyade aynı yardımlar yapılmaktadır. Yapılan yardımların Evrensel Temel Gelir ile benzer amaçları olduğu söylenebilir.

Türkiye’de olası Evrensel Temel Gelir uygulamasının, petrol-doğalgaz vb. gelir kaynaklarının kısıtlı olması ve gerekli düzeyde makineleşmenin henüz gerçekleşmemesinden dolayı öncelikle toplumun en yoksul kesimine uygulanması daha uygun olacaktır. Bu anlamda çalışmanın birinci bölümünde bahsedilen 4 yöntemden farklı olarak, Türkiye toplumun en yoksul kesimine sosyal yardım yapılmalıdır. Gereken iktisadi gelişmeler sağlanmadan toplumun tamamının Evrensel Temel Gelir uygulamasına dahil edilmesi ekonomik dengeyi derinden sarsacaktır.

Tablo 4’de Türkiye’de medyan gelirin yüzde 50’sinin altında bir gelir düzeyi ile yaşayan insanların nüfusa oranı gösterilmiştir.

Tablo 4: 2016-2017 Türkiye’de Yoksulluk Oranı

	Yoksulluk Sınırı (TL)		Yoksul Sayısı (Bin Kişi)		Yoksulluk Oranı (%)	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Tek kişilik hanehalkı	7116	7944	297	296	8,9	8,2
65 yaşın altında	7116	7944	128	111	6,6	5,4
65 yaşın üstünde	7116	7944	169	185	12,0	11,9
Erkek	7116	7944	101	93	7,6	6,4
Kadın	7116	7944	196	203	9,7	9,4
Toplam	7116	7944	11026	10622	14,3	13,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2017)

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2017 verilerine göre, nüfusun yüzde 13,5’i yoksul varsayılabilir. Bu durumda yaklaşık 10,6 milyon bireyin yoksul olduğu söylenebilir. 10,6 milyon yoksul bireye temel insanî ihtiyaçlarını karşılama amacıyla yapılacak aylık ortalama 500 TL’lik olası bir Evrensel Temel Gelir yardımı, sosyal harcamalara yıllık yaklaşık olarak 64 milyar TL ek maliyet getirecektir. (Yapılacak yardım daha düşük gelire sahip kesim için 750 TL, daha yüksek gelire sahip kesim için 250 TL olabilir fakat toplam maliyet ortalamasının birey bazında 500 TL olacağı varsayılmıştır) Mevcut durumda, 2019 yılında sosyal yardımlara ayrılan bütçe 62,1 milyar TL’dir. Günümüzde uygulanan sosyal yardım uygulamaları ile toplumun en yoksul kesimine uygulanacak Evrensel Temel Gelir modelinin maliyeti yakın düzeyde olacaktır. 64 milyar TL harcamaya neden olacak olası Evrensel Temel Gelir modeli, Türkiye’de toplam vergi gelirlerinin 599 milyar TL olduğu gerçeği ile beraber düşünüldüğünde hayata geçirilmesi çok zor olmayan bir uygulamadır. Uygulamanın yalnızca ek vergi gelirleriyle bile finanse edilmesi mümkün görünmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2016 yılında Türkiye’de sosyal koruma kapsamında maaş ve yardım almış kişi sayısı 5,3 milyon civarındadır. Günümüze dair veri bulunmamasına rağmen, sosyal yardım harcamalarının yakın düzeylerde olmasından dolayı hâlihazırda yine en az 5 milyon insanın sosyal koruma kapsamında maaş ve yardım aldığı varsayılabilir. Mevcut sistemde yaklaşık 5 milyon bireyin sosyal yardımlardan yararlanmasının devlete maliyetinin 2019 yılında 62,1 milyar TL olacağı öngörülmektedir. Olası bir Evrensel Temel Gelir uygulamasında sosyal yardım yapılacak kişi sayısını 10,6 milyon olarak varsayıp, bu kişilere aylık 500 TL gibi bir yardım yapıldığını düşündüğümüzde uygulamanın benzer düzeyde maliyete sahip olacağı tahmin edilmektedir. Evrensel Temel Gelir’in uygulanması durumunda daha fazla kişiye nakdi yardım yapılmasına rağmen bu yardımın kamu harcamalarında yüksek düzeyde artırıcı etkisi olmayacağı öngörülmektedir.

Uygulanacak olan Evrensel Temel Gelir, mevcut sosyal yardım harcamalarının maliyetlerine yakın düzeyde maliyete sahip olarak kamu harcamalarında yüksek düzeyde artışa neden olmayacaktır. Bu konuda Evrensel Temel Gelir’den yararlanacak kişi sayısı ve yardım düzeyi önem arz etmektedir. Yardım miktarının daha yüksek olması ve daha fazla kişiye yardım edilmesi durumunda uygulama kamu harcamalarının yüksek düzeyde artmasına neden olabilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de Evrensel Temel Gelir uygulamasının hayata geçirilmesi durumunda sosyal harcamaların, bir diğer deyişle kamu harcamalarının bir miktar artacağı aşikârdır. Ancak gelir yardımı yapılacak insan sayısı ve yardım miktarıyla ilişkili olarak, uygulamanın kamu harcamalarını yüksek düzeyde artırmayacağı öngörülebilir. Varsayımlar üzerinden yapılan hesaplamalar ile Evrensel Temel Gelir’in kamu harcamaları üzerinde yüksek oranda artırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenemez.

Evrensel Temel Gelir toplumun refahını artırma ve yoksulluğu azaltma potansiyeli açısından önemli bir konudur. Teknoloji sebepli işsizliğin etkilerinin giderilmesi hususunda çözüm vadetmektedir. Evrensel Temel Gelir’in gelecekte uygulanması halinde ise, Türkiye’deki kamu harcamalarına etkisinin makul düzeyde olacağı söylenebilir.

Sonuç

Evrensel Temel Gelir, yoksulluğun etkilerinin azaltılması ve teknolojik gelişmeler sebebiyle artan işsizliğin önlenmesi amacıyla uygulanabilecek önemli bir sosyal yardım yöntemidir. Günümüzde artış eğiliminde olan kamu harcamalarını daha da artırması söz konusu olmakla birlikte bu artışın yüksek düzeylerde gerçekleşmeyeceği söylenebilir.

Toplum refahının artırılması, yoksulluğun azaltılması ve gelir adaletinin sağlanması konuları açısından, Evrensel Temel Gelirin uygulandığı takdirde toplum üzerinde olumlu etkileri olacağı açıktır. Olası Türkiye uygulamasında, OECD ülkelerine göre daha az olan sosyal harcamaları bir miktar artabilir. Fakat artış çok yüksek düzeyde olmayacağı için yöntemin uygulanabilir olduğu öngörülmektedir.

Türkiye’de olası bir Evrensel Temel Gelir uygulaması bireyleri çalışmaktan vazgeçirmemek için asgari ücretten düşük miktarda olmalıdır. Ayrıca uygulamanın finanse edilebilmesi için yüksek düzeyde artan oranlı gelir vergisi ile beraber uygulanması daha doğru olacaktır. Evrensel Temel Gelir’in yoksulluğu azaltma iddiasının gerçekleşebilmesi için adil bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Adaletin sağlanması için denetim mekanizması oluşturulmalıdır. Evrensel Temel Gelir’den yararlanacak bireylerin ihtiyaç duyulan alanlarda eğitim alması ve eğitim sonrası istihdam edilmesi sağlanabilir. Firmaların insan işgücüne ihtiyacının azalması ile gerçekleşen işten çıkarmalar sonucu işsiz kalan bireyler için firmalardan ek vergiler alınabilir. Evrensel Temel Gelir vergisi olarak düşünülebilecek bu vergiler, özel

sektörün sebep olduğu işsizliğin (dışşallığın) etkilerinin giderilmesi için kullanılabilir. Uygulamanın daha verimli olması için yerel yönetimler ile koordine şekilde yürütülmesi daha doğru olacaktır. Yerel yönetimlerin birey ihtiyaçlarını daha doğru bir şekilde tespit edebilmeleri bu konuda iş birliğini gerekli kılmaktadır.

Günümüzde yaşam kaygısı toplumun büyük bir kısmını derinden etkilemektedir. İnsanların yaşayabilmek için gerekli olan parayı kazanma konusunda yaşadıkları kaygı, potansiyellerini kullanmalarını engelleyebilmektedir. Temel insanî ihtiyaçların karşılanabilmesi konusunda yaşanan bu kaygı mikro düzeyde bireyleri, makro düzeyde ise ülkeleri ve hatta dünyayı etkilemektedir. Yaşamlarını idame edebilmeleri için insanların yetenekleri ve istekleri dışında eylemlerde bulunmak zorunda kalması, verimsizliğe neden olmaktadır. Bu anlamda Evrensel Temel Gelir insanların yaşam kaygılarını bir nebze de olsa azaltma potansiyeline sahiptir. Temel ihtiyaçlarını giderebilme konusunda kaygı taşımayan bireyler kendilerine ve dünyaya daha yararlı olacaklardır.

Kaynakça

- Arslan, A. (2002). Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim. *Maliye Dergisi*, 140(2), 1-14.
- Avrupa Birliği'nde Asgari Gelir Programları Raporu (2012). *Sosyal Güvenlik Kurumunun Kapasitesinin Artırılması için Teknik Destek Projesi*.
- Bedir, E. (2012). Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Tartışma Alanı: Vatandaşlık Geliri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1), 92-116.
- Bruce, A., Alstott, A., & Parij , P. V. (2003). *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants Als Alternative Cornerstones for a More Egalitarian Capitalism*. London Google Scholar.
- Bulut, C. (2013). Kamu Sektörü ve Harcamalarının Ekonomik Etkileri. 11 20, 2018 tarihinde <https://ssrn.com/abstract=2227225> adresinden alındı
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2018). *Sosyal Yardımlar*. 11 22, 2018 tarihinde <http://www.bumko.gov.tr>: <http://www.bumko.gov.tr/TR,8110/sosyal-yardimlar.html> adresinden alındı
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2019). <http://www.bumko.gov.tr/>: <http://www.bumko.gov.tr/TR,8580/sosyal-yardimlar.html> adresinden alındı

- Kaya, M. (2019), "Türkiye'de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması", Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)
- Da Costa, A. B. (2003). Minimum Guaranteed Income and Basic Income in Portugal. G. Standing (Dü.) içinde, *Minimum Income Schemes in Europe* (s. 73-103). Switzerland: Internatianal Labour Office.
- Davutoğlu, A. (2011). Sosyal Politika ve Alternatif Toplum Modeli Arayışları: Temel Gelir Önerisinin Ütopya Kavramı Çerçevesinde Okunması. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* (s. 205-221). Ankara: Petrol-İş Yayını.
- Erdoğan, M. M. (2013). Sosyal Harcamaların Kapsamı ve Türkiye'de Sosyal Bütçe. *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, 53-95.
- Erdoğan, M. M., & Yenigün, E. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bütçe*. (A. Buldam, Dü.) Tesev Yayınları.
- Guibentif, P., & Bouget, D. (1997). Minimum Income Policies in the European Union.
- Güler, B. A. (2006). Sosyal Devlet ve Yerelleşme. *Memleket Siyaset Yönetim* 2, 29-43.
- Güler, H. (2016). Türkiye'de Gelir Vergisinin Ücretliler Üzerinde Oluşturduğu Etkinlik Kaybının Ölçülmesi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-59.
- Güler, H. (2018). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mali Küreselleşmenin Kamu Sosyal Harcamaları Üzerindeki Etkisi. *Maliye Dergisi*(Ocak-Haziran sayısı), 219-239.
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, S., Çoşkun, S., & Ortakaya, F. (2011). Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 129-158.
- ILO. (2005). *Newsletter*. Ankara: International Labour Office.
- International Federation of Robotics. (2016). 11 20, 2018 tarihinde International Federation of Robotics: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/robot-density-rises-globally> adresinden alındı
- Kirmanoglu, H. (2017). *Kamu Ekonomisi Analizi* (6. Baskı b.). İstanbul: Beta Basım.
- Koca, M. (2015). Sosyal Dışlanma Sorunu ve Asgari Gelir Desteğinin Gerekliliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 501-510.
- Metin, B. (2012). Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 117-151.

Kaya, M. (2019), "Türkiye'de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması", Politik Ekonomik Kuram, Cilt 3(1)

OECD. (2016). *Social Expenditure Database (SOCX)*. 11 21, 2018 tarihinde <http://www.oecd.org>: <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm> adresinden alındı

Öncel, T. (1982). Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 28*, (s. 1-14).

Özaydın, M. M. (2014). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlara Vatandaşlık Temelli Bir Alternatif: Temel Gelir. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(589), 93-108.

Pehlivan, O. (2014). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Servantie, D. (2017). *AB ve Dünyadaki Temel Gelir Tartışmaları*. İktisadi Kalkınma Vakfı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri*. 11 20, 2018 tarihinde <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Kamu-Kesimi-Sosyal-Harcama-%C4%B0statistikleri.pdf> adresinden alındı

Topateş, H. (2012). Çalışma ve Yurttaşlık İlişkisi Bağlamında Temel Gelir. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 131-153.

Tüğen, K., & Eroğlu, A. (2017). Yoksulluğu Önlemeye Yönelik Sosyal Bütçe Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(627), 31-46.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). 11 22, 2018 tarihinde www.tuik.gov.tr: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist#> adresinden alındı

Ulusoy, A. (2018). *Maliye Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Unescap. (2018). Universal Basic Income. (66). MPFD Policy Brief .

Yentürk, N. (1993). Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği. *Toplum ve Bilim*, 56(61), 42-57.